

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

5

ISSN 2560-3612
e-ISSN 2560-3914
doi 10.19090/rs.2021.5.

Нови Сад, 2021.

Видаватель
Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелене за русинистику

За издавателя
Проф. др Ивана Живанчевич-Секеруш, декан Филозофского факултету
у Новим Садзе

Редакция
проф. др Александер Дуличенко, Тартуский Университет, Катедра славянской
филологии
проф. др Михаел Мозер, Universität Wien, Kulturwissenschaftliche Fakultät
проф. др Олег Румянцев, Università degli Studi di Palermo, Scienze Umanistiche
проф. др Ана Плишкова, Prešovska universita v Prešove, Ústav rusinskeho jazyka a kultúry
проф. др Оксана Тимко Дітко, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
проф. др Людмила Попович, Универзитет у Београдзе, Филологийни факултет
проф. др Алла Татаренко, Національний університет ім. Івана Франка у Львові,
Філологічний факультет
проф. др Дюра Гарди, Филозофски факултет у Новим Садзе
проф. др Йоаким Стрибер, Алфа БК университет, Београд

Главни редактор
проф. др Янко Рамач, Филозофски факултет у Новим Садзе

Редакторе
проф. др Юлиан Тамаш, Филозофски факултет у Новим Садзе
проф. др Михайло Фейса, Филозофски факултет у Новим Садзе

Секретар редакциї:
мср. Ана Римар Симунович

Лекторе
Проф. др Михайло Фейса, мср. Ана Римар Симунович, мср. Александер Мудри

УДК зробела
Нада Усанович-Ашоня, библиотекарка

Publisher

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Ruthenian Studies

Representing the Publisher

Prof. Dr. Ivana Živančević

Editorial Board

Dr. Aleksander Duličenko, Professor, University of Tartu, Department of Slavic Studies
Dr. Mihael Mozer, Professor, Institute for Slavic Studies at the University of Vienna
Dr. Oleg Rumyantsev, Professor, University in Palermo
Dr. Anna Pliškova, Prešov university, Professor, Institute of Ruthenian Language and Culture
Dr. Oksana Ćitko Timko, Professor, University of Zagreb, Faculty of Philosophy
Dr. Ljudmila Popovič, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology
Dr. Ćura Hardi, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Alla Tatarenko, Professor, Ivan Franko National Universiti of Lviv, Faculty of Philology
Dr. Joakim Striber, Associate Professor, Alfa BK University

Editors-in-chief

Prof. Dr. Janko Ramač, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Editors

Prof. Dr. Julijan Tamaš, Faculty of Philosophy, Novi Sad
Prof. Dr. Mihajlo Fejsa, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Assistant to the Editors

Ana Rimar Simunović

Proofreading

Mihajlo Fejsa, Ana Rimar Simunović, Aleksander Mudri

UDC

Nada Usanović-Ašonja

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Олег Румянцев, Универзитет у Палерму, Одделене за
гуманистични студиї (Италија).

Проф. др Михайло Фейса, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски
Факултет (Србија)

Проф. др Јулијан Рамач, Универзитет у Новим Садзе, Филолофски
факултет (Србија)

Проф. др Оксана Тимко Дітко, Универзитет у Загребе, Филозофски
факултет (Горватска)

Доц. др Валерий Власенко, Сумски универзитет (Україна)

Проф. др Галина Саган, Києвски универзитет „Борис Гринченко“,
Историйно-филозофски факултет (Україна)

Проф. др Виолета Дутчак, Прикарпатски национални универзитет
”Василь Стефаник”, Иванофранкивск (Україна)

Доц. др Михал Шмигель, Универзитет Матея Бела у Банскей
Бистрици, Филозофски Факултет (Словацка република)

Доц. др Мая Крстич, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
мр. Мудри Александер, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

REVIEWERS

- Dr Oleg Rumyantsev, Associate Professor, Università degli Studi di Palermo
(Italy)
- Dr Mihajlo Fejsa, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
(Serbia)
- Dr Julijan Ramač, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
(Serbia)
- Dr. Oksana Timko Djitko, Professor, Univerzity of Zagreb, Faculty of Philosophy
(Croatia)
- Dr Varery Vlasenko, Associate Professor, Sumy State University (Ukraine)
- Dr Galyna Sagan, Professor, Boris Grinchenko Kyiv University, Faculty of
History and Philosophy (Ukraine)
- Doc. PhDr Michal Šmigel, PhD, Univerzity Matej Bel, Banska Bistrica,
Institute of History (Slovak Republic)
- Prof. dr Violetta Dutchak, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivanofrankivsk (Ukraine)
- Doc. dr Maja Krstić University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (Serbia)
- Mudri Aleksander, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (Serbia)

ЗМИСТ

Bohdan Halczak, Vlastimil Ondrák

DZIAŁALNOŚĆ SOTNI UKRAIŃSKIEJ POWSTAŃCZEJ ARMII ROMANA HROBELSKIEGO “BRODYCZA” NA ZACHODNIEJ ŁEMKOWSZCZYŹNIE W LATACH 1946-1947..... 9

Олег Румянцев

ОРЕСТ ВЛАСОВ ПРО РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ЮГОСЛАВІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТУВАННЯ З О.МИШАНИЧЕМ У 1967-1970 РР.) ... 25

Валерій Власенко

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПИЛИПА ЧОРНОГО В ЮГОСЛАВІЇ 35

Галина Саган

ВІДРОДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ У 50-70-ТІ РОКИ ХХ СТ..... 47

Ольга Фабрика-Процька

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ, ЕТНІЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКОМУ ПОГРАНИЧЧІ 55

Михайло Фейса

НАПРЯМКИ ЗА УНАПРЕДЗОВАНЄ ПРАВОПИСНЕЙ НОРМИ РУСКОГО ЯЗИКА..... 67

Марияна Венчельовски

ДІЄСЛОВА ДУМАНЯ У РУСКИМ И РУСИЙСКИМ ЯЗИКУ 99

Silvia Ilić

KORIŠĆENJE IKT U SRPSKO-RUSINSKIM ŠKOLAMA U VOJVODINI ... 109

Янко Рамач

РУКОПИСНИ ЗБОРНІК ДУХОВНЕЙ ПОЕЗИЇ З 1819. РОКУ 129

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ 155

Bohdan Halczak

Uniwersytet Zielonogórski (Polska)

Instytut Nauk Prawnych

b.halczak@wpa.uz.zgora.pl

Vlastimil Ondrák

Ústav českých dějin Filozofické

fakulty Univerzity Karlovy (Czechy)

Archiv bezpečnostních složek Praha

ondrakv@atlas.cz

UDK 355.48(438)(497.1/.2+497.6)“1946/1947”

doi 10.19090/rs.2021.5.9-24

DZIAŁALNOŚĆ SOTNI UKRAIŃSKIEJ POWSTAŃCZEJ ARMII ROMANA HROBELSKIEGO “BRODYCZA” NA ZACHODNIEJ ŁEMKOWSZCZYŹNIE W LATACH 1946-1947

Celem publikacji jest ukazanie historii sotni Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), której dowódcą był w latach 1946-1947 Roman Hrobelski (pseudonim „Brodycz”). Sotnia powstała w 1944 r. Wchodziła w skład kurenia dowodzonego przez Wasyla Mizernego (pseudonim „Ren”). Pierwszym dowódcą sotni był partyzant o pseudonimie „Jar”. Latem 1945 r. dowództwo przejął Franc Hryhorowycz (pseudonim „Didyk”). W kwietniu 1946 r. dowództwo objął Roman Hrobelski. W październiku 1946 r. sotnia „Brodycza” przeszła na teren powiatu gorlickiego i nowosądeckiego. W nowym rejonie sotnia „Brodycza” prowadziła aktywną działalność. Aby uniknąć obław organizowanych przez Wojsko Polskie oddział kilkakrotnie przechodził przez granicę na terytorium Czechosłowacji. We wrześniu 1947 r. oddział Romana Hrobelskiego podjął próbę przejścia na Zachód. Część partyzantów, w tym dowódca została schwytana lub zginęła na terytorium Czechosłowacji.

Słowa kluczowe: Ukraińska Powstańcza Armia, Roman Hrobelski „Brodycz”, Polska, Czechosłowacja.

WSTĘP

Celem komunistów, którzy przechwycili władzę w Polsce po II wojnie światowej było przeobrażenie kraju w polskie państwo narodowe bez mniejszości narodowych. Mimo przesunięcia granic państwa ze wschodu w kierunku zachodnim w granicach państwa polskiego nadal zamieszkiwała liczna mniejszość ukraińska, do której zaliczano także Łemków (*Drozd, 2020: 59*). W 1944 r. został podpisany układ pomiędzy komunistycznym rządem polskim i rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR) o wymianie ludności. Oficjalnie wymiana miała mieć charakter dobrowolny. Ludność ukraińska nie chciała jednak w większości opuścić rodzinnej ziemi. W 1945 r. polska armia zaczęła przymusowe wysiedlanie rodzin ukraińskich z Polski do USRR. Akcja

wysiedleńcza prowadzona była często w sposób bardzo brutalny (*Halczak, 2018: 140*). Działaniom wojska polskiego stawiała opór, działająca w podziemiu Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i jej siła zbrojna Ukraińska Powstańcza Armia (UPA). Prowadziła ona walkę partyzancką, która objęła także Łemkowszczyznę. Działalność UPA była dosyć aktywna we wschodniej części regionu łemkowskiego. Na zachodniej Łemkowszczyźnie działała, w latach 1946-1947 tylko jedna sotnia (kompania) UPA, dowodzona przez Romana Hrobelskiego (pseudonim „Brodycz”). Temu oddziałowi partyzanckiemu poświęcony jest niniejszym artykuł.

W opracowaniach poświęconych historii UPA działalność sotni „Brodycza” traktowana jest na ogół marginalnie. O oddziale Romana Hrobelskiego wspominają w swoich monografiach Grzegorz Motyka (*Motyka, 1999*) a także Jarosław Syrynyk (*Syrynyk, 2018*). Współautor niniejszego opracowania Bohdan Halczak poświęcił postaci Romana Hrobelskiego rozdział pracy zbiorowej, opublikowanej w Słowacji (*Halczak, 2019*). Niniejszy artykuł jest uzupełnieniem i rozwinięciem tej publikacji.

Jako bazę źródłową niniejszego artykułu wykorzystano dokumentację zgromadzoną w zbiorach archiwum czechosłowackich służb bezpieczeństwa w Pradze (Archiv bezpečnostních složek Praha). Dokumenty te są słabo znane w Polsce jak i na Ukrainie chociaż część została opublikowana w numerze 53 „Litopysu UPA”, wydanego w 2009 r. pod redakcją Michala Šmigel’a. Przy redakcji artykułu wykorzystano także wspomnienia członka oddziału „Brodycza” Iwana Harasymiwa (pseudonim „Palij”), opublikowane w 2009 r. w „Litopysie UPA” (*Gapacumie, 2009*) oraz wspomnienia Stanisława Wałacha - byłego szefa Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Nowym Sączu, który zajmował się zwalczaniem sotni Romana Hrobelskiego (*Wałach, 1971*).

DZIAŁALNOŚĆ SOTNI W LATACH 1944-1945

Sotnia UPA, której losy związane są z postacią Romana Hrobelskiego powstała latem 1944 r. (*Gapacumie, 2009: 69-130*). Wchodziła w skład kurenia (batalionu) dowodzonego przez Wasyla Mizernego (pseudonim „Ren”). Sotnia pełniła w ramach kurenia głównie funkcję logistyczną i szkoleniową. W razie potrzeby uczestniczyła jednak również w walkach z siłami radzieckimi i polskimi. W 1944 r. sotnia uczestniczyła w „rajdzie karpackim” kurenia „Rena”. Wraz z innymi jednostkami kurenia sotnia przeszła za linię frontu niemiecko-radzieckiego, a następnie powróciła w rejon Sanoka i Ustrzyk Dolnych gdzie przeczekała zimę 1944/1945. W marcu 1945 r. sotnia stoczyła walkę z siłami

NKWD w okolicach miejscowości Strzebowiska (*Гарачумів, 2009: 69-130*). W walkach z siłami radzieckimi sotnia poniosła znaczne straty. Na skutek blokady miejscowości przez NKWD żołnierzom UPA dawał się we znaki również głód. Sotnia uzupełniła swój stan poprzez nabór nowych partyzantów spośród miejscowej ludności.

Pierwszym dowódcą sotni był „Jar”. Nie jest znane jego imię i nazwisko, a także dokładniejsze szczegóły dotyczące biografii. Latem 1945 r. „Jar” został odwołany a funkcję dowódcy sotni objął Franc Hryhorowycz (pseudonim „Didyk”). Swój pseudonim otrzymał nieprzypadkowo. Był uważany za jednego z najstarszych dowódców UPA. Liczył ponad 50 lat. Walczył podczas I wojny światowej w armii austro-węgierskiej (*ABS, ZSGŠ*). Sotnia „Didyka” zajmowała się głównie prowadzeniem działalności propagandowej, szkoleniem jednostek samoobrony a także zwalczaniem polskich band rabunkowych, dokonujących napadów na wsie ukraińskie (*Гарачумів, 2009: 69-130*). Oddział „Didyka” pełnił także funkcję zaplecza logistycznego dla sotni dowodzonej przez Stefana Stebelskiego (pseudonim „Chrin”), uznawanej za główną siłę uderzeniową kurenia „Rena”. W kwietniu 1946 r. „Didyk” został odwołany do sztabu kurenia a dowództwo sotni objął Roman Hrobelski (pseudonim „Brodyecz” lub „Roman”) (*Halczak, 2019: 361*).

Roman Hrobelski urodził się 6 kwietnia 1919 r. w miejscowości Stefkowa, w powiecie Lesko. W latach 1933 – 1939 uczęszczał do ukraińskiego gimnazjum państwowego w Przemyślu, w którym ukończył sześć klas lecz nie zdał matury, z powodu wybuchu wojny. W 1940 r. wstąpił do Werkschutzu – tworzonej przez niemieckie władze okupacyjne formacji wartowniczej, zajmującej się głównie ochroną obiektów przemysłowych (*Motyka, 1999: 89*). W 1944 r. Hrobelski zdezerterował ze służby w Werkschutzu i ukrywał się przez pewien czas w okolicach rodzinnej wsi Stefkowa w powiecie Lesko (*Halczak, 2019: 358*). Nawiązał kontakt z podziemną siatką Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i wstąpił do UPA.

Początkowo przebywał w sotni dowodzonej przez Michała Dudę (pseudonim „Hromenko”). Później został skierowany do sotni dowodzonej przez „Karmeluka”, działającej w rejonie Starego Sambora. Był dowódcą czoty (plutonu) a następnie wszedł w skład sztabu sotni jako sekretarz. Jako członek sotni „Karmeluka” Roman Hrobelski uczestniczył w rajdzie propagandowym UPA na terytorium Czechosłowacji, w dniach 22 sierpnia – 24 września 1945 r. W trakcie rajdu nie doszło do żadnej walki z siłami czechosłowackimi ponieważ w północno-wschodniej Słowacji nie stacjonowały wówczas większe jednostki

wojskowe (*Šmigel', 2007: 85-106*). Roman Hrobelski uczestniczył również, wraz z sotnią „Karmeluka” w drugim rajdzie propagandowym UPA na terytorium Czechosłowacji, w dniach 6 – 24 kwietnia 1946 r. Także podczas tego rajdu nie doszło do poważniejszych starć z siłami czechosłowackimi (*Šmigel', 2007: 142-143*). Jednostki armii czechosłowackiej, rozlokowane we wschodniej Słowacji były zbyt słabe i nie miały doświadczenia w wojnie partyzanckiej. Posiłki z innych regionów dotarły zbyt późno. Po powrocie z rajdu do Czechosłowacji Roman Hrobelski został skierowany do kurenia „Rena”, gdzie – jak wcześniej wspomniano – przejął od „Didyka” dowództwo sotni, która stacjonowała w masywie Chryszczata.

DZIAŁALNOŚĆ SOTNI „BRODYCZA” W LATACH 1946-1947

W momencie kiedy Roman Hrobelski objął dowództwo sotni liczyła ona 80 partyzantów. Składała się z trzech czot oraz sztabu. Nowy dowódca dokonał reorganizacji oddziału. Zmniejszył liczbę czot do dwóch (*Halczak, 2019: 361*). Oddział „Brodycza” prowadził dosyć aktywną działalność bojową. Organizowano zasadzki na funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (MO) i żołnierzy Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP), atakowano mniejsze posterunki MO i strażnice WOP (*Syrnyk, 2018: 312-313*). Z drugiej strony, kiedy sotnia „Brodycza” otrzymała rozkaz zlikwidowania posterunku MO w miejscowości Wołkowyja, Hrobelski wykonał zadanie w dosyć specyficzny sposób. Nawiązał kontakt z komendantem posterunku, z którym zawarł swoiste porozumienie. Kiedy sotnia „Brodycza” weszła do Wołkowyi, milicjanci z posterunku poddali się bez walki i oddali partyzantom UPA posiadaną broń. Następnie zostali wypuszczeni wolno, a posterunek spalono (*Syrnyk, 2018: 312-313*). Tego rodzaju „taktyczne” porozumienia pomiędzy lokalnymi dowódcami partyzanckich oddziałów UPA i dowódcami prowadzących z nimi walkę jednostek polskich miały miejsce niejednokrotnie na terenie Bieszczad, o czym informowali w swych raportach agenci wywiadu czechosłowackiego, penetrujący pogranicze („*Obce pogranicze*”, 2015: 102). Część milicjantów i żołnierzy rządowych sympatyzowała z polskim podziemiem antykomunistycznym. Bardziej nienawidzili komunistów niż partyzantów UPA i nie byli skłonni narażać życie za komunistyczną władzę.

W październiku 1946 r., na rozkaz dowódcy kurenia Hrobelski przeszedł ze swą sotnią na zachodnią Łemkowszczyznę. Przemarsz dużej jednostki UPA nie uszedł uwadze polskich organów bezpieczeństwa. Dnia 6 października 1946 r., pod wsią Brunary, w powiecie gorlickim doszło do bitwy pomiędzy sotnią „Brodycza” i ścigającym go oddziałem Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego

(KBW) – specjalnej jednostki przeznaczonej do zwalczania partyzantki (*Motyka, 1999: 373*). Polski oddział wpadł w zasadzkę i został zmuszony do zajęcia pozycji obronnych, co umożliwiło oddziałowi „Brodyca” bezpieczny odwrót. W starciu zginęło sześciu żołnierzy KBW, a ponad dwudziestu zostało rannych.

Nowy rejon działania sotni „Brodyca” obejmował południowe, góryste części powiatów gorlickiego i nowosądeckiego, zamieszkałe przez ludność łemkowską. W rejonie tym nie działał wcześniej żaden oddział UPA. Od 1946 r. funkcjonowała natomiast siatka cywilna OUN, którą kierował początkowo Stefan Jaroszewicz (pseudonim „Robert”). Po jego śmierci, w lutym 1947 r. funkcję tę objęła Irena Tymoczko (pseudonim „Chrystia”) (*Halczak, Śmigiel, 2007: 72*). Działał także niewielki oddział dowodzony przez Mychajło Fedaka (pseudonim „Smyrny”) pełniący funkcję bojówki Służby Bezpieczeństwa OUN (SB OUN). Formacja ta zajmowała się wywiadem, kontrwywiadem i dywersją a na terenach kontrolowanych przez UPA pełniła funkcję policji.

Po przybyciu w nowy rejon działania „Brodyca” podzielił sotnię na dwie czoty (*Halczak, 2019: 362*). Jedna ulokowała się w masywie leśnym Magura Małastowska a druga w lasach, w pobliżu miejscowości Bogusza. Wykopano podziemne kryjówki nazywane „bunkrami”. W żywność zaopatrywała partyzantów miejscowa ludność łemkowska. Zimą 1946/1947 sotnia przetrwała spokojnie. Było to prawdopodobnie spowodowane głównie tym, że polskie władze komunistyczne były pochłonięte wówczas przede wszystkim zwalczaniem polskiego podziemia antykomunistycznego, które w południowych regionach kraju było dosyć aktywne. W 1947 r. jednak polskie podziemie antykomunistyczne zostało niemal całkowicie zniszczone. Umożliwiło to władzom komunistycznym skierowanie dodatkowych sił przeciwko UPA.

Wiosną 1947 r. obie czoty sotni „Brodyca” połączyły się i operowały wspólnie. Według relacji członka oddziału Iwana Harasymiwa (pseudonim „Palij”) sotnia skoncentrowała się na Magurze Małastowskiej. Dochodziło do potyczek z siłami polskimi, ale sotnia nie ponosiła większych strat. Zaopatrzenie rekwirovano w „...polskich wsiach, które odnosiły się wrogo do Łemków i naszej walki wyzwolenczej.” (*Gapacumis, 2009: 221-223*). Sotnia przemieszczała się w pobliżu granicy słowackiej. Często przekraczano kordon graniczny aby uniknąć spotkania z siłami polskimi. Podczas jednego z takich wypadów sotnia schwytała dwóch funkcjonariuszy czechosłowackiej Straży Celnej (Finanční stráž). Była to uzbrojona formacja, której zadaniem była ochrona granic państwa czechosłowackiego przed nielegalnym przekraczaniem i zwalczanie przemytu.

Funkcjonariusze czechosłowaccy zostali przez partyzantów uwolnieni następnego dnia (*Гарачунів, 2009: 204-205*).

W kwietniu 1947 r. położenie sotni „Brodycza” uległo pogorszeniu. Siły polskie zwiększyły swą obecność w regionie. Zarazem rozpoczęła się akcja „Wisła” (*Halczak, 2017: 113-122*). Ludność ukraińska była wysiedlana ze swych wsi, deportowana na ziemie zachodnie i północne państwa polskiego i osiedlana przymusowo w dużym rozproszeniu. Akcja „Wisła” nie obejmowała początkowo powiatu gorlickiego i nowosądeckiego. Przewidując jednak wysiedlanie wsi łemkowskich sotnia pospiesznie gromadziła żywność w ukrytych w lesie kryjówkach (*Гарачунів, 2009: 204-205*). W czerwcu 1947 r. akcja „Wisła” objęła także rejon działania sotni „Brodycza”. Oddział został pozbawiony zaplecza. Jednocześnie siły polskie rozpoczęły oblavy, mające na celu likwidację sotni. W starciach z siłami polskimi oddział utracił 15 partyzantów i został otoczony w okolicach miejscowości Piwniczna (*Halczak, 2019: 362*). Roman Hrobelski przeszedł ze swą sotnią granicę na stronę słowacką. Dowódca zamierzał przejść terytorium czechosłowackim poza zasięg oblavy po polskiej stronie granicy. Taki „manewr” stosował już wcześniej.

Rajd sotni „Brodycza” na Słowację w czerwcu 1947 r. jest najbardziej znanym epizodem z działalności oddziału. Opisał go w swoich wspomnieniach Stanisław Wałach, były szef Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Nowym Sączu (*Wałach, 1971: 100-102*). Opis ten jest cytowany w polskich opracowaniach historycznych (*Motyka, 1999: 424-425*). Według Wałacha sotnia przeszła granicę w okolicach miejscowości Piwniczna w nocy z 18 na 19 czerwca i „zamelinowała się” w okolicach Starej Lubowni. „Następnego dnia około godziny 10 wysunięte na skraj lasu patrole dostrzegły pododdział wojska czechosłowackiego, który w szyku bojowym zmierzał w kierunku legowisk bandy” (*Wałach, 1971: 100-102*). Doszło do walki, w wyniku której oddział czechosłowacki wycofał się. Po stronie UPA zginął w tej potyczce – zdaniem Wałacha – jeden partyzant. W nocy sotnia usiłowała powrócić na polską stronę, lecz granica została obsadzona przez silne jednostki Wojska Polskiego. „Brodycz” poprowadził więc swoich ludzi wzdłuż granicy, licząc że znajdzie dogodny miejsce do jej przekroczenia.

Blokujące granicę oddziały polskie posuwały się jednak wzdłuż kordonu, wraz z sotnią natomiast „z głębi terytorium Czechosłowacji” nadszedł silny oddział wojska czechosłowackiego, który zaatakował sotnię „Brodycza” z marszu. Partyzanci odparli atak i zmusili żołnierzy czechosłowackich do zajęcia pozycji obronnych. Wówczas oddziały polskie przekroczyły linię graniczną i zaatakowały

również. Walka trwała ponad godzinę, lecz „Brodczowi” udało się wyprowadzić sotnię z okrążenia. Skierował swój oddział w głąb Czechosłowacji. W pościg za sotnią ruszyły jednostki czechosłowackie jak również polskie. Zdaniem Wałacha: „Po kilkunastu kilometrach ucieczki banderowcy dotarli do lasu, gdzie schwytali trzech uzbrojonych strażników leśnych. Odebrano im broń i natychmiast przesłuchano. Upowcom chodziło o uzyskanie informacji o leśnych przejściach i trudno dostępnych gęstwinach, które ułatwiłyby im ucieczkę. Przesłuchiwali jeszcze leśników, gdy nastąpiło kolejne uderzenie wojska. Tym razem działania wojsk były już skoordynowane i dobrze przygotowane. Polacy i Czechosłowacy uderzyli na sotnię w jednym czasie z dwóch stron. Banderowcy nie wytrzymali tego ataku. <<Brodcz>> rozdzielił sotnię na dwie grupy i każda miała przebijać się w stronę granicy na własną rękę. Dowództwo nad jedną grupą powierzył czotowemu <<Korpie>>, na czele drugiej stanął sam. Pod nieustającym ogniem prowadzonym przez wojsko <<Korpa>> przebił się przez okrążający go pierścień i w nocy z 21 na 22 czerwca przeszedł w Sądeckie. <<Brodcz>> natomiast zaszył się w lasach koło Wyżnych Rużbachów. Dowodzona przez niego grupa, patrolując dzień i noc okolicę, obozowała tam przez cztery dni. W nocy z 24 na 25 czerwca zwinął obóz i poprowadził swych strzelców do Wyżnych Rużbachów, gdzie rozkazał zrabować żywność i odzież. Potem na czele grupy pomaszzerował w pobliże granicy i w okolicach Szczawnicy przeszedł na teren powiatu nowotarskiego. Wkrótce udał się w Sądeckie celem połączenia się z wysłaną tam wcześniej grupą <<Korpy>>” (Wałach, 1971: 100-102).

Roman Hrobelski, w swoich zeznaniach, złożonych po schwytaniu na terytorium Czechosłowacji, przed czechosłowackim funkcjonariuszem dnia 27 listopada 1947 r. opisał wspomniany epizod działalności swego oddziału dosyć obszernie: „Przeszliśmy granicę obok wsi Wierchomla nad Popradem. Po czechosłowackiej stronie granica nie była strzeżona. [...] Na drugi dzień po przejściu granicy, około godziny 9.00 trafiliśmy na oddział wojska czechosłowackiego i doszło do wymiany ognia. Zginął strzelec TEPLYJ. Straty po czechosłowackiej stronie nie są mi znane. Cały dzień przesiedzieliśmy w lesie, w którym doszło do wspomnianej wymiany ognia a wieczorem wyruszyliśmy w kierunku polskiej granicy. O godzinie 4.00 czoło sotni natknęło się na polskie wojsko, które w międzyczasie obstawiło granicę. Wycofałem się ponownie do lasu, gdzie przetrwaliśmy do godziny 8.30. Wówczas zaatakowało nas z jednej strony polskie wojsko a z drugiej czechosłowackie. Zajęliśmy pozycje obronne i doszło do wymiany ognia, która trwała 45 minut. Strzelaliśmy z karabinów maszynowych, pistoletów maszynowych i karabinów. Czota DOROŠA walczyła

przeciwko Polakom a czota KORPA przeciwko wojsku czechosłowackiemu. Czota KORPA poniosła straty. Zginął PTACH, obsługujący karabin maszynowy a raniony został PRUT. Postrzał w głowę oślepił go i sparaliżował. Członkowie sotni dobili go. Osobiście nie wydałem rozkazu aby go zastrzelić.

Po wymianie ognia Polacy otoczyli nas półokrążeniem. Wówczas zaatakowaliśmy i przerwaliliśmy to półokrążenie. Uciekaliśmy w głąb terytorium czechosłowackiego, ścigani przez wojsko czechosłowackie aż do wsi Litmanová. Kiedy obchodziliśmy tę wieś trafiliśmy na trzech ludzi w zielonych mundurach, uzbrojonych w karabiny. To byli funkcjonariusze czechosłowackiej Straży Celnej. Poradzili nam abyśmy nie szli otwartym terenem w kierunku na Starou Lubovňu, ale ukryli się w lesie. Rozbroiliśmy ich i zmusiliśmy do udania się z nami do tego lasu. W lesie tym odpoczywaliśmy jedną godzinę kiedy doszło do ponownej wymiany ognia z wojskiem czechosłowackim. Kiedy opuściliśmy ten las i przechodziliśmy drogę aby dotrzeć do dużego lasu zaatakowali nas inni żołnierze czechosłowaccy. Czota KORPA pozostała w poprzednim lesie, a czocie DOROŠA udało się dotrzeć do dużego lasu. Ja byłem razem z czotą DOROŠA. Wojsko czechosłowackie ścigało nas aż do godziny 20.00. Dalszych strat już nie ponieśliśmy.

W trakcie ucieczki z małego lasu zaginął nam jeden z funkcjonariuszy Straży Celnej, a dwóch uprowadziliśmy ze sobą. Baliśmy się ich puścić aby nie zdradzili, że nasza sotnia jest podzielona a jedna czota pozostała w małym lesie. Wydałem więc rozkaz DOROŠOWI aby ich zlikwidować. W jaki sposób zostali uśmierceni tego nie wiem. DOROŠ mi zameldował, że likwidacja została przeprowadzona. Ze zwłok zwleczono buty i uniformy, które przejęła czota, a następnie zwłoki pochowano. Osobiście nosiłem przez dwa tygodnie bluzę jednego z zabitych, a następnie przekazałem ją DOROŠOWI. Jak podzielono pozostałe części zdobytych uniformów tego nie wiem.

Przenocowaliśmy w lesie, a drugiego dnia jeden roj (12 ludzi) udał się do wsi Vyšné Ružbachy i wrócił z chlebem. Od trzech dni niczego nie jedliśmy. Kiedy zjedliśmy posiłek, o godzinie 4.00 rano przeszliśmy na polską stronę pomiędzy wsiami Jaworki – Szlachtowa. We wspomnianych walkach na terenie Czechosłowacji uczestniczyło, z naszej strony około 80 – 90 ludzi. [...] Nie stosowaliśmy podczas walki granatów ręcznych, ale poza tym używaliśmy każdej broni jaką dysponowaliśmy. Powróciliśmy okrężną drogą na stanowisko, z którego wcześniej zostaliśmy wyparci. Druga czota, która przeszła osobno granicę była już na stanowisku. Z tej czoty zdezerterowało 15 ludzi, w tym dowódca KORP. Z czoty DOROŠA zdezerterowało 5 ludzi.” (*ABS Praha, f. 302, sign. 302-142-6*).

Zacytowany fragment zeznania Romana Hrobelskiego został przetłumaczony z języka czeskiego na polski, lecz pseudonimy i nazwy miejscowe pozostawiono w brzmieniu oryginalnym.

Najbardziej dramatycznym epizodem rajdu sotni „Brodcza” na Słowację w czerwcu 1947 r. było zabójstwo dwóch funkcjonariuszy czechosłowackiej Straży Celnej. Według relacji Iwana Harysymiwa „Palija”, po dostrzeżeniu Strażników Celnych dowódca sotni wysłał w ich kierunku dwóch partyzantów przebranych w polskie mundury i dobrze mówiących po polsku aby pozyskali od nich informację o drodze w kierunku polskiej granicy (*Гарасимиў, 2009: 233-237*). Funkcjonariusze czechosłowaccy uwierzyli, że mają do czynienia z polskimi żołnierzami i udzielili im informacji. Następnie zostali rozbrojeni i uprowadzeni przez sotnię. „Palij” nie opisuje dalszych losów tych funkcjonariuszy. Jak wspomniano wcześniej, w trakcie zeznania złożonego w Czechosłowacji, w dniu 27 listopada 1947 r. „Brodcz” przyznał się do wydania rozkazu zabicia funkcjonariuszy. Jednak w późniejszych zeznaniach zaprzeczał, aby zginęli oni na jego rozkaz. W styczniu 1948 r. przekonywał, że wziął odpowiedzialność za to zabójstwo na siebie, ponieważ liczył, że zostanie osądzony w Czechosłowacji i tym samym nie będzie wydany władzom polskim (*ABS, f. 307, sign. 307-77-5*). Po dotarciu w okolice miejscowości Vyšné Ružbachy sotnia napotkała miejscowego pastucha, wypasającego stado owiec. Zarekwirowano mu sześć owiec, za które Roman Hrobelski wystawił pokwitowanie (*ABS Praha, f. 307, sign. 307-77-5*). Pokwitowanie to zachowało się w zbiorach archiwum czechosłowackich organów bezpieczeństwa w Pradze.

W wyniku przedstawionego rajdu na Słowację, w czerwcu 1947 r. sotnia wymknęła się z obławy, lecz poniosła straty, a część partyzantów zdezerterowała, w tym dowódca czoty „Korp”. Dowództwo nad czotą przejął partyzant o pseudonimie „Ural”. Roman Hrobelski twierdził w zeznaniach, złożonych w Czechosłowacji, że rozdzielił ponownie oddział na dwie czoty (dowodzone przez „Dorosza” i „Urala”), które stacjonowały osobno, aby łatwiej było im zdobyć wyżywienie. „Brodcz” pozostał z sotnią „Dorosza”. Do obu czot dołączyli także członkowie siatki cywilnej OUN, którzy nie mogli powrócić do swych wsi, ze względu na wysiedlenie ludności łemkowskiej w wyniku akcji „Wisła”. Obie czoty liczyły około 40 ludzi.

PRZEJŚCIE SOTNI NA ZACHÓD PRZEZ CZECHOSŁOWACJĘ

Sotnia przetrwała w okolicach Krynicy do sierpnia 1947 r. Według relacji „Palija” członkowie oddziału byli zaopatrywani w żywność przez mieszkańców

dwóch polskich wsi Rytro i Piwniczna, przed którymi udawali polskich partyzantów antykomunistycznych (*Гарачуміе, 2009: 246-247*). Z polskiej prasy partyzanci dowiedzieli się, że oddziały UPA usiłują przedostać się przez Czechosłowację na Zachód. „Brodecz” twierdził w swoich zeznaniach złożonych w Czechosłowacji w dniu 27 listopada 1947 r., że utracił kontakt z dowództwem kurenia i samodzielnie podjął decyzję o przejściu na Zachód, przez terytorium Czechosłowacji. Przekonywał, że siatka cywilna OUN, która zajmowała się m. in. dostarczaniem informacji, przestała działać. W istocie część siatki cywilnej OUN, kierowanej przez Irenę Tymoczko „Chrystię”, nadal działała. Analiza zeznań Hrobelskiego, złożonych w Czechosłowacji prowadzi do wniosku, że formułował on swe wypowiedzi tak, aby w żaden sposób nie naprowadzić przesłuchujących na ślad Ireny Tymoczko. Według opinii jednego z partyzantów z sotni „Brodecza” dowódcę oddziału łączył intymny związek z „Chrystią” (*Protokol o výslechu Mychajlo Čupka: 783*).

W zeznaniu złożonym 11 lutego 1948 r. „Brodecz” przyznał przed czechosłowackim funkcjonariuszem, że dotarł do niego kurier z rozkazem dowództwa kurenia przejścia z sotnią na Zachód (*ABS, f. 307, sign. 307-77-5*). Hrobelski wyruszył w drogę na Zachód 1 lub 3 września 1947 r. tylko z czotą „Dorosza” ponieważ – jak twierdził – utracił kontakt z drugą czotą „Urala” (*ABS, f. 302, sign. 302-142-6*). Oddział liczył około 50 ludzi, w tym 11 członków siatki cywilnej (5 mężczyzn i 6 kobiet) (*Protokol o výslechu Teodora Lazara: 790-794*). Podążał za nimi polski oddział pościgowy, lecz nie podjął on próby otoczenia i zniszczenia sotni. Doszło jedynie do potyczki pod miejscowością Tylmanowa koło Rytra, w wyniku której sotnia „Brodecza” nie poniosła żadnych strat (*Гарачуміе, 2009: 252-255*). Być może dowódca grupy pościgowej był przekonany, że ma do czynienia z oddziałem partyzanckim polskiego podziemia antykomunistycznego, z którym wojska rządowe niechętnie podejmowały walkę. Rzekę Dunajec sforsowano przy pomocy samodzielnie wykonanych tratw. Przez 14 dni oddział pokonał trasę Rytro – Tylmanowa – Odrowąż – Zubrzyca Góra – Korbielów – Milówka i dotarł na Śląsk Cieszyński. Członkowie oddziału unikali miejscowości. Żywili się zapasami zabranymi w drogę (głównie ziemniaki i mięso).

W swym zeznaniu złożonym 27 listopada 1947 r. Roman Hrobelski stwierdził: „Przed przejściem granicy, koło Istebnej DOROŠ podzielił czotę na kilka grup. Ja jednak wcześniej odłączyłem się od czoty razem z WUJKEM, KUDIAREM, ČIŽEM, BÍLYM i ŠČUROU. O dalsze losy oddziału DOROŠA nie troszczyłem się.” (*ABS, f. 302, sign. 302-142-6*). „Brodecz” przyznał tym samym, że pozostawił oddział własnemu losowi. Według zeznań złożonych w

Czechosłowacji przez schwytanego członka sotni „Brodyca” - Teodora Lazara (pseudonim „Kudiar”), w trakcie marszu na Zachód doszło do załamania dyscypliny w oddziale i Hrobleski utracił faktycznie kontrolę nad sotnią (*Protokol o výslechu Teodora Lazara: 788-789*). Obawiał się wręcz, że zostanie zabity przez ludzi, którzy nadal byli formalnie jego podkomendnymi, kiedy zorientują się, że nie ma mapy ani planu na dalszą drogę. Schwytani w Czechosłowacji członkowie oddziału Hrobelskiego, w składanych zeznaniach różnie interpretowali postępowanie dowódcy. Część twierdziła, że „Brodyca” zdezerterował a inni, że wydał rozkaz podziału oddziału na małe grupy, które miały podążać na Zachód osobno.

W złożonych przed czechosłowackim funkcjonariuszem zeznaniach Hrobelski następująco opisywał swą ucieczkę przez Czechosłowację: „Granicę przeszliśmy koło Istebnej. Nie doszło do żadnej wymiany ognia. Jeszcze przed granicą odłączyli się od mojej grupy KUDIAR i ČIŽ. Z pozostałą częścią grupy szedłem Beskidami przez Polom, Bílý Kříž, Cab, Vsetín, koło Zlína do Napajedel, gdzie zamierzaliśmy przedostać się przez most na drugi brzeg rzeki Morawy. Na moście zostaliśmy jednak ostrzelani z lewego brzegu. Wystrzelono dwie białe race, które oświetliły most. Wówczas wycofaliśmy się w kierunku Zlína i szliśmy dalej lasami między Lipníkem i Hranicemi na Rýmařov, który ominęliśmy z prawej strony. Most na rzece Morawie przeszliśmy za Šumperkem koło Petrovic. Dalej szliśmy obok Zábřehu aż do rejonu Mor. Třebové. [...] Dotychczas, w trakcie marszu nie zetknęliśmy się z żadnym patrolem wojska czechosłowackiego ani SNB. Kiedy jednak szliśmy dalej asfaltową szosą, za M. Třebové natrafiliśmy na patrol, który zaczął do nas strzelać. Byliśmy uzbrojeni. Ja i WUJKO mieliśmy pistolety, ŠČUR karabin i tylko BÍLYJ był bez broni. Nie odpowiedzieliśmy jednak ogniem, lecz uciekliśmy w las. Przenocowaliśmy tam, a następnego dnia szliśmy dalej w kierunku na Křenov i Březovou. Obok miejscowości Březová, około godziny 18.00 natrafiliśmy na patrol, który nas ostrzelał więc rozproszyliśmy się. Nie odnalazłem później innych członków grupy. Zostałem sam. Wędrowałem dalej, bez spania i jedzenia do wsi Korouhev u Poličky. Przespałem dzień w lesie, a wieczorem próbowałem wejść do wsi, ale napotkałem patrol, który oświetlił teren raketami i ostrzelał mnie. Uciekłem ponownie do lasu gdzie przebywałem przez następny dzień i noc. Spotkałem w lesie jakiegoś człowieka, który zgodził się dać mi chleb, w zamian za zegarek. Wieczorem zszedłem z nim do wsi. Zaczekałem przed domem aż wrócił z chlebem. Wówczas oddałem mu swój zegarek. Obiecał mnie jeszcze odprowadzić aby pokazać mi kierunek dalszej drogi. Poszliśmy razem. To był mój błąd. Zaszedł mnie od tyłu i

uderzył czymś ciężkim w głowę. Straciłem przytomność i upadłem na ziemię” (ABS, f. 302, sign. 302-142-6).

Romana Hrobelskiego zatrzymał w dniu 30 października 1947 r. Jiří Michl – cywilny mieszkaniec wsi Korouhev u Poličky, położonej na Morawach. Pomagał mu sąsiad Karel Motyčka (ABS, f. 307, sign. 307-76-15). Za swą postawę zostali później wyróżnieni przez władze. Michl otrzymał nagrodę 7.000 Kčs. a Motyčka 3.000 Kčs. Schwytanego „Brodycza” przewieziono najpierw na miejscowy posterunek SNB (Sbor národní bezpečnosti) a następnie do szpitala w Brnie (ABS, f. 307, sign. 307-102-2). W szpitalu został przesłuchany. Następnie przewieziono go do Bańskiej Bystrzycy, do dowództwa Grupy Operacyjnej „Teplíce”, której zadaniem było zwalczanie UPA na terytorium Słowacji. Po ponownym przesłuchaniu „Brodycz” został umieszczony w obozie dla internowanych członków UPA w Koszycach. Dnia 22 maja 1948 r. Roman Hrobelski został przekazany władzom polskim. Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie skazał go 14 stycznia 1949 r. na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 lutego 1949 r. (Misiło, 2013: 1162).

W niektórych opracowaniach historycznych wydanych w Polsce zawarta jest informacja, iż Roman Hrobelski został schwytany w Sudetach, tuż przed granicą niemiecką, ogłuszony w trakcie snu przez niemieckiego gospodarza, któremu zaufał (Misiło, 2013: 1162; Motyka, 1999: 425). Jest w tym trochę prawdy jakkolwiek „Brodycz” został schwytany na Morawach przez Czechów. Miejscowość Korouhev u Poličky była zamieszkała częściowo przez ludność niemiecką a w 1938 r. weszła w skład Kraju Sudeckiego, który został przyłączony do Niemiec na mocy traktatu w Monachium. Jiří Michl miał pochodzenie niemieckie (po ojcu).

Pozostali partyzanci z czoty „Dorosza” starali się, w małych grupach przedostać przez Czechosłowację na Zachód. Dnia 30 września grupa partyzantów dotarła do hotelu „Baron” w miejscowości Bílý Kříž gdzie zostali ugoszczeni (ABS, f. 307, sign. 307-64-3). Jednak kierownik hotelu, były słowacki partyzant powiadomił SNB o wizycie podejrzanych gości. Oddział SNB usiłował otoczyć i aresztować partyzantów, którzy zorientowali się jednak w porę, że grozi im niebezpieczeństwo. Wywiązała się strzelanina, w wyniku której jeden funkcjonariusz SNB został zabity a drugi ciężko ranny. Partyzanci zbiegli. Poza tym przypadkiem brak informacji o potyczkach pomiędzy siłami czechosłowackimi i partyzantami z sotni „Brodycza” podążającymi na Zachód przez Czechy. Dnia 14 września 1947 r. wyruszyli na Zachód także partyzanci z czoty „Urala”. Dowódca podzielił swych ludzi na cztery grupy, które zmierzały na

Zachód podobną drogą jak wcześniej czota „Dorosza”, lecz osobno (*Protokol o wyslechu Antonina Filevyča: 841-842*).

Łącznie na terytorium Czech zostało schwytanych, lub poddało się dobrowolnie w ręce władz 31 partyzantów z obu czoł sotni „Brodycza” a 3 zostało zastrzelonych (*ABS, f. 307, sign. 307-78-5*). Schwytani partyzanci zostali wydani władzom polskim. Według ustaleń czechosłowackich organów bezpieczeństwa, spośród członków sotni „Brodycza” na Zachód dotarły 53 osoby (*Syrny, Šmigel, 2012: 374*). Partyzantom UPA, którzy dotarli na Zachód udzielono azylu. Większość z nich osiedliła się w Kanadzie. Według raportu opracowanego przez czechosłowackie organa bezpieczeństwa partyzanci sotni „Brodycza”: „... dopuścili się na terytorium Czechosłowacji niewielu przestępstw, za które można byłoby postawić im zarzuty. Były to głównie przypadki wymuszania żywności od ludności cywilnej.” (*ABS, f. 307, sign. 307-77-7*).

Po odejściu sotni „Brodycza” na Zachód aktywność ukraińskiego podziemia w powiatach gorlickim i nowosądeckim zanikła. Dnia 15 września 1947 r. została zatrzymana przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa w Przemyślu Irena Tymoczko „Chrystia”, kierująca w tym regionie siatką cywilną OUN (*Walach, 1973: 110*). Mychajło Fedak „Smyrny” – dowódca bojówki SB OUN, w październiku 1947 r. przeszedł ze swym oddziałem na stronę słowacką. Ukrywany przez miejscową ludność rusińską przetrwał do czerwca 1948 r. a następnie przedostał się do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech (*Halczak, Šmigel, 2007: 78*). W wyniku akcji „Wisła” ludność łemkowska została niemal całkowicie wysiedlona z ziemi swoich przodków. Ograniczone możliwości powrotu rodzin łemkowskich w ojczyste strony pojawiły się dopiero w wyniku kryzysu politycznego w Polsce w 1956 r. Ogromnej większości rodzin łemkowskich nie udało się jednak powrócić na ziemię przodków. We wsiach łemkowskich osiedlono już rodziny polskie a część ziem łemkowskich przejęło państwo.

WNIOSKI

Działalność oddziału Romana Hrobelskiego „Brodycza” oraz innych oddziałów partyzanckich UPA w południowo-wschodniej Polsce jest uznawana przez część historyków polskich za uzasadnienie akcji wysiedleńczej „Wisła”. Zdaniem tych historyków siły polskie nie miały innej możliwości pokonania ukraińskiej partyzantki jak poprzez całkowite wysiedlenie ludności ukraińskiej z terenów objętych wojną partyzancką. Z opinią tą trudno się zgodzić. Liczący około 80 partyzantów oddział „Brodycza” nie stanowił istotnego zagrożenia dla

państwa polskiego. W 1947 r. sotnia była bardzo osłabiona na skutek strat poniesionych w walce z siłami polskimi jak również w rezultacie dezercji partyzantów. W środowisku łemkowskim istniał głęboki podział. Część Łemków wspomagała UPA, lecz część społeczności łemkowskiej była skłonna do współpracy z władzami komunistycznymi. W trakcie akcji „Wisła” wysiedlono zarówno Łemków, którzy wspomagali UPA jak również tych, którzy pomagali w zwalczaniu ukraińskiego podziemia.

ŽRÓŁA

- Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), f. Zpravodajská správa Generální štábu (ZSGŠ), podfond 2. odd h. š., roč. 1947, č. j. 15426/taj.: Situační zprávy z 13. až 16.11.1947.
- ABS Praha, f. 302, sign. 302-142-6, *Protokol sepsaný dne 27. listopadu 1947 u vojenského útvaru 2213 v Bánské Bystrici s Romanem HROBELSKÝM, pseudonym „BRODYČ“ – „BRODYCZ“.*
- ABS Praha, f. 307, sign. 307-77-5, *Protokol o výpovědi sepsaný s Romanem Hrobelským 11.1.1948.*
- ABS, f. 307, sign. 307-102-2, *Návrh na odměnu za dopadení člena UPA - Brodiče - v Korouhvi, okr. Polička.*
- ABS, f. 307, sign. 307-76-15, *Úřední záznam o výpovědi Romana Hrobelského.*
- ABS, f. 307, sign. 307-64-3, *Použití zbraně při přestřelce s banderovci na Bílém Kříži.*
- ABS, f. 307, sign. 307-78-5, *SEZNAM příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištění.*
- ABS, f. 307, sign. 307-77-7: *Vyšetřování Banderovců - závěrečná zpráva.*

LITERATURA

- Drozd R. (2020), *Akcje wysiedleńcze Ukraińców-Łemków w Polsce w latach 1944-1950*, „Ruthenian Studies“ Нови Сад nr 4/2020.
- Halczak B., Šmigel M. (2007), *Działalność oddziału UPA Mychajło Fedaka „Smyrnego” w Beskidzie Niskim w latach 1945-1948*, „In Gremium. Studia nad historią, kulturą i polityką” Zielona Góra nr 1/2007.
- Halczak B. (2019), *Działalność sotni Ukraińskiej Powstańczej Armii „Brodycza”, w latach 1946-1947 w świetle zeznań dowódcy* (in:) *Ozbrojony*

- protikomunistický odpor v krajinách Strednej a Vychodnej Europy (1944-1953)*, red. M. Šmigel' (2019), Banská Bystrica: Belianum.
- Halczak B. (2017), *Operacija „Visla“ u Polschi v 1947 roci*, „Ruthenian Studies“ Нови Сад nr 1/2017 (Cirillic).
- Halczak B. (2018), *The situation of the ukrainian minority in Poland in the years 1945-1946 in the light of czechoslovak military sources*, „Ruthenian Studies“ Нови Сад nr 2/2018.
- Garasimiv "Palij" I. (2019) *Z ûnac'kih mrij— u râdi UPA (Spogadi rojovogo UPA)*, „Літопис УПА”, Toronto-Lvov nr 29/2009. (Cirillic)
- Motyka G. (1999) *Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943-1948*, Warszawa: Wydawnictwo Volumen.
- „*Obce pogranicze*” 1945-1946. *Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich*, red. Šmigel', M., Halczak, B., Drozd, R. (2015) Warszawa: Wydawnictwo Tyrsa.
- Protokol o výslechu Mychajlo Čupka – „Čajka“ z 21.07.1947*, „Літопис УПА”, Toronto-Lvov, nr 53/2017.
- Protokol o výslechu Teodora Lazara – „Kudiar” z 2.10.1947*, „Літопис УПА”, Toronto-Lvov, nr 53/2017.
- Protokol o výslechu Teodora Lazara – „Kudyjar” z 13.10.1947*, „Літопис УПА”, Toronto-Lvov, nr 53/2017.
- Protokol o výslechu Antonina Filevyča – „Bojko“ z 27.10.1947*, „Літопис УПА”, Toronto-Lvov, nr 53/2017.
- Syrný M., Šmigel' M., *Výšetrovanie činnosti príslušníkov Ukrajinskej povstaleckej armady v Československu v rokoch 1947 – 1948*, (in:) *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. Tom IV. Cz. 2*, red. Dudra, S., Halczak, B., Drozd, R., Betko, I., Šmigel', M. (2012) Słupsk-Zielona Góra: Wydawnictwo „Druk-Ar”.
- Syrnyk J. (2018) *Trójkąt bieszczadzki. Tysiąc dni i tysiąc nocy anarchii w powiecie leskim (1944-1947)*, Rzeszów: Wydawnictwo Libra.
- Šmigel', M. (2007) *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica: Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- Wałach, S. (1971) *Był w Polsce czas...*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Misiło, E. (2013) *Akcja „Wisła”. Dokumenty i materiały*. Warszawa: Archiwum Ukraińskie.

Bohdan Halczak – Vlastimil Ondrák

THE ACTIVITIES OF THE COMPANY OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY
ROMAN HROBELSKI „BRODYCZ” IN THE WEST LEMKIWSCHYNA IN THE
YEARS 1944-1947

Summary

The aim of the publication is to present the history of the Ukrainian Insurgent Army (UIA) company, whose commander was Roman Hrobelski (pseudonym "Brodycz") in 1946-1947. The company was founded in 1944. It was part of the battalion commanded by Wasyl Mizerny (pseudonym "Ren"). The first commander of the company was a partisan named "Jar". In the summer of 1945, Franc Hryhorowycz (pseudonym "Didyk") took over the command. In April 1946, Roman Hrobelski was established as the new commander. In October 1946, the company of "Brodycz" moved to the area of Gorlice and Nowy Sącz poviats. In the new area of operation, the company of "Brodycz" operated until September 1947. Roman Brodycz's unit became the westernmost fighting unit of the UIA. The partisans survived the winter of 1946/1947 peacefully. The local Ukrainian population supplied them with food. The Polish communist authorities were primarily occupied with fighting the Polish anti-communist underground, which was active in the Gorlice and Nowy Sącz poviats. In 1947, however, the Polish underground was destroyed. The communist authorities directed large forces of the army and security organs against the UIA. In order to avoid manhunts organized by the Polish army, the „Brodycz” company often crossed the border cordon to the Czechoslovak side. In April 1947, Operation "Wisła" began. The Ukrainian population was displaced from their villages, deported to the western and northern territories of the Polish state and resettled forcibly in large dispersion. In June 1947, Operation "Wisła" also covered the poviats of Gorlice and Nowy Sącz. The Ukrainian population was almost completely displaced from this area. The deportation of the Ukrainian population deprived the branch of the company of „Brodycz” facilities. In September 1947, Roman Hrobelski's unit attempted to move to the West. During the passage through Czechoslovakia, 34 partisans were captured or killed. 53 partisans from the "Brodycz" company reached the West.

Keywords: Ukrainian Insurgent Army, Roman Hrobelski "Brodycz", Poland, Czechoslovakia.

ОРЕСТ ВЛАСОВ ПРО РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ЮГОСЛАВІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТУВАННЯ З О.МИШАНИЧЕМ У 1967-1970 РР.)

У статті розглянуто ставлення українського поета Ореста Власова до культурного розвитку українців (русинів) Югославії. Зокрема йдеться про вплив греко-католицького духовенства на українську громаду, про політику видавництва “Руске слово”, про питання ідентичності русинів Югославії. Описано чинники, що вплинули на процес становлення поглядів Ореста Власова. Матеріал засновано на кореспонденції з українським науковцем Олексою Мишаничем.

Ключові слова: Орест Власов, Олекса Мишанич, Югославія, русини, українці, ідентичність

Громади боснійсько-славонських українців та бачвансько-сремських русинів увійшли у безпосередній контакт після Другої світової війни, коли у другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. численні українці галицької міграції розпочали переселятися з Боснії до Воєводини. До цього, у міжвоєнний період, контакти між вихідцями з Карпат та колоністами з Галичини були спорадичними, а інформація про ці громади поширювалася переважно завдяки старанням греко-католицького духовенства, яке обстоювало релігійну та національну єдність представників цих двох міграційних хвиль. Поширенню інформації сприяли періодичні видання. У русинськомовній газеті “Руски новини” (1924–1941) знаходимо публікації про українців у Боснії та Славонії, а україномовне “Рідне слово” (1933–1941), чиїми читачами були українці з Галичини, пропонувало дописи про краян з Бачки. У повоєнні часи соціально-економічні умови життя в Боснії стали вельми складними, зокрема для українців, адже багато хто з них брав участь у так званому “Українському легіоні” або підтримував тих, хто брав у ньому участь (Ліський 2002: 44-46). Як відомо, у Боснії українці осіли переважно на півночі країни, де домінувало сербське населення: відносини за мирних часів були конструктивними, натомість за часів війни ці два народи часто були по різних сторонах конфлікту. Все це вимусило українців до чергового

переселення — до містечок Кула, Вербас (*Врбас*) та інших, де переселенці входили у безпосередній контакт з русинами.

Починаючи з 1945 р., територіально компактна громада русинів стрімко відновлює своє культурно-освітнє життя. Рішенням громади продовжено курс на освіту рідною мовою русинів Бачки і Срему. Засновано культурно-мистецькі товариства, запроваджувалися фестивалі, з'явилося власне видавництво тощо. Щодо українців Воеводини, то лише у другій половині 60-х рр. з'являться курси української мови у школах Вербаса і Кули. Активно працювали аматори, народжувалися нові таланти, однак загалом організація культурно-освітньої праці у межах цієї громади розгорталася у більш складних умовах (Румянцев, 2010: 333–341).

Численні активісти з обох громад намагалися об'єднати культурно-освітню працю у межах цієї діаспори. Важливою подією у цьому напрямку стало так зване таборування русинської й української молоді: у рамках цієї ініціативи нове покоління взаємно інтегрувалося й отримувало базові знання з української історії та літератури. У 1966 р. виходить перша стаття українською мовою в газеті “Руске слово”. Відтоді й до 1991 р. україномовні публікації стають регулярними. У цих умовах, коли українська громада у Воеводині вимагала активної участі інтелігенції, проблемою стає брак освічених кадрів — більшість патріотично налаштованої української інтелігенції походила з місцевої русинської громади, чії представники часто не володіли українською.

В описаних умовах привертає до себе увагу постать поета Ореста Власова, українця з Хорватії, який у другій половині 1960-х рр. активно співпрацював з воеводинськими культурними колами. Рішення висвітлити у цій статті його ставлення до тодішнього українського культурного середовища пояснюється і його походженням, і неоднозначністю його життєвого шляху, і нестандартністю його світогляду, який відрізнявся і від переконань багатьох вихідців з Карпат, і від поглядів типового переселенця з Галичини. Матеріалом до вивчення є листи поета, які він надсилав до українського науковця, літературознавця походженням із Закарпаття, співробітника Інституту літератури Академії наук УРСР Олексія Васильовича Мишанича, який чимало уваги присвятив вивченню культурної спадщини русинів-українців колишньої Югославії.¹

---

1 Листи бачвансько-сремських русинів до О. Мишанича зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН

Орест Власов народився 30 липня 1937 р. в хорватському селі Грабар (*Grabar*) Загребського повіту. Батьки походили з України, отець був греко-католицьким священником. Доля цієї родини була трагічною, оскільки юнак ще маленьким втратив свого батька. Як зауважує пан Власов: «Під час Другої світової війни розстріляли його комуністи» (з приватного листування О. Власов – О. Румянцев, 2021 р.). У листі до О. Мишанича від 7 березня 1968 р. молодий поет так відзивався про долю батька: «Так закінчила неславна авантюра мого батька, як закінчила й ціла авантюра нацистів та фашистів. Хоч він для мами був надзвичайно добрим чоловіком, але його палкий темперамент і нероздуманість завели його до лиха. А суспільство не дарує таких помилок!».

У Загребі О. Власов закінчив класичну гімназію. У наведеному вище листі він так описав цей життєвий досвід: «Тих 8 років були страшні для мене. Завжди кажу: тільки в концтаборі було б мені гірше. Годі в листі розказати ті всі лиха. З одного боку фізичні тортури й голод, а з другого боку всілякого роду езуїтські знущання. А найтрагічніше з усього, що жив далеко від світу, від дійсності». Наводимо ці деталі з метою пояснити — які чинники відтворювали вплив на формування світогляду цієї молоді людини.

У 1964 р. одружився з донькою місцевого українського священника. Мешкав у боснійському містечку Босанські Шамац (*Bosanski Šamac*). Був студентом юридичного факультету в Новому Саді. Його поетичні твори привернули увагу письменника Михайла Ковача: саме за його порадою почав писати вірші українською мовою – про це він сам стверджує у надісланій 5 грудня 1967 р. до О. Мишанича автобіографії. Сам Ковач так згадує про О. Власова в листі до О. Мишанича від 18 лютого 1967 р.: «Писенькі яки тут знайдете це вже від одного нашого студента із Босні. Орест Власов. Дуже добрий хлопець. Пише не від давна». Перші україномовні твори поета публікують в Югославії часописи видавництва “Руске слово” (Чурчич, 2006: 518). Письменник Дюра Папгаргаї залучив О. Власова до нових талантів, які розкрили себе на сторінках літературного часопису “Литературне слово” (Папгаргаї, 1966: 10). Завдяки клопотанню О. Мишанича вірші О. Власова надруковано в часописах “Вітчизна” (8/1967), “Дніпро” (2/1968) та “Жовтень” (7/1968).

України – Фонд No 232. Листи О. Власова до О. Мишанича опубліковано у Загребі, у третьому томі наукової збірки *Українці Хорватії* у 2021 р.

Редактори видавництва “Руске слово” доволі уважно ставилися не лише до творчості, але й до змісту віршів молодого поета. Ось як про це пише сам О. Власов у листі від 12 грудня 1967 р.:

У останньому листі я, може, не доволі пояснив Вам що в редакції „Руского слова” міняли мої вірші. Чимало помилок ставало при друкуванні. Але не раз і в редакції міняли (чому, не знаю) мої вірші. Навіть, раз — як я запитав, чому так роблять — відповіли що у вірші є забагато револьту. Крім того — тут є багато тем на які б можна писати. Окремо про суперечливості між нами українцями тут у Югославії. Але, думаю (а на це маю причину), що не друкували б мені тут вірші на такі теми. Вони стараються задоволити всіх своїх читачів, та й не друкували б вірші (і інше) гостро написані. А це з такої причини: хочуть щоб якнайбільше людей читало їхню пресу, щоб якнайбільше людей брало участь у праці підвищування нашої культури. З такими бажаннями і я згоджуюся, але думаю, що це все таки не є причиною на компроміси! Та ж літературна праця повинна бути авангардною. А це окремо потрібно в таких обставинах, які є наші, тут у Югославії.

Як свідчить цитата, редакторський колектив видавництва “Руске слово” прагнув довести до широких кіл громади виключно ті твори та ідеї, що якомога більше відповідали критеріям загальної громадської думки та допомагали запобігти внутрішніх конфліктів. Сам Власов, очевидно, погоджувався із таким ставленням, хоча й не без критики сприймав цю форму цензури. Слід зауважити, що 19 березня 1967 р. поета було обрано членом літературної ради видавництва “Руске слово” (*До літературного совита*, 1967: 6). Це є свідченням того, що працю молодого поета й активіста редакція оцінювала позитивно.

Щодо конфліктів «між нами українцями тут у Югославії», про які редакція не погодилася б друкувати «гостро написані» матеріали, О. Власов у тому ж листі пояснює:

Бо досі тільки попи водили верх. Тому ще й тепер відчуваєш їх сильний вплив. Кажуть: це була наша одинока інтелігенція, вона нас держала на поверхні. Скажім, що, може й було так. Але годі вже раз так думати й так поводитися. Бо я добре, добре знаю яким духом дихають наші, грекокатолицькі, попи. Вони ще все дихають духом католицької авангарди в поході на Схід. А я рішучо проти того!!! Є, правда, й таких, що побачили дійсність, але й не один з них ще співає пісні У[країнських] С[ічових] С[трільц]ів. А такому серед нас не бути!

Інформація, яку наводить поет, відповідає дійсності. Як вже зазначено на початку статті, роль активістів, що походили з духовної інтелігенції та запроваджували культурно-освітню діяльність у колах українських мігрантів, була кардинально важливою. Численних українських священиків югославський уряд суворо карав за їхні національні погляди і їхні заходи (*Судові процеси*, 2006: 201–240).

О. Власов послідовно висловлює прихильність новій політиці та пише про своє, тобто «наше намагання йти правильними шляхами – віддалитися від бажань тонкого шару „панства та попів” залучити нас до лжеволелюбних кіл західної еміграції» (з листа від 27–28 лютого 1968 р.). А ось ще одне свідчення його особистого світогляду: «Попи зробили з мого батька героя, а ще й після війни те робили в США» (з листа від 7 березня 1968 р.). Слід відкинути, на наш погляд, гіпотезу, що могло йтися про нещирість автора цих листів, адже дописи молодого поета виглядають, навпаки, відвертими й мужніми. Адже, він послідовно наполягає на своєму специфічному ставленні до громади, дає волю думкам у багатьох листах до О. Мишанича, до якого ставиться як до старшого товариша, звертається за порадами. О. Власов стверджує, що його ідеї були результатом його особистої еволюції: «Не було якраз нікого, щоб мені допомогти! Я сам виборювався до своїх теперішніх запевнень! І стою цілком на протилежному боці всіх тих що хотіли може завести певною дорогою» (з листа від 7 березня 1968 р.). Ці ідеї ставали причиною складних відносин з іншими українцями та навіть членами родини: «Через моє відкидування фальшивої націоналістичної ідеології та релігії мав я жорстокі суперечки з мамою та іншими з української „еліти” в Югославії. Тому я в їхніх очах найгірший з найгірших і зрадником. Але я не зрадив їх. Я ж ніколи й не був прихильником того дурману» (Там само). Політичний світогляд цього українця контрастував зі звичайною політичною думкою його краян — а це є цікавим свідченням про те, що на той час і в громаді українців-галичан існували відмінні ідеологічні прошарки. Слід додати, що автор був цілком свідомий суб'єктивності свого ставлення, про що він пише О. Мишаничу: «Я не претендую на цілковиту об'єктивність, бо можу тільки свої гадки винести» (з листа від 7 березня 1968 р.).

Вплив духовенства на свідомість русинів й українців Югославії є одним з лейтмотивів політичної критики О. Власова. Він негативно

відзивався про “галицьке українство” – і, водночас, вважав світогляд багатьох бачвансько-сремських русинів більш прогресивним:

А всі старші попи й трохи тієї інтелігенції що було між нами ворожо ставились, і ще завжди там ставляться, до соціалізму. А та ворожнеча така мізерна, глупа що аж. Усі вони надуті „галичанською свідомістю”! Живуть у марних мріях про гетьманщину й петлюрівщину і вічно нарікають. І живуть із споминами на „галицьке українство”. А наш народ, усі майже хлібороби, ще завжди під їхнім впливом. Це стосується тих що живуть у Боснії та Славонії, а в меншій мірі русинів, які живуть у Воєводині. (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Як зауважує автор, серед югославських українців нової генерації такий світогляд був також вельми поширеним: «Бо, на жаль, велика частина нашої молоді не може позбутись попівського впливу!» (Там само).

Слід окремо зауважити, що у певних колах (очевидно, галицько-українських) тісна співпраця молодого поета з видавництвом “Руске слово” викликала негативне ставлення, про що він пише у листі від 2 березня 1969 р.: «Бо я вже стрівся з підозрою за занадто прихильне ставлення до Р[уського]. С[лова]. (Мою прихильність, звичайно, кожний може інтерпретувати по своєму!)».

Нарешті, О. Власов описує складну проблематику ідентичності бачвансько-сремських русинів. Він вказує на розвиток української національної свідомості у межах цієї громади, а разом із тим і на наявність словацького руху та на появу автохтонного світогляду. Все це він вважає проблемою “між нами” – тобто між українцями, до яких він відносив і русинів:

А є тут, між нами, ще проблем. Русини, що говорять бачванським діалектом, нещодавно зачали вибудовувати свою національну свідомість. Та є частина, яка тягне на словакофілство. А тоді зараз утворились і такі що вже ні словаками ні українцями, а просто собі — русинами. Через те приходиться до суперечок між більшістю, які прихильники українства, і тих що мають сильного впливу в редакції „Руського слова”. Так, що буває що уникають друкувати наші твори на літературній мові або звести їх на найменшу кількість. За тими суперечками, звичайно, ховаються всілякі інші інтереси. Це є переважно боротьба за пости та „авторитети”. А тому що їм не одному трудно навчити літературну мову, думають що вже пропадуть, як дозволять щоб і твори на літературній мові нас українців у Югославії більше друкувались (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Наведена цитата є підтвердженням того, що ідея публікації україномовних матеріалів була ініціативою лише окремих представників русинської інтелігенції — деякі інші, навпаки, намагалися обмежити доступ до українського слова. У цьому контексті не можна не навести слова М. Ковача, який так само скаржився О. Мишаничу на небажання окремих краян навчитися українській мові:

Справи у нас не так все складаються як би треба було. Люде — Руснаки — яки на посадах [...] не скажу що ставляться цілком вороже до нашого відродження, але тяжко покидати посади, а вчитися української мови — не хочеться (Лист М. Ковача до О. Мишанича від 27 грудня 1967 р.).

Цій політиці, неприхильній до українського контексту, О. Власов протиставляв ініціативи краян за межами Воеводини. У наступній цитаті він посилається на заснування 29 листопада 1965 р. Української ради у Боснії та створення 25 лютого 1968 р. Союзу русинів-українців Хорватії, чії засновники, зокрема у межах хорватської організації, обстоювали ідею спільної української ідентичності двох громад (Мизь, 2005; Стрехалюк, 1978).

Ви певно читали про нові намагання українців із Славонії та Боснії. Ці люди протиставляються такій „політиці” „Руського слова” й, тому що не мають належних можливостей висказати свої бажання й акції через „Р. С.”, намагаються утворити відповідні собі можливості культурного розвитку. Уряд це щиро підсоблює. Так само й наша редакція на Радіо-Новий Сад ставиться до „Р. С.” (3 листа від 7 березня 1968 р.).

До слів О. Власова слід додати, що коли керівникам русинської громади у Воеводині було запропоновано заснувати у цій автономній області свій союз русинів-українців, пропозицію цю було відкинуто (Константинович, 1991). Союз русинів-українців Хорватії згодом перетворено в союз “русинів і українців” — пізніше цей крок буде описано як “компроміс” (*«Нова думка»* *одлично*, 2001: 31). Антиукраїнські сили на сторінках газети “Руске слово” активно коментували нібито необхідність уникати форми “русини-українці” (Чордаш, 1972; Чордаш, 1973).

У листуванні О. Власов описав мету українського руху у Воеводині та вказав його головних лідерів, а також його опонентів:

Головними борцями за цей новий напрям — повне визнання української національності — докладніше, належності русинів до українського народу — та якнайсильніше пов'язування з УРСР на культурно-освітньому фоні є М. Ковач, В. Костельник, С. Сакач та Я[нко] Сабадош. Їм не раз із „Р. С.” унеможлилювали працю, але зараз інші часи й вони гублять силу. Один з головних „словакофілів” є Дюра Варга. Він, скільки я знаю, пхає свою політику. Але можна сказати, Варга й товариство гублять останні шматки терену: звичайно, це все є суспільними процесами і розвивається із суперечностями, але йде до певної мети. Не в можливості чийсь особисті інтереси подолати інтересів народу. А такий гурток держиться ще завжди тому що чимало людей з уряду не знали нашу дійсність, вартувало слова Д. Варги й таких як він. Зараз справа вже порядно рушилася. А уряд, що до тієї проблеми, завзяв нейтральне становище. Кажуть: — Ви ті проблеми повинні самі між собою розв'язати. Це ж і правильно й одинокий добрий шлях (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Є очевидним, що О. Власов із оптимізмом спостерігав розвиток ситуації навколо питання ідентичності русинів-українців Югославії. Між тим, у 1970 р. він емігрував до Німеччини і вже не повернувся до Югославії.

Сьогодні, на відстані півстоліття, можна стверджувати, що листи О. Власова мають неабияку цінність. У них порушено основні питання цієї діаспори: збереження ідентичності, роль духовенства, роль влади, перспективи української громади, відмінності у світогляді різних верств русинів. Автор листів описує події й ситуації, про які сьогоднішній дослідник може дізнатися хіба що на основі нечисленних розвідок та публікацій у періодичних виданнях. Незалежність думки автора, обумовлена його особливим життєвим шляхом, дозволяє розглянути ці питання крізь призму його особистого світогляду, уникаючи вже сформованих стереотипів.

ДЖЕРЕЛА

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України - Фонд 232.

[Viddil rukopisnih fondiv i tekstologii Institutu literaturi im. T.G. Ševčenko NAN Ukraïni - Fond

232.]

ЛІТЕРАТУРА

- Do literaturnogo sovita menovani sedemnac osobi. Ruske slovo, 23/06/1967: 6.
- Konstantinovič, S. (1991). Tri «falši» ruskogo intelektualca. Ruske slovo, 11/01/1991: 11.
- Lis'kij, B. (2002). Z diâl'nostì ukraïns'kih studentùv u Horvatii, v: Ukraïncì Horvatii. Materiali i dokumenti. Kniga Perša. Zagreb: 38-50.
- Miz', R. (2005). Bilâ koliski dvoh Soûzùv i odnoì Regional'noì Radi. Golos soûzu, 8: 5.
- Miz', R. [za red.] (2006). Sudovì procesi svâšenikam 1957 roku, v: Materiali do ìstorii ukraïncùv u Bosnii. Tom II. Novi Sad: Ruske slovo: 201-240.
- “Nova dumka” odlično, až lêm co nê i euforijno, priâta u âvnosci, v: 30 roki “Novoì dumci”. U êstvu svogo narodu. Vukovar: 2001: 30-33.
- Papargai, D. (1966). Nad vidokrugom mosta dvanacročnih literaturnih namagan'oh. Švetloc, 1, 10.
- Rumâncev, O. (2010). Pitannâ nacional'noì ìdentičnosti rusinùv i ukraïncùv Ťgoslavii (1918-1991). München-Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Strehalûk, V. (1978). Pro narodnosti ta Regional'nu radu narodnostej SR Bosnii i Gercegovini. Nova dumka, 17, 17-21.
- Čordaš, V. (1972). Titovo Pismo medzi Rusinami vukovarskeje komuni u praksi. Ruske slovo, 15/12/1972.
- Čordaš, V. (1973). Treba vibrac novu dragu. Ruske slovo, 09/02/1973: 4.
- Čurčič, M. (2006). Bibliografîâ Rusnacoh u Ťgoslaviï. Novi Sad: Biblioteka Matice Srpske.

Oleg Rumyantsev

OREST'S ARREST ON RUSSIAN-UKRAINIANS OF YUGOSLAVIA (ON THE MATERIALS OF CORRESPONDENCE WITH O. MYSHANYCH IN 1967-1970)

Summary

The article treats the attitude of the Ukrainian poet Orest Vlasov to the cultural development of Ukrainians (Rusyns) in Yugoslavia. In particular, it concerns the influence of the Greek Catholic clergy on the Ukrainian community, the policy of the publisher "Ruske Slovo", and the question of the identity of the Rusyns community in Yugoslavia. The factors that influenced the process of formation of Orest Vlasov's views are described. The material is based on his correspondence with Ukrainian scientist Oleksa Myšanyč.

Keywords: Orest Vlasov, Oleksa Myšanyč, Yugoslavia, Rusyns, Ukrainians, identity

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПИЛИПА ЧОРНОГО В ЮГОСЛАВІЇ (за матеріалами його архівно-слідчої справи)

На основі документів і матеріалів архівно-слідчої справи, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, висвітлено головні віхи біографії та громадсько-політична діяльність одного з провідних діячів української політичної еміграції в Югославії міжвоєнного періоду Пилипа Чорного. Акцентовано увагу на його діяльності на чолі Української громади «Кобзар» у місті Смедерево і Союзу українських організацій Югославії, як представника Військового міністерства УНР в еміграції в Югославії та участі в об'єднаному русі української еміграції в Європі. Зроблено висновок про те, що архівно-слідча справа П. Чорного є важливим джерелом не тільки щодо його біографії, але і з історії українських громадських організацій у цій країні. Подана ним інформація загалом відповідала дійсності та різнилася лише у деталях (щодо дат і прізвищ). Незважаючи на те, що важливі аспекти своєї політичної діяльності та заходів української політичної еміграції в Європі взагалі й Югославії зокрема П. Чорний приховав, це не допомогло йому вижити. Через місяць після арешту його передали Відділу захисту народу Югославії, а 30 червня 1940 р. розстріляли. 1998 р. в Україні Пилипа Чорного реабілітували.

Ключові слова: архівно-слідча справа, допит, Пилип Чорний, СМЕРШ, Українська еміграція, Югославія,.

Серед когорти провідних діячів української політичної еміграції в Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Югославія) поважне місце належить Пилипу Чорному. Незважаючи на те, що в науковій літературі з історії української еміграції його ім'я неодноразово згадувалося щодо Української громади *Кобзар* у Смедерево, Союзу українських організацій Югославії (Козлітін, 1996, Наріжний, 1999, Власенко, 2017), причетності до Військового міністерства УНР в еміграції (Власенко, 2021),

участі у громадському та культурному житті української еміграції (Власенко, 2012, Гула, 2018, Власенко, 2020а), взаємин з югославською владою (Власенко, 2019а) та російською еміграцією (Власенко, 2019b), дотепер бракує праць біографічного характеру. Невідомою була і доля громадського діяча після приходу до Югославії червоної армії. Нещодавно виявлена у Галузевому державному архіві Служби безпеки України архівно-слідча справа Пилипа Чорного проливає світло на деякі сторінки його біографії та долю після арешту радянською спецслужбою СМЕРШ (*Смерть шпионам*). Саме тому автор поставив собі за мету окреслити головні віхи біографії Пилипа Чорного крізь призму його архівно-слідчої справи.

Внаслідок Белградської операції, що відбулася 29 вересня – 20 жовтня 1944 р., силами червоної армії, Народно-визвольної армії Югославії та болгарської армії більша частина Сербії та Белград були звільнені від німецьких окупантів. Невдовзі там почали діяти підрозділи СМЕРШ. Вони займалися пошуком колишніх і потенційних майбутніх опонентів СРСР – українських і російських емігрантів. Оперативна довідка на *руського емігранта* Пилипа Яковича Чорного була складена 25 листопада 1944 р. З неї випливало, що він народився 1889 р. у містечку Іллінці Липовецького повіту Київської губернії, нині місто, центр Іллінецької міської територіальної громади Вінницької області у родині селянина. На момент написання довідки він проживав у м. Смедерево по вул. Неманьїна, 24. Вказувалося, що служив у Добровольчій армії в чині капітана. 1920 р. евакуювався з Криму. Через Константинополь прибув до КСХС, де згодом очолив *націоналістичні* організації Українську громаду та Союз українських організацій Югославії, мав зв'язок з Урядом УНР в еміграції. Зі слів колишнього радянського агента в Белграді, югославського комуніста і члена Смедерівської міської управи Івана Онисимовича Зав'ялова та заарештованого керівника місцевого осередку російської партії *Национальный союз нового поколения* Миколи Івановича Чуракова, П. Чорний був кандидатом на посаду військового міністра УНР в еміграції (ГДА СБУ: 1а), що, на думку автора, не відповідає дійсності. У довідці йшлося також, що вона складена на основі особистих показів П. Чорного. Ймовірно того ж дня його було затримано.

Перший допит відбувся 28 листопада 1944 р. У ньому зазначалося, що П. Чорний походив із селян-бідняків, мав нижчу освіту (4 класи гімназії), югославське підданство. Був одружений. Дружина – Чорна Людмила

Семенівна, 1891 року народження, мешкала у будинку по вулиці Неманьїна, 24 (ГДА СБУ: 5).

Зауважимо, що невдовзі після народження П. Чорного батьки по службі переїхали до Одеси, де і пройшли його молоді літа. Під час Першої світової війни служив ад'ютантом штабу 3-ї Заамурської дивізії. У середині 1917 р. його призначили особистим ад'ютантом командувача військ Приамурського округу. На початку 1918 р. командувача разом з ад'ютантом заарештували і відправили під охороною 11 матросів до Петрограда, але звідти П. Чорному вдалося втекти до Києва, де при владі вже був гетьман П. Скоропадський. Вступив до української армії, служив курсовим старшиною в Інструкторській школі. Напередодні повстання проти гетьмана захворів і виїхав додому на лікування. Після видужання був мобілізований до Добровольчої армії генерала П. Денікіна, служив у штабі в Одесі (ЦДАГО: 82-82зв).

У листопаді 1920 р. у складі *Русской армии* генерала П. Врангеля П. Чорний евакуювався з Криму. Невдовзі прибув до КСХС. Спочатку жив у містечку Бочар (Банат), де працював ремонтником на залізниці. У 1921 р. переїхав до м. Великий Бечкерек (Зренянин). Працював муляром у залізничній майстерні. У 1925-1944 рр. жив у м. Смедерево. Останнє місце роботи – урядовець залізничної майстерні. У 1920-1934 рр. був членом тамтешньої російської колонії. Потім набув югославське підданство.

У 1929 р. з його ініціативи у Смедерево була заснована культурно-просвітня організація під назвою Українська громада *Кобзар* (УГК)¹. Був керівником її управи до 1934 р. У протоколі допиту зазначено, що ця організація дотримувалася ідеї незалежності України та підтримувала Уряд УНР в еміграції. 1930 р. П. Чорний встановив зв'язок із представником військового міністра УНР на Балканах і в Туреччині полковником Василем Филоновичем, який, проживаючи в Чехословаччині, спрямовував діяльність УГК. Громада налічувала 14 членів. Крім того, в Югославії діяли Українські громади в Белграді, Великому Бечкереку та Суботиці, які у своїй діяльності орієнтувалися на Державний Центр УНР в еміграції на чолі з Андрієм Лівичьким, а також Українське товариство *Просвіта* (УТП) в Белграді, яке перебувало під впливом Організації українських націоналістів на чолі з

---

¹ Статут УГК затверджено 1931 р.

Євгеном Коновальцем. УТП, зі слів П. Чорного, мало філії у Новому Саді та Загребі. Насправді у 1930-х рр. філій було більше.

П. Чорний свідчив, що до складу Уряду УНР в еміграції належали Андрій Лівницький (голова УНР, Париж²), Олександр Шульгин (міністр закордонних справ, Париж), Василь Сальський³ (військовий міністр, Варшава), Удовиченко (помічник військового міністра, Париж)⁴, Іларіон Косенко (помічник міністра закордонних справ, Париж)⁵, Василь Филонович (представник військового міністра УНР в еміграції для Болгарії, Румунії та Югославії, Прага)⁶. Серед керівників націоналістичного руху йому були відомі імена Євгена Коновальця й Андрія Мельника.

За свідченнями П. Чорного, до складу УГК входили Дмитро Пилипович Простаченко, Антін Іванович Медведєв, Іван Денисович Коробко, Борис Миколайович Жежиленко (Жижиленко), Олександр Георгійович Бєлий, Олександр Дейнега, Семен Гарецький (Горєцький), Василь Гордієнко, Федот Олексійович Губенко, Іван Порфірович Сурмач, Федір Федорович Дворецький, Андрій Фоминець.

На запитання слідчого щодо його кандидатури на пост військового міністра УНР П. Чорний категорично заперечив це твердження, оскільки жоден із членів Уряду УНР в еміграції його не знав, а зв'язок із унерівським середовищем він підтримував через представника військового міністра УНР в еміграції на Балканах і в Туреччині В. Филоновича. Насправді такі чутки поширювали тамтешні російські емігранти.

П. Чорний стверджував, що у Смедерево діяли осередки *Русского общевоеинского союза* (РОВС), *Национально-трудового союза нового поколения* (НТС), *Младороссов* (ГДА СБУ: 5-11зв).

30 листопада 1944 р. Головне управління контррозвідки СМЕРШ 2-го Українського фронту схвалило постанову про арешт та обшук П. Чорного.

---

² Насправді А. Лівницький проживав у Польщі (Тарнів, Варшава).

³ Насправді Володимир Сальський.

⁴ Йдеться про Олександра Удовиченка – представника військового міністра УНР у Франції, голови Товариства бувших вояків Армії УНР у Франції.

⁵ І. Косенко був адміністратором паризького тижневика «Тризуб» – друкованого органу УНР в еміграції.

⁶ Насправді В. Филонович був представником військового міністра УНР в еміграції на Балканах (Болгарія, Югославія) та в Туреччині.

Його звинуватили у злочинах, передбачених статтею 58-4 Кримінального кодексу РСФСР (ГДА СБУ: 2-4).

У додатковому протоколі допиту від 5 грудня 1944 р. П. Чорний уточнив наведену вище інформацію. Так, з Василем Филоновичем він познайомився завдяки одному з керівників Української громади в Белграді Василю Андрієвському. 1930 р. той допоміг налагодити листування з керівником Товариства кубанців ім. Якова Кухаренка в Празі, студентом Української господарської академії в Подєбрадах Петром Яковенком. Йшлося про пересилку українським емігрантам в Югославії українських книг та журналів з Чехословаччини. Згодом він листовно познайомив П. Чорного з В. Филоновичем. Представник військового міністра УНР на Балканах цікавився становищем української еміграції в Югославії, надавав поради щодо активізації роботи УГК, об'єднання емігрантів навколо Уряду УНР в еміграції (було підписано колективне звернення про добровільне підпорядкування УГК Уряду УНР), підготовки до участі у можливому збройному повстанні в Україні тощо. Деякі члени з числа кубанських козаків не погодилися з таким напрямом діяльності Громади і 1931 р. вийшли з її складу та долучилися до тільки-но створеного у Смедерево осередку *Вільного козацтва*. Серед них – І. Сурмач, В. Гордієнко, С. Горецький, А. Фоминець та О. Дейнега. Голова управи УГК засвідчив, що з В. Филоновичем підтримували зв'язок також керівники українських громад в Белграді і Великому Бечкереку В. Андрієвський та Микола Мельничук (ГДА СБУ: 15-16зв).

Зауважимо, що П. Чорний розпочав листуватися з В. Филоновичем у січні 1929 р, а не 1930 р. (ЦДАГО: 81).

Щодо створення Союзу українських організацій Югославії (СУОЮ), П. Чорний зазначив, що ініціаторами об'єднавчого з'їзду виступили В. Филонович й В. Андрієвський. Сам форум відбувся у вересні-жовтні 1931 р. в Белграді у приміщенні Української громади по вул. Негушева, 41 (кафан Грантовац). Його мета – об'єднання всіх українських організацій в Югославії, учасники – від Української громади в Белграді Григорій Шевчик (адвокат в м. Пожаровац), В. Андрієвський, Мар'ян Тумір і Леонід Богунець (Баганець), УГК П. Чорний і Б. Жежиленко, Української громади у Великому Бечкереку М. Мельничук (голова), Степан Третевич (секретар), Українського товариства *Просвіта* у Новому Саді Борис Мартос (секретар), всього 9 осіб. Рішення з'їзду – створення СУОЮ, прийняття його статуту, обрання управи у складі Г. Шевчика (голова), В. Андрієвського (секретар), М. Тумір, Л.

Богунця, М. Мельничука (члени) та ревізійної комісії – Б. Мартоса (голова), П. Чорного і Б. Жужиленка (члени). На з'їзді, що відбувся 1932 р., головою управи обрали В. Андрієвського, а новим членом управи – П. Чорного. Решта залишилися з попереднього складу. У зв'язку з бездіяльністю Б. Жежиленка його виключили зі складу ревізійної комісії (ГДА СБУ: 16зв-19).

Слід зазначити, що П. Чорний входив до складу керівних органів (управи та ревізійної комісії) СУОЮ до 1937 р. (З'їзд, 1937: 10), хоча про це на допитах не згадував.

П. Чорний стверджував, що у 1931 р. в Празі відбулася конференція представників українських емігрантських організацій. Громади Югославії представляв обраний з'їздом СУОЮ В. Андрієвський. Після повернення в Югославію він поінформував про форум, в якому взяли участь близько 40 представників різних українських організацій з кількох країн Європи. Проводив конференцію міністр закордонних справ УНР в еміграції О. Шульгин, який виголосив доповідь про розгляд українського питання на міжнародній арені. У 1932 р. в Празі відбулася наступна конференція. З'їзд СУОЮ обрав делегатами В. Андрієвського і П. Чорного, але жоден з них не поїхав до чехословацької столиці через відмову югославської влади видати закордонний паспорт. Але на конференцію була надіслана підготовлена з'їздом СУОЮ і підписана В. Андрієвським доповідь про життя та діяльність українських організацій в Югославії (ГДА СБУ: 15-20).

Зауважимо, що I конференція українських емігрантських організацій відбулася не 1931 р., як стверджував П. Чорний, а 25-26 червня 1929 р. у Празі, на якій В. Андрієвський виголосив доповідь про становище української еміграції в Югославії (Учасник конференції, 1929: 46-48).

У протоколі допиту від 23 грудня 1944 р. йшлося як про життєвий шлях Пилипа Яковича в Україні та в еміграції. У грудні 1919 р. він служив у мобілізаційному відділі штабу Новоросійського округу білої армії Денікіна, що дислокувався в Одесі. Після розгрому армії А. Денікіна евакуювався до Криму, де з лютого 1920 р. служив у мобілізаційному відділі штабу генерала Врангеля. 30 жовтня того ж року у складі *Русской армии* евакуювався до Туреччини, а в грудні 1920 р. виїхав до КСХС. До лютого 1921 р. перебував на карантині у різних місцях. Отримавши дозвіл на проживання, оселився у с. Бочар. Упродовж 4-х місяців працював на ремонті залізничних шляхів. Наприкінці липня того ж року переїхав до м. Великий Бечкерек, де до серпня 1925 р. працював муляром у залізничній майстерні. Потім переїхав до м. Смедерево. До вересня 1926 р. працював муляром на фабриці *Сартид*, до

грудня 1930 р. – ремонтником у залізничній майстерні, до 1934 р. – службовцем у тій же майстерні. У зв'язку із набуттям югославського підданства був переведений у розряд державних чиновників, працював там же.

Щодо утворення Української громади *Кобзар* П. Чорний зазначив, що у 1929 р. при Смедерівській залізничній майстерні існував аматорський драматичний гурток, що складався з емігрантів – кубанських козаків й українців. Тоді у нього та І. Коробка виникла думка створити на базі гуртка культурно-просвітню організацію. Порадившись зі своїми колегами, звернувся за допомогою до керівника Української громади в Белграді В. Андрієвського і на початку 1930 р. отримав від нього статут. Ініціативна група схвалила цей статут і подала на затвердження до Міністерства освіти. Головною метою організації було об'єднання українців-емігрантів, налагодження дружніх відносин між сербським й українським народами та надання взаємодопомоги членам громади. Того ж року статут був затверджений. Невдовзі УГК задекларувала свою прихильність до Уряду УНР в еміграції, з представником якого В. Филоновичем П. Чорний встановив зв'язок ще наприкінці 1929 р. З Праги надсилалися книги, тексти п'єс, журнали *Тризуб* (Прага), *Гуртуймося* (Прага), *Табір* (Варшава) та *Бюлетень УНР* (ГДА СБУ: 23-29).

Зауважимо, що на сторінках паризького тижневика *Тризуб* зазначалося, що наприкінці 1925 р. у Смедерево з ініціативи П. Чорного утворилася група українських емігрантів, яка згодом заснувала Український аматорський гурток, на основі якого виникла Українська громада *Кобзар*, яка у 1931 р. налічувала 56 членів, більшість з яких склали кубанські козаки (Українська, 1931: 44).

На запитання слідчого про його практичну антирадянську діяльність П. Чорний відповів, що 1929 р. створив УГК, а в 1931-1934 рр. керував нею, встановив зв'язок з Урядом УНР в еміграції, пропагував ідеї УНР та виконував завдання Уряду УНР, організовував читання та вивчення антирадянської літератури. Діяльність *проти СРСР* здійснювалася виключно за рахунок членських внесків. Щодо фінансування Уряду УНР в еміграції, то воно здійснювалося урядами Франції, Польщі та Чехословаччини. Таке припущення П. Чорному висловив В. Андрієвський (ГДА СБУ: 32-33).

Насправді Пилип Якович достеменно знав, що Польща фінансувала Уряд УНР та його представництва у різних країнах, зокрема і в Югославії, оскільки знав це від В. Филоновича та за його завданням декілька разів

зустрічався з послом Польщі в Югославії Владиславом Гюнтером (Власенко, 2021: 164, 169-170). Щодо припущення факту фінансування Францією та Чехословаччиною Уряду УНР в еміграції, то воно нічим не підтверджене.

На цьому ж допиті Пилип Якович навів короткі біографічні дані на членів УГК Б. Жежиленка (з Катеринославщини), Д. Простаченка (з Києва), А. Медведєва (уродженець Миколаєва), І. Коробка (з Харківщини), О. Дейнегу, В. Гордієнка, С. Горецького, А. Фоменця, І. Сурмача (всі кубанські козаки), навів прізвища знайомих йому членів Української громади в Белграді В. Андрієвського, М. Туміра, Л. Баганця (з Катеринославщини), Української громади у Великому Бечкереку М. Мельничука (з Дніпропетровщини), С. Третевича, Українського товариства *Просвіта* у Новому Саді Жаботинського, Б. Мартоса, Української громади в Суботиці І. Черевка та керівника Українського товариства *Просвіта* в Загребі Вирановського⁷ (ГДА СБУ: 23-41).

26 грудня 1944 р. у висновку по слідчій справі старший оперуповноважений відділу контррозвідки *Смерш* 295 Ново-Московської Червонопрапорної винищувальної авіаційної дивізії капітан Боботін зазначив, що, враховуючи те, що П. Чорний є громадянином Югославії і його ворожа діяльність відбувалася на території цієї держави, П. Чорного слід передати Відділу Захисту Народу Югославії. 29 грудня 1944 р. цей висновок затвердив заступник начальника Головного управління контррозвідки СМЕРШ генерал-лейтенант Селівановський (ГДА СБУ: 47-48).

У постанові щодо передачі справи до архіву йдеться про те, що 30 грудня 1944 р. в одному з белградських таборів Відділу Захисту Народу Югославії Пилипа Яковича Чорного розстріляли (ГДА СБУ: 49).

У зв'язку з тим, що обвинувачення П. Чорному не висувалося, свідки не допитувалися, судові і позасудові рішення у справі та докази скоєння ним контрреволюційних злочинів відсутні, 12 березня 1998 р. Генеральна прокуратура України схвалила висновок про те, що на П. Чорного поширюється дія статті 1 Закону України *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні* від 17 квітня 1991 р.

Отже, архівно-слідча справа П. Чорного є важливим джерелом не тільки щодо біографії одного з провідних діячів української політичної еміграції в Югославії, але і з історії українських громадських організацій у

---

⁷ Насправді Василя Войтанівського.

цій країні. Загалом подана заарештованим інформація відповідає дійсності, різниться лише у деталях (датах, прізвищах). Незважаючи на те, що важливі аспекти своєї політичної діяльності та заходів української еміграції в Європі взагалі й Югославії зокрема П. Чорний приховав, це не допомогло йому вижити. По-іншому склалася доля інших провідних діячів української політичної еміграції в Югославії, зокрема В. Андрієвського та М. Туміра, які співпрацювали з окупантами під час Другої світової війни. Їх заарештували 1946 р., переправили до України і там засудили до 10 років позбавлення волі.

ДЖЕРЕЛА

- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, f. 6, op. 1, spr. 73927 fp, 54 ark.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy, f. 269, op. 2, spr. 271, 206 ark.

ЛІТЕРАТУРА

- Hula O. (2018). Diialnist ukrainskykh kulturno-prosvitnytskykh orhanizatsii u Korolivstvi SKhS/Yuhoslaviia yak chynnyk zberezhennia natsionalnoi identychnosti (1918-1941 rr.). *Chasopys ukrainskoi istorii*, 37, 30-38. (Cirillic).
- Zizd (1937). Zizd Soiuzu ukrainskykh orhanizatsii v Yuhoslavii. *Tryzub*, 46, 10. (Cirillic).
- Kozlitin V. (1996). Ukrainski hromadski orhanizatsii v Yuhoslavii (20-30-ti rr. XX st.). *Ukrainska diaspora*, 9, 52-69. (Cirillic).
- Narizhnyi S. (1999). Ukrainska emihratsiia: Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii 1919-1939. Kyiv : Vyd-vo im. Oleny Telihy. 271 s. (Cirillic).
- Ukrainska (1931). Ukrainska hromada «Kobzar» u Smederevi. *Tryzub*, 29-30, 44. (Cirillic).
- Uchasnyk konferentsii (1929). Persha konferentsiia ukrainskoi emihratsii. *Tryzub*, 29-30, 40-46. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2011). Do istorii mizhvoiennoi ukrainskoi politychnoi emihratsii na Balkanakh. *Pamiatky: arkheohrafichniy shchorichnyk*, 12, 124-145. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2012). Shevchenkivski sviata mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii v Yuhoslavii (za materialamy paryzkooho tyzhnevnyka "Tryzub"). *Veličina*

- malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija : zbornik radova.* Novy Sad : Filozofsky fakultet. 95–105. (Cirillic).
- Vlasenko V., Huzun V. (2016). Natsionalno-demokratyčne seredovysheche mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii v krainakh Pivdenno-Skhidnoi Yevropy. *Sumska starovyna*, XLVIII, 25-49. (Cirillic).
- Vlasenko, V. (2017). Hromadski orhanizatsii ukrainskoi emihratsii v Serbii u mizhvoiennyi period. U: *Ukrajnistika i slovenski svet: zbornik naučnih radova / Filološki fakultet u Beogradu*, gl. ur. Lj. Popović. Beograd: Filološki fakultet. 436–446. (Cyrillic).
- Vlasenko V. (2018). Biblioteki i kluby ukrainskoi politychnoi emihratsii na Balkanakh u mizhvoiennyi period. *Rusynystychny studyi*, 2, 188-199. (Cirillic). doi 10.19090/rs.2018.2.188-199
- Vlasenko V. (2019a). Mizhvoienna ukrainska politychna emihratsiia v Yuhoslavii: vidnosyny z vladoiu. *Ukraina dyplomatychna*, XX, 132–140. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2019b). Ukrainska i rosiiska emihratsiia v Yuhoslavii v mizhvoiennyi period: vzaiemyny. *Lemky, boiky, hutsuly, rusyny – ystoria, suchasnost, materyialna y dukhovna kultura : zbornik naukovykh robotokh / [redaktore Ya. Ramach, R. Drozd]*. Novy Sad : Filozofsky fakultet ; Słupsk : Akademia Pomorska. 223-240. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2020). Teatralne mystetstvo v seredovyshchi mizhvoiennoi ukrainskoi politychnoi emihratsii v Yuhoslavii. *Rusynystychny studyi*, 4, 23-37. (Cirillic). doi 10.19090/rs.2020.4.23-37
- Vlasenko V. (2021). Mizhvoienna polska dyplomatiia i ukrainska politychna emihratsiia na Balkanakh (Bolhariia, Rumuniia, Yuhoslaviia). *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne* [Redakcja naukowa R. Drozd, B. Halczak]. T. II. Słupsk–Warszawa. 157-174.

Valeriy Vlasenko

PYLYP CHORNY'S CIVIL-POLITICAL ACTIVITY IN YUGOSLAVIA

(based on the materials of his archive-investigation file)

Summary

The milestones of Pylyp Chorny's (one of the leaders of the Ukrainian political immigration in the interwar Yugoslavia) biography and civil-political activity are highlighted on the base of the documents and materials of the archive-investigation file which is kept in the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine. The

attention is paid to his activity as the head of the Ukrainian community “Kobzar” in the town of Smeredovo and the Union of Ukrainian organizations in Yugoslavia, as a representative of the UNR’s Ministry of War in exile in Yugoslavia, his participation in the uniting movement of the Ukrainian immigration in Europe. The conclusion is made about the fact that Pylyp Chorny’s archive-investigation file is an important source not only concerning his biography, but also the history of Ukrainian civil organizations in this country. In general, the provided information was accurate and differed only in details (dates and surnames). Despite the fact, that the important aspects of his political activity and steps, taken by the Ukrainian political immigration in Europe in general and Yugoslavia in particular, were covered up by Pylyp Chorny, it didn’t help him survive. In a month after the arrest, he was handed over to the Department of defending the people of Yugoslavia. He was executed on the 30th of June 1940. In 1998 Pylyp Chorny was rehabilitated in Ukraine.

Keywords: archive-investigation file, interrogation, Pylyp Chorny, SMERSH, Ukrainian immigration, Yugoslavia.

Галина Саган
Київський університет імені Бориса
Грінченка
galinasagan@gmail.com

УДК: 94(477+497.6)-86"195/197":316
doi 10.19090/rs.2021.5.47-53

ВІДРОДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ У 50-70-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті розглянуто відродження громадської активності української діаспори в Боснії і Герцеговину після Другої світової війни. Вказано на причини, які ускладнювали подібні процеси. Зазначено темпи розгортання діаспорного життя українців Боснії упродовж 50-70-х років ХХ ст. та відзначено причини згорання активності наприкінці 1970-х років.

Ключові слова: українці, Боснія і Герцеговина, громадське життя, діаспора, Югославія.

Після Другої світової війни в Боснії і Герцеговині як складової Федеративної Народної Республіки Югославія розпочалися процеси, які ініціювалися з Белграда і були спрямовані на розбудову народної демократії під керівництвом комуністичної партії. Ці політичні тенденції поставили українців разом з іншими народами країни у нові умови, в яких вони вимушені були розвивати свої національні та культурні потреби. Культура, як жодна інша сфера життя, потрапила під ідеологічний тиск нового суспільного устрою. Через усі канали інформування йшла щоденна пропаганда нового, «щасливого» комуністичного життя. Майже щотижня проходили збори громадян, де члени Комуністичної партії Югославії розповідали про переваги змін, які мають відбутися у ФНРЮ. З цією метою у селах утворювалися так звані «читацькі групи», активісти за графіком вечорами вголос читали всім присутнім газети, в яких постійно друкувалися постанови уряду, статті про засудження капіталізму і возвеличення СРСР.

Не з'явитися на таке засіданні було дуже небезпечно, оскільки в цьому вбачалася нелояльність до «найсправедливішого» уряду в світі. Було скасовано всі існуючі до того українські культурно-освітні організації, в яких провідну роль відігравало духовенство або члени організації під час війни контактували з профашистськими силами. Одночасно в селах відкривали хати-читальні. У тих населених пунктах, де компактно проживали українці, жодна читальня не мала української книжки. На

полицях знаходилися переклади письменників радянської класики та атеїстичні пропагандистські твори. Українці й інші мешканці сіл заходили туди вечорами, щоб пограти в карти (і в такий спосіб заощадити на електроенергії).

Перші українські видання, які потрапили на полиці таких читалень, надходили до Югославії з Чехословаччини (з Пряшева). Про ці пересилки домовлялися самі українці, які мали зв'язки з греко-католицькою церквою Пряшева. Так, з 1948 р. у деяких югославських регіонах отримували греко-католицький часопис «Благовісник» з календарем і дитячим журналом, які були в додатку до цього видання (Головчук, 2007: 38).

Охолодження відносин між Й. Сталіним та Б. Тіто 1948 р. призвело до тотальної блокади Югославії з боку східних комуністичних країн. З читалень і книгарень протягом ночі зникли переклади радянської літератури. Незабаром з'явилися зразки світової класики і хоча комуністична пропаганда не зникла, вона вже не була такою жорсткою. У селах українці почали відкривати українські школи. Так, у Боснії одну з перших шкіл відкрили 1949 р. в Дев'ятині. Навчальний заклад розмістився в колишньому польському громадському приміщенні, яке звільнилося після того, як поляки 1946 р. виїхали до Польщі. У школі функціонував лише один клас, але бажаючих навчатися у ньому було понад сто осіб (Головчук, 2007: 38).

З приходом до влади в СРСР М. Хрущова відносини Радянського Союзу з Югославією покращилися. З України через посольство СРСР в Белграді стали надходити українські книги безпосередньо до населених пунктів, де проживали українці. Там були видання українських письменників радянського періоду, дещо з української класики і багато фотоальбомів про життя в Україні. Представників діаспори розчарувала символіка радянської України, яку вони побачили в цих альбомах, заідеологізованість практично всіх творів, а тому інтерес до книг, які привозило посольство, незабаром зник.

Культурний розвиток української діаспори в Югославії у повоєнні роки ускладнювався міграційними процесами, які розпочалися в регіоні. Найчисельніші потоки переселенців йшли з Боснії. Частина українського населення переселялася до Західної Європи, Канади, Австралії та США, а інша, не менша за обсягом, – до Воєводини (Сербія) та Славонії (Хорватія). Внаслідок цього в Боснії залишилася лише половина колишнього українського населення. Це своєю чергою ускладнило відновлення навіть

вже досягнутого рівня культурно-національної організації, який українці мали ще до війни.

Упродовж 50-70-х рр. ХХ ст. у Боснії працювало шість товариств: Культурно-мистецьке товариство (КМТ) імені Тараса Шевченка у Бая-Луці, Культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка у Прняворі; товариство «Українець» у Дев`ятині; Товариство імена Б. Лепкого в Лішні; Товариство імена І. Франка у Хорвачанах; Товариство «Братство» у Терняхах. КМТ імені Тараса Шевченка у Прняворі виникло на основі передвоєнної прняворської «Просвіти» й активно працювало з 1947 р. Головою організації був В'ячеслав Симак, секретарем – Еміл Мельник.

Створення нової організації пояснювалося забороною відновлення довоєнних організацій. Також довелося відмовлятися від старої назви «Просвіта» й укладати новий статут. Місцева влада спочатку не погоджувалася з назвою новоствореної організації на честь видатного українця. Врятувала ситуацію випадкова присутність під час обговорення назви товариства офіцера радянської армії, який захистив ім'я Т. Г. Шевченка і переконав місцевих чиновників, що така назва не має ніякого політичного підґрунтя (Румянцев, 2008: 205).

1949 р. в Хорвачанах заснували Товариство імені І. Франка. Очолив його Степан Сулима, а членами управи стали Михайло Сулима, Антін Гралюк, Василь Нетьфор і Галина Біляк. При Товаристві діяли музичний, драматичний і танцювальний гуртки. Створення організації збіглося з часом, коли ускладнилися відносини між ФНРЮ та СРСР, тому вона отримала максимум сприяння з боку влади щодо своєї діяльності. Через міграційні процеси, коли українці з Хорвачан масово переселилися до Дервенти в Боснії та до Воеводини, 1951 р. Товариство припинило свою діяльність (Кулеба, 1997: 61-63).

Залишилося обмаль інформації про діяльність Товариства «Братство» у Терняхах. Відомо, що воно було міжнародним гуртком, в якому важливе місце належало українському фольклору. Організатором діяльності Товариства був Семен Музичка. Товариство готувало концерти і презентувало їх у містах і селах Боснії та Хорватії. Найактивнішими учасниками Товариства були Павло Бутинський, Соня Недогін, Франко Вукович, Михайло Сайдак та інші (Румянцев, 2006: 206).

Товариство імені Б. Лепкого у Лішні створили на ґрунті передвоєнного Товариства імені Т. Шевченка, яке працювало у рамках тодішньої «Просвіти». Лішнянську організацію заснували 1951 р. Її

керівниками були Микола Чорний, Іван Тимків, Дмитро Мороз, Микола Рудак, Дмитро Стасюк, Михайло Данчук, Степан Матус, Юстина Чорна. При Товаристві діяли хор, декламаторський та театральний гуртки. Члени Товариства виступали в різних місцях компактного проживання української діаспори – у Прняворі, Хорвачанах, Гаєвих, Мачиному, Баня-Луці, Дервенті та ін. У роботі Товариства брали участь і серби, які добре знали українську мову. Їх складно було відрізнити від українців. Свої останні концерти Товариства дало 1960 р. Внаслідок урбанізаційних та міграційних процесів село обезлюднило і діяльність Товариства припинилася (Лаврів, 1979: 51-52).

Про Товариство «Українець» у Дев'ятині відомо, що найпліднішим у його діяльності був період 1951-1968 рр. Керівниками Товариства були Михайло Рацький, Андрій та Йосиф Головчуки, Іван Гуцман, Славко Гнатак, Мирослав Питель. Діяльність Товариства припинилася 1978 р., коли з села виїхали останні українці, переселившись у міста (Румянцев, 2006: 206).

Товариство імені Т. Г. Шевченка в Баня-Луці було засноване найвірогідніше 1966 р. На перших порах воно швидко розвивалося за рахунок українських переселенців з Прнявора та інших навколишніх сіл. За двадцять років діяльності Товариство поставило 12 драм, підготувало 50 хороших пісень і 30 танців. Щороку члени Товариства в середньому давали до 30 концертів (Стрехалюк, 1987: 20-21). Ці виступи мали популярність серед широкого загалу югославської громадськості, артистів знали у різних регіонах країни.

Основним напрямом діяльності українських товариств у Боснії була інсценізація драматичних творів. Товариства ставили такі п'єси, як «Украдене щастя» (1946, Хорвачани), «Сватання на Гончарівці» (Лішня), «Безталанна» (1957, Прнявор), «Данило – чарівник або урядоване подружжя» (1960, Лішня), «Невільник» (1967, Дев'ятин), «Поворот з Чернігова» і «Чорт не жінка» (1968, Дев'ятин), «Маруся Богуславка» і «Мати-наймичка» (1968, Прнявор), «Чорт не жінка» (1971, Дев'ятин), «Ганнуся» (1971), «Пошилися в дурні» (1971) і «Тихоморський рай» (1971, Прнявор), «Іван Сірко» (1971, Баня-Лука), «Тарас Бульба» (1972, Баня-Лука), «Вечорниці» (1973), «Я забув» (1973) і «Скампало» (1973, Прнявор), «Чудотворний цвіт» (1973), «Запорозька Січ» (1973, Баня-Лука), «На перші гулі» (1974, Терняни, Козарац), «Ой, не ходи, Грицю» (1974, Баня-Лука), «Пісні вірності» (Прнявор), «Сорочинський ярмарок» (1980) і «Танго для тебе» (1983, Баня-Лука) (Ліський, 1997: 70-71).

Поширеною формою гуртування українців у Боснії у часи соціалістичної Югославії були вечорниці під назвою «Український баль». На таких вечорницях панувала українська національна атмосфера, яку створювали культурно-мистецькі товариства своїми фольклорними виступами і співом, українська музика й українські національні страви. Цю традицію було започатковано у Баня-Луці в листопаді 1974 р.

Останній такий «баль» влаштували у Прняворі 9 лютого 1991 р. Крім зазначених заходів, українські культурно-освітні товариства в Боснії намагалися розвивати інші форми діяльності. Так, 1966 р. Культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка з Прнявора видало збірку «Українські народні пісні», а культурно-мистецьке товариство ім. Тараса Шевченка з Баня-Луки випустило першу в Югославії українську грамофонну платівку з українськими піснями (Ліський, 1997: 70-71).

Великий успіх у відродженні національних інтересів мало запровадження радіопередач українською мовою. З 1966 р. раз на тиждень транслювали їх на радіо Баня-Луки. Упорядковував програми о. Роман Мизь, який приїжджав з Липовлян, а допомагали йому диктори й співробітники – Надія Сапуй і Павло Головчук з Баня-Луки. Згодом редактором став Петро Мирецький (Латяк, 2000: 54).

Через нечисельність українського населення боснійський уряд не надав українцям статус національної меншини, а це означало, що вони не мали права на державні дотації, хоча на той час в урядових та політичних інституціях Боснії було немало українців. Боснійські українці, насамперед ті, які працювали в уряді – Іван Сваторк, член ЦК СК БіГ, Іван Пецюх і Микола Каган з Баня-Луки та інші, активно домагалися прав для народу, з якого вони вийшли (Латяк, 2000: 54).

За їх сприяння у Боснії створювалися організації, які координували культурну діяльність українців після Другої світової війни. З 1946 р. працювала Українська народна рада. 1951 р. її було реорганізовано в Союз українських товариств у Баня-Луці. Впродовж 1965-1968 рр. там же працювала Регіональна українська рада. Її стараннями до Боснії прибували режисери, диригенти і хореографи з України, які підносили мистецький рівень самодіяльних колективів української громади в регіоні. У тісній співпраці з Союзом русинів і українців Хорватії влаштовувалися поїздки до України, підтримувалися зв'язки з українцями у Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Канаді, США (Мизь, 2005: 4-5).

Такий стан справ не влаштував окремих представників влади, які стали наполягати на тому, аби Регіональна українська рада змінила назву на Регіональну раду народностей і в своїх завданнях передбачала опіку над циганами, італійцями і чехами, які теж мешкали в цьому регіоні. Тому у 1968-1980 рр. у Баня-Луці працювала Регіональна рада народностей. У 1980-1989 рр. це був Комітет при обштинних організаціях Соціалістичного союзу трудового народу Боснії і Герцеговини (колишня організація «Народний фронт»), а з 1989 р. кілька місяців пропрацював Координаційний комітет з питань міжнаціональних відносин при Міжобштинній конференції Соціалістичного союзу трудового народу у Баня-Луці (Ліський, 1997: 73). На жаль, змінилася не лише назва органу, який відстоював права українців у БіГ, але щоразу зменшувалися його повноваження й українська національна община з кожним роком ставала все менш захищеною з боку влади.

Протягом 50-70-х рр. ХХ ст. у БіГ було здійснено низку заходів, які підтримували і пропагували у діаспорному середовищі і серед народів республіки українську культуру. Відбулося чотири семінари української молоді: 1966 р. – у Прняворі (другий у Югославії); 1971 р. – на горі Козарі; 1976 р. – у Баня-Луці (дев'ятий у Югославії) і 1979 р. – у Челінці (дванадцятий у Югославії). П'ять оглядів творчості українських культурно-мистецьких товариств під назвою «Червона калина» проведено 1976, 1977 і 1980 рр. у Баня-Луці, 1978 р. – у Терняхах, 1979 р. – у Прняворі. У 1979 р. разом з українськими вперше виступили циганські, чеські й італійські колективи. Таким чином «Червона калина» переросла в огляд творчості народностей Боснії та Герцеговини. У 1981-1987 рр. відбулося шість оглядів такого роду (Ліський, 1997: 73).

Загалом діяльність українських товариств у Боснії і Герцеговині після Другої світової війни і до 80-х рр. ХХ ст. зазнала інтенсивного розвитку саме у 60-70-х рр. Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. їхня активність зменшилася, а в багатьох осередках практично зовсім зникла. Занепад був викликаний кількома причинами. По-перше, міграційними та урбанізаційними процесами. По-друге, землетрус у Боснії 1969 р., що мав трагічні наслідки – людські жертви та розруху, підірвав матеріальне становище українців і змусив їх до додаткової міграції. По-третє, українці з Боснії через закритість радянської України не мали контактів з культурними установами в Україні і не могли одержувати від них кадрову й іншу допомогу. Досягнення українців Боснії на ниві розвитку рідної культури були меншими, ніж могли б бути у співпраці з Україною.

ЛІТЕРАТУРА

- Holovchuk, P. (2007). Pro osvitu v Dev`iatyni (Persha polovyna KhKh stolittia). *Ukrainske slovo*. Novyi Sad, 13, 38.
- Kuleba, Ye. (1997). Z mynuloho – v maibutnie (rozpovid Stepana Sulymy z Verbasu). *Ukrainske slovo*. Novyi Sad, 4, 61-63.
- Lavriv, R. (1979). Z pamiati narodnoi. *Nova Dumka*. Vukovar, 20, 51-52.
- Latiak, Yu. (2000). Informuvannia ukrainskoiu movoiu na prostorakh kolyshnoi Yuhoslavii (1922-1992). *Hlas Soiuzu*. Novyi Sad, 3, 54.
- Liskyi, B. (1997). Ohliad kulturno-osvitnoho zhyttia ukrainsiv u Bosnii (1890-1990). *Ukrainska diaspora*. Kyiv-Chykah, 10, 71.
- Myz, R. (2005). Bilia kolysky dvokh soiuziv i odnoi Rehionalnoi Rady. *Hlas Soiuzu*. Novyi Sad, 8, 4-5.
- Rumiantsev, O. (2008). Halychyna – Bosniia – Voievodyna: ukrainski pereselentsi z Halychyny na terytorii yuhoslavyskykh narodiv v 1890-1999 rokakh. Kyiv: FADALTD. 256.
- Strehaliuk, V. (1987). Banialutskomu KMT im. Tarasa Shevchenka mynulo dvadtsiat. *Nova dumka*, 59, 20-21.

Galyna Sagan

REVIVAL OF PUBLIC LIFE OF UKRAINIANS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN
THE 50-70s OF THE XX CENTURY

Summary

The article examines the revival of public activity of the Ukrainian diaspora in Bosnia and Herzegovina after the Second World War. The reasons that complicated such processes are indicated. The pace of development of diasporic life of Ukrainians in Bosnia during the 50-70s of the twentieth century is indicated, and noted the reasons for the downturn in the late 1970s. In general, the activities of Ukrainian societies in Bosnia and Herzegovina after the Second World War and until the 80s of the twentieth century, underwent intensive development in the 60-70's. In the late 70's of the twentieth century, their activity ceased, and in many cells it almost completely disappeared. The decline was caused by several reasons. First, the processes of migration and urbanization. Second, the 1969 earthquake in Bosnia, which had tragic consequences - human casualties and destruction - undermined the financial situation of Ukrainians and forced them to continue migrating. Third, because of the secrecy of Soviet Ukraine, Ukrainians from Bosnia had no contact with cultural institutions in Ukraine and could not receive staff or other assistance from them. The achievements of Bosnian Ukrainians in the development of their native culture were less than they could have been in cooperation with Ukraine.

Key words: Ukrainians of Bosnia and Herzegovina, public life, diaspora, Yugoslavia.

Ольга Фабрика-Процька

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(Україна)

Навчально-науковий Інститут мистецтв
Кафедра музичної українистики
та народно-інструментального мистецтва
olgafp4@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5188-1491>

УДК 784.4 (477.86) : 78:801.81339.92
doi 10.19090/rs.2021.5.55-66

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ, ЕТНІЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКОМУ ПОГРАНИЧЧІ

У статті висвітлено питання українського пограниччя та специфіки національної, етнічної та культурної ідентифікації у соціокультурному просторі України.

Доведено, що теоретичне обґрунтування цієї проблеми сприяє розвитку національного зацікавлення, усвідомлення якого є необхідною складовою розвитку українського суспільства.

Ключові слова: етнос, пограничні території, трансформація, ідентифікація.

Територія Західної України найчастіше вживається до Буковини, Східної Галичини та Закарпаття. Землі Західної України у 1920 році офіційно мали назву – Східні креси, до яких входили Галичина («Східна Малопольща»), Західна Волинь, Холмщина і Підляшшя, Західне Полісся. До Західної України належали такі воєводства: Станіславівське, Тернопільське, Волинське, Львівське, Поліське (без Косовського і половини Пружанського повітів), Холмщина Люблінського воєводства та половина Більського повіту Білостоцького воєводства. Це було навмисно створено польською владою з політичних міркувань: польський уряд категорично не сприймав прагнення українців мати, хоча б в Галичині, окремі адміністративні одиниці.

За визаченням Я. Верменич, термін «Західна Україна» щодо українських земель у період між двома світовими війнами використовувався до тих земель, які були під владою Румунії, Польщі і Чехословаччини, а саме: землі Північної Буковини і Закарпаття. Після приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР назва «Західна Україна»

закріпилася за областями, що утворилися впродовж 1939–1946 рр. (Верменич, 2019).

У сучасних політичних та наукових напрямках часто умовною назвою «Західна Україна» об'єднуються три регіони – Буковина, Галичина й Закарпаття. Їх специфічність полягає у етнічному різномайті «разом, але майже окремо» (формула І. Монолатія), де живуть десятки етнічних спільнот. «Кордони між ними ніколи не відзначалися усталеністю, а діапазон етнічної взаємодії коливався у межах від мирного співжиття до гострих збройних протистоянь із величезними людськими втратами. Тому саме навколо етнічних кордонів і міжетнічних інтеракцій вибудовувалися схеми й моделі взаємодії «своїх» і «чужих» на цій території в історичній ретроспективі і наш час» (Верменич, 2019: 199).

Фактор порубіжжя, штучні кордони, етнічна строкатість населення – усі ці чинники певною мірою ставили під загрозу територіальну цілісність Австро-Угорської імперії. Галичина з моменту свого виникнення (за Я. Верменич) була проблемною зоною з відцентровими тенденціями. Польський історик Павел Коваль констатує, що «<...> на порозі ХХ століття багатьом полякам було важко усвідомити той факт, що українці (русини, як їх тоді називали) є народом і можуть проголосити ідею утворення власної держави, а підтримка цієї ідеї Польщею парадоксально може виявитися корисною для неї самої. Популярним на той час на сторінках публіцистики був міф про український народ як штучний витвір австрійської політики. Заснована на такому ґрунті ідея асиміляції національних меншин нечесною, наскільки й нереалістичною» (Коваль, 2012: 14).

Сучасні науковці вирізняють особливу складність міжетнічних, міждержавних, міжконфесійних відносин на території Західної України початково через фактор її порубіжності. Цікавою з цього приводу є думка Я. Грицака, який вважає, що Галичина існує для того, щоб доводити, що у творенні кордонів політика сильніша за географію, а культура переважає обидві разом узяті. Галичина завжди була і залишається пограниччям у складі кожної держави, до якої вона коли-небудь належала. Цей край був не лише етнічним (Я. Грицак), але й цивілізаційним пограниччям «Один простір еднав Галичину, як і сусідні польські, угорські та чеські землі з католицькою Європою. Інший навпаки відводив її від світу східного християнства. Відчуття належності до великого релігійного простору мало значний вплив на ідентичність місцевого населення та давало йому підставу

думати про себе в категоріях, більших за регіональні, національні чи навіть імперські ідентичності» (Грицак, 2006).

Поляки розглядали Галичину не лише як одвічно «свою» територію. Галицькі русини вважали себе частиною «великої Русі», однак не могли дійти узгодженості щодо того, де пролягають кордони цієї «Русі» і як співвідносяться це поняття з поняттям «Росія» (Верменич, 2019: 204).

З історії відомо, що до середини XIX ст. в Галичині було чотири національних орієнтації: українофільська, русофільська, польсько-русинська і австрійсько-русинська. Можливості усіх були однакові. До 1848 року галицькі русини українцями себе не відчували через порубіжність, яка бере свій початок ще від часів Київської Русі.

Процеси трансформації та глобалізації в сучасних державах призвели до формування порубіжжя як субрегіону, який розташований на кордоні поділу культур і надзвичайно актуалізували проблему національно-культурної ідентичності, яка сьогодні перетворилася в одну з найважливіших проблем серед науковців не лише України, а і за її межами. Саме прикордонні території займають важливе місце в ментально-географічній картографії. Прикордонні території водночас є периферією країни та стають центром особливого регіону, в якому процеси визначаються чинником кордону.

Феномену порубіжжя притаманний простір, в якому взаємодіють різні транскордонні соціальні мережі, відбуваються взаємовпливи культур і народів. «<...>Жордон, – на думку О. Фісун, – це не просто край, рубіж певного географічного простору, території, а певний край простору влади, тобто території, стратифіковано за допомогою владних технологій, а з іншого боку, це зона дотику, перетину накладання часто різнотипних просторів і зіткнення структур влади» (Фісун, 2003: 5).

Розуміння етнічності набуває чималого значення, оскільки безпосередньо впливає на функціонування культурних, соціальних процесів та розподіл суспільних ресурсів. Серед особливостей сучасного розвитку країн Європи є посилення ролі етнічного фактору у культурних, суспільно-політичних процесах, а також бажання людей відстояти свої національні і культурні традиції та цінності.

Питання національної, етнічної та культурної ідентифікації є досить актуальним у наукових колах України та інших країн. Це обумовлено, з одного боку тим, що визначення української ідентичності є певним теоретичним засобом створення національної держави. З іншого боку,

теоретичне обґрунтування цієї проблеми сприяє висвітлити національне зацікавлення, усвідомлення якого є необхідною складовою розвитку українського суспільства.

Трансформаційні процеси, що розвиваються у сучасній Україні, призводять до змін у становищі усіх соціальних груп. Це сприяє формуванню нових соціальних та міжкультурних зв'язків. За визначенням окремих дослідників, своєрідність етносоціальної та етнополітичної ситуації в Україні визначають такі риси, як ренесанс самоусвідомлення національних меншин та присутність в окремих регіонах компактних та численних етнічних груп. Соціальні зміни відбуваються на пограничних територіях. Зокрема, збільшуються можливості для мешканців пограниччя, інтенсивно зростає інтенсивність між групових контактів, розвивається співпраця у економічній, соціальній та культурній сферах, посилюється фактор міжетнічної взаємодії.

В період сьогодення саме для мешканців пограничних територій усвідомлення групової та індивідуальної ідентичності стало надзвичайно актуальним. Це пояснюється, в першу чергу, невизначеністю соціальних шляхів розвитку пограничних регіонів. «Внаслідок зростання соціальної мобільності через близькість кордону збільшилася спокуса «запозичити» модель сусіднього, чужого суспільства, і оминати таким чином вироблення власних координат для соціального самовизначення» (*Шестакова, 2005: 3*).

Для вітчизняних дослідників питання національної ідентичності в контексті глобалізаційних процесів є відносно новим. За висловом М. Козловець, якщо для західних науковців концентрація їх наукового зацікавлення довкола етнічного, національного та етнополітичного різновидів ідентичності зумовлена насамперед глобалізацією з її руйнівними наслідками для національних держав і етнічних культур, то в нас – триваючими процесами націє- та державотворення (*Козловець, 2009*).

Про специфіку та пояснення суспільних процесів у пограничних регіонах польськими дослідниками – Г. Бабінським, Д. Вояковським, А. Садовським та А. Клоковською була впроваджена концепція пограниччя, використання якої дає можливість обґрунтувати соціальні зміни на науково-практичному і теоретичному рівнях. Однак мало уваги приділено до розуміння етнічних ідентифікаційних процесів у сучасний період.

Відомими є праці О. Сухомлинова, що розкривають поняття та явища «кресів» – специфічних історико-культурних регіонів Польщі, а також звертають увагу на формування у суспільній свідомості уявлення про

своєрідну економічну, політично-культурну та соціальну атмосферу східних погранич Польщі, а також прозорість кордону між Україною та Польщею. Креси є типовим мовно-культурним пограниччям і стають місцем пам'яті та історії. При вивченні та аналізі «кресів» дослідники звертали увагу на формування у суспільній свідомості уявлення про своєрідну політично-культурну, економічну та соціальну атмосферу східних погранич Польщі, прозорість кордону між Польщею та Україною в усіх значеннях.

Ідентифікація та свідомість створюються на базі певних об'єктивних рис, хоча можуть бути незалежними від них. Будучи однією з форм соціальної ідентифікації, етнічна – окреслюється в категоріях культурної єдності і спирається, за визначенням К. Шестакової, на самодефінацію, створену на підставі культурних характеристик даної групи в опозиції до інших груп (*Шестакова, 2005*).

Етнічна самоідентифікація в ідентифікаційних практиках часто зіставляється з розповсюдженим поняттям етнічна самосвідомість. Наприклад, Є. Александренков стверджує, що почуття приналежності до групи, сформоване англomовними вченими як *ethnic identity*, мало чим відрізняється від розуміння «етнічної самосвідомості». Відмінність полягає лише в розумінні термінів «етнічна група» і «етнос» (*Александренков, 1996: 13-22*).

Протилежну думку від Є. Александренкова висловлює Б.Вінер, акцентуючи різницю між етнічною самоідентифікацією (яка в більшості випадків формується в результаті «переняття-від-іншого») та іншими компонентами етнічної ідентичності (*Вінер, 1998*). Етнічна ідентифікація (за О. Болдецькою) це самовизначення індивідом своєї етнічної належності, до якої входить сукупність уявлень як про етнооб'єднуючі, так і про етнодиференціюючі ознаки (*Болдецька, 1996: 20*).

Важливу роль відіграють елементи культури, мова та механізми повсякденності. Усвідомлення індивідом своєї приналежності до даної національної спільноти є первинним, основним показником національної самосвідомості. Дослідник М. Мнацаканян у книзі «Інтегральна теорія нації» зазначає, що самоідентифікація є суб'єктивною сполучною основою національної спільноти, ядром її суб'єктивного самовідчуття та самосвідомості (*Мнацаканян, 2001: 220*).

Таким чином, відштовхуючись від поняття самосвідомості, яке означає з'ясування особистістю для самої себе певних своїх рис, якостей, які були притаманні особистості й раніше, але не були предметом власної

рефлексії, пізнання, уваги, процес етнічної ідентифікації можливо реконструювати.

Польський дослідник Г. Бабінський, полемізуючи над етнонаціональними процесами останнього десятиліття, вважає, що термін «етнічність» найбільше підходить для означення своєрідного суспільного зв'язку та умов існування суспільних груп (*Babiński, 1970*). Це пояснюється, насамперед, тим, що етнічність перестали розуміти як атрибут тільки меншинних угруповань, емігрантів чи пограничних меншин. Він узагальнює поняття етнічність та наводить моделі використання, серед основних:

- 1) етнічність як етнічна група, набір рис певної спільноти – етнічної групи, для якої притаманні різноманітні риси. Найчастіше – це спільні походження, культура, система цінностей. На його думку, члени цієї групи можуть мати означені риси, або не знаючи про це, або не приділяючи цьому належної уваги, що, однак, не перешкоджає існуванню групи. Це концепція об'єктивної етнічності;
- 2) етнічність як етнічна ідентифікація – усвідомлення окремоті, гордисті або, навпаки, небажання. Етнічна ідентифікація і свідомість створюються на базі певних об'єктивних рис, хоча й можуть бути незалежними від цих рис. «Етнічність може створюватись і розвиватись без об'єктивних підстав групової окремоті, на базі виключно свідомості та ідеології» (*Шестакова, 2005: 42*).

Етнічна ідентичність, на думку К. Шестакової, виконує низку специфічних функцій. Ототожнення з етнічною категорією, насамперед, заспокоює психологічну потребу особистої безпеки, приналежності, пам'яті про власне коріння та зв'язку із спільнотою, мовою, звичаями, релігією, символами, зовнішнім виглядом. Звідси впливає поняття «етнічна ідентичність» як віднесення до спільного коріння, незвичайності, солідарності, спільноти, особистої інтегральності, культурної унікальності, рівноправ'я. Це поняття відноситься також до взаємопов'язаних і взаємопроникаючих культурних, психічних, суспільних рис (*Шестакова, 2005*).

У ширшому значенні етнічність обіймає питання етнічної ідентичності етнічних груп, націй чи етнічних ідеологій, процесів їх творення, трансформації та перебігу. Ця друга перспектива, за висловом К. Вармінської, скеровує увагу дослідника не лише на явища, пов'язані з етнічною ідентичністю, але також на всі інші суспільні феномени (оскільки є

ефектом класифікації суспільного світу). Таким чином, це призводить до динаміки та наповнення етнічних явищ, які залежать від існуючої ситуації, від потреб особистостей чи груп, або функціонально-організаційних вимог (*Шестакова, 2005: 45*).

В Закарпатській області, яка межує з Угорщиною, Польщею, Румунією, Словаччиною національний склад представлений українцями, угорцями, румунами, ромами. Основні географічні межі українсько-польського пограниччя науковці Польщі Г. Бабінський та Д. Вояковський окреслюють такими населеними пунктами: Мостисько, Грудек, Львів, Самбір, Дрогобич, Золочів, Стрий, Івано-Франківськ, Коломия, Тернопіль, Підволочиськ з української сторони; любачівський, ярославський, перемишльський, сяноцький, бешадський та лешський повіти з польської сторони (*Wojakowski, 2002: 130*).

Етнічна територія – це історико-культурне утворення, яке не завжди співпадає з територією держави. Найзахідніші українські території поєднуються з горами Карпат. Польський дослідник К. Кжиштофек вважає, що варто акцентувати увагу територіях, які виступають корелятом кордону, а його зміна повинна відбиватись на пограниччі. Кордони – це час (історія) вписаний в територію. Сучасні тенденції в Європі ведуть до утворення *soft borders* (м'які кордони) на інтегрованих територіях та *hard borders* (тверді, жорсткі кордони) на територіях між інтегрованим та внутрішнім простором. Тому пограниччя в рамках Євросоюзу здавна були іншими, аніж в решті частини Європи. Їм притаманна схильність до еволюціонування в напрямку створення транскультурних регіонів з власною ідентичністю (*Krzysztofek, 2001: 32-33*).

В часи національних держав пограниччя мали й мають очевидно, іншу природу. Сучасний націоналізм прагнув до зрівняння політичного кордону та культурного. Це мотивувало політику асиміляції та акультурації, а навіть етнічних чисток. Іншими словами, якщо людина немає батьківщини там, де вона виросла, у своїй меншинній культурі, її батьківщина знаходиться на історичній території її народу. Все етнічно інше було приречене на асиміляцію (*Krzysztofek, 2001: 99*).

Повертаючись до культурного контексту пограниччя, можна навести думку М. Щепанського, який відзначає, що досить часто (хоча й не завжди) регіони, які колись справді знаходились поблизу державного кордону, сьогодні набули рис культурного пограниччя, поступово перетворюючись на регіони культурного пограниччя. На його думку, для пограничних територій,

які ідеально відповідають типології культурного, характерна локалізація на периферії великих політико-адміністративних центрів, тобто незмінна «кресовість», яка іноді може означати політичну, господарчу та суспільну маргіналізацію. Такий регіон може бути периферійним як в географічному сенсі, так і господарському, а вирізнити його може велика культурна відмінність; усвідомлене суспільне відчуття відмінності від інших (ми і вони, свої та чужі, тутешні та нетутешні).

Узагальнюючи, М. Щепанський формулює думку про можливе місце, яке посідає прикордоння у світовій системі, або регіони культурного пограниччя та пограниччя взагалі. Вважає, що ситуація із пограниччями у значній мірі залежить від багатьох чинників, серед основних:

- неухильні процеси глобалізації та суспільно-культурної гомогенізації в межах окремих країн або їх угруповань, континентів, що порушує традиційну ідентичність регіонів культурного пограниччя;
- розвиток або занепад концепції Європи регіонів, континенту 100 прапорів. Якщо цей тип управління континенту перемає, шанси збереження регіональної ідентичності видаються значно меншими;
- ситуація у державі, її роль у глобальному та континентальному аспектах;
- здібність до закордонних інвестицій, міжнародної робочої сили, товарів та послуг;
- розміщення закордонних фірм, особливо транснаціональних корпорацій та міжнародних банків, наукових інституцій, дипломатичних представництв;
- готовність до розбудови традиційної інфраструктури та сучасної інфраструктури, що уможливорює інтенсивну комунікацію з закордоном;
- поєднання з метрополіями густою транспортною мережею; розвиток поштового руху, телекомунікації;
- розвиток сектору послуг, спрямованих на закордонних клієнтів; виставкових та конгресових центрів; люкс готелів, офісів;
- організація міжнародних конгресів, фестивалів, спортивних змагань і т.п.;
- розміщення інституцій відомих міжнародних брендів, які займаються закордонними відносинами;

- входження до метропольної (урбанізованої) системи через прийняття участі у товариствах міст-побратимів та ін. (*Szczepański, 2001: 46-47*).

Таким чином, у суспільному житті кордони є умовною лінією, яка виражає різницю, поділи та позиції сторін – особистостей, суспільних груп, культур, держав. Теоретично кордони утворюють певні моделі прикордоння, які взаємопов'язані між собою. На думку М. Голки, прикордонні території чітко знають як відмінності між собою, так і подібності, звикли до свого співіснування, навчають співжиттю й співіснуванню різних груп та вимагають постійного тренінгу у співпраці, примушують змінювати стандартні схеми та відкидати стереотипи (*Golka, 1999: 19-20*).

Ідентичність та ідентифікаційні процеси на подібних теренах відбуваються на символічному рівні. За висловом К. Шестакової, в наш час створюється регіональний символічний універсум, формуються транскордонні регіони із власною ідентичністю, в якій локальна, або регіональна ідентифікація домінує над іншими. При цьому на етнічно змішаних територіях (фактор міжетнічних контактів тут надзвичайно сильний, майже головний) прослідковується сукупність декількох ідентичностей, в яких етнічний аспект виражений найсильніше.

Отже, взаємовідносини між глобальними та національними факторами сучасного історичного процесу в Україні різноманітні, складні та суперечливі. Національна специфіка може сприяти розвитку інтеграції тієї чи іншої країни у світове співтовариство або гальмувати цей процес. Взаємодія між специфікою етнічної, національної та культурної ідентифікації на українському пограниччі є актуальним питанням сьогодення.

Збереження цінностей етнографічного та етнічного характеру за умов інтеграційних процесів у світі є волевиявленням морально-етичної свободи будь-якого вільного етносу, який нормально функціонує. А політика злиття культур і народів безперечно завдала великої шкоди українцям у всьому світі.

ЛІТЕРАТУРА

- Aleksandrenkov Э.Г. (1996), «Этническое самознание» ili «etničeskaâ identičnost'»? Etnografičeskoe obozrenie. 1996. №3. S.13-22. (Cirillic)
- Babiński G. (1970), *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność – zróżnicowanie religijne – tożsamość*. Kraków: Nomos, 1997. 279 s.

- Boldec'ka O.A. (1996), Etnična samosvidomist' v ukraïns'ko-rosijs'komu prikordonnî: Avtoref. dis.... kand. soc. nauk: 22.00.01 – teoriâ ta istoriâ sociologii. Harkivs'kij Nacional'nij unïversitet. Harkiv, 1996. 24 s. (Cirillic)
- Fabrika-Proc'ka O. R. Etnična identifikaciâ ukraïnciv Prâšivšini (Slovaččina) kriz' prizmu muzičnogo fol'kloru. Social'no-gumanitarnij vïsnik. Vip. 20, 21. Harkiv: Naukove tovaristvo «Nauka ta znannâ», 2018. S. 77– 80. (Cirillic)
- Fisun O. (2003) Geoistorične majbutnê ukraïns'ko-rosijs'kogo kordonu v konteksti globalizaciï ta êvropsjs'koï integriaciï. Ukraïno-rosijs'ke pogranicčâ: formuvannâ social'nogo ta kul'turnogo prostoru v istorii ta v sučasnij politici. Harkiv, 2003. S.5. (Cirillic)
- Golka M. (1999), *Pogranicza – Transgraniczność – transkulturowość. Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje* / Pod red. L.Gołdyki. – Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1999. S.13-26.
- Gricak Â. (2006) Prorok u svoj vîtčizni. Franko ta jogo spil'nota (1856-1886). Kiïv, 2006. S.27-28, 39. (Cirillic)
- Kłoskowska A. (1992), Konwersja narodowa i narodowe kulturze. Studium przypadku. *Kultura i społeczeństwo*. 1992. №4. S.96-112.
- Koval' P. Pričinki do istorii «ukraïns'koï spravi» v Pol'šî. Mi ne ê ukraïnofilami. Pol's'ka polițična dumka pro Ukraïnu i ukraïnciv. Antologiiã tekstiv. Kiïv, 2012. S.14. (Cirillic)
- Kozlovec' M.A. (2009) Fenomen nacional'noi identičnosti: vikliki globalizaciï: Monografiâ. Žitomir: Vid-vo ŽDU im. Î. Franka, 2009. 558 s. (Cirillic)
- Kresy wschodnie w świadomości społecznej*. Warszawa: Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1993. 197 s.
- Kresy – pojęcie i rzeczywistość*. Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1997. 203 s.
- Krzysztofek K. (2001), Pięć refleksji o zmieniającej się naturze pogranicz i wielokulturowości. *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*. Pod red. K.Krzysztofka, A.Sadowskiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001. S.25-34.
- Mazur T.M., Ševčuk L.T. (2001), Osoblivosti rozvitku L'vivs'koï oblasti âk skladovoï ukraïns'ko-pol's'kogo prikordonnâ. Social'no-ekonomični doslidžennâ v perehidnij period. Problemi êvropsjs'koï integriaciï i transkordonnoi spivpraci. Vip.XXIX: V 2 T. Pid red. M.Î.Dolišn'ogo. L'viv-Luc'k: Volins'kij deržavnij unïversitet, 2001. T.1. 421 s. (Cirillic)

- Mnacakanân M.O. (2001), *Integral'naâ teoriâ nacji*. Moskva.: Izd-vo MGIMO, 2001. 301s. (Cirillic)
- Pavlenko V.M., Taglîn S.O. (1999), *Etnopsihologîâ: Navč. posibnik*. Kiïv: Sfera, 1999. 408 s. (Cirillic)
- Šestakova K.(2005), *Etnična îdentifikaciâ na ukraïns'komu pograničči*. Avtoref. disert. na zdobuttâ nauk. stupenâ kandidata sociologîčnih nauk, Kiïv, 2005. 25 s. (Cirillic)
- Šestakova K. (2005), *Etnična îdentifikaciâ na ukraïns'komu pograničči*. Disertaciâ na zdobuttâ naukovogo stupenâ kandidata sociologîčnih nauk. Kiïv, 2005. 187 s. (Cirillic)
- Szczepański M. (2001), *Na peryferiach systemu światowego? Socjologiczna refleksja wokół miejsca pogranicza kulturowego w układzie globalnym. Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*. Pod red. K.Krzysztofka, A.Sadowskiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001. S.35-49.
- Vahnîna L. (2014), *Pogranicčâ v kontekstî sučasnih globalizacijnih procesiv: pitannâ identičnostî*. Odes'ki etnografičnî čitannâ. Etnokul'tura porubižžâ: lokal'noteritorial'ni osoblivostî: zbîrka naukovih prac'. Kolektiv avtoriv. Odesa : «Odes'kij nacional'nij universitet imeni Ī. Ī. Mečnikova», 2014. 419 s. (Cirillic)
- Vermenič Â. *Teritorial'na îdentičnist' ukraïns'kogo pograniččâ: istorični vitoki ta geopolitičnî vplivi / Vidp. red.. V.A.Smolij. NAN Ukraïni. Īnstitut istoriï Ukraïni*. Kiïv: Īnstitut istoriï Ukraïni. 2019. 367 s. (Cirillic)
- Viner B. (1998), *Ëtničnost': v poiskah paradigmy. Ëtnografičeskoe obozrenie*. 1998. №4. S.3-27. (Cirillic)
- Wojakowski D. (2002), *Polacy i Ukraïncy. Rzeczy o pluralizmie i tożsamości*. Kraków: Nomos, 2002. 298 s.

Olga Fabryka-Protska

SPECIFICS OF NATIONAL, ETHNIC AND CULTURAL IDENTIFICATION ON THE
UKRAINIAN BORDER

Summary

The article deals with the issues of the Ukrainian borderline and the specifics of national, ethnic and cultural identification in the socio-cultural space of Ukraine. It is proved that the theoretical substantiation of this problem contributes to the development of national interest, the awareness of which is a necessary component of the development of Ukrainian society.

Key words: ethnos, border territories, transformation, identification.

НАПРЯМКИ ЗА УНАПРЕДЗОВАНЄ ПРАВОПИСНЕЙ НОРМИ РУСКОГО ЯЗЫКА*

Общи проблеми правописа руского языка мож груповац до трох групох: 1. даване предности фонологийному або морфологийному принципу; 2. диялектизоване руского языка; 3. невикриштальовани приступ гу странским словом. Понеже у *Сербско-руским словнику* (Ramač et al., I 1995; II 1997) окончени одредзени правописни иновованя у одношеню на норму зоз *Правописа руского языка* (Кочиш 1971), а у *Руско-сербским словнику* (Ramač et al., 2010) и у одношеню на *Сербско-руски словник*, автор у роботі указує на розиходзєня у СРС и РСС и, анализує их, дава напрямки за їх превозиходзєне. Тоти напрямки инкорпоровани до новей правописней литератури – *Правописного словника руского языка* (Fejsa, 2017a) и *Правописа руского языка* (Fejsa, 2019a).

Ключни слова: руски язык, стандардизация, норма, правописи руского языка, правописни словник, пожички, адаптация, дублети.

1. УВОД

Роботу на нормованю и преучованю руского языка розпочал Гавриїл Костельник зоз обявюваньом першей граматики руского языка *Грамматика бачваньско-рускей бешеди* (Kosteljnik, 1923) а предлужел Гавриїл Надь хтори бул єдини руски лингвист у перших двох децениях по Другей шветовой войны. Надьово лингвистични статї публиковани у двох кнїжках (Nadj, 1983; 1988). У вязи зоз його роботу „3 нашого правопису” публиковану 1950. року, у хторей анализовани питаня писаня префиксех у зложених словах, суфиксех у виведзених словах и припадкових законченьох, Александер Д. Дуличенко заключел „През вецей як дваець роки тотя статя служела як єдини компас при ришованю зложених питаньох руского правопису.

---

* Статя була обявена у часопису *Славистика*, кь. XXIV/2 (2020) на сербским языку у дакус вимененей форми.

Основни принципи тей роботи Надя ше одражели у першим правопису” (Duličenko, 2009: 199).

Микола М. Кочиш ше намагал перше формовац нормативну систему за школски потреби, а познейше преширец ю и на други сфери у хторих ше литературни язык хаснуе. Так од 1965. по 1968. рок публиковани три його граматики под єдну назву *Мацерински язык*, у котрих не бул лем школски материял, але ришовани и важни нормативни питаня (Segedi, 2007: 250). Окреме значне же, попри другой граматики руского языка (Кошіш, 1974), Кочиш публиковал и перши правопис руского языка (Кошіш, 1971). Автор у уводним слове висловел жадане же би *Правопис руского языка* послужел „и як основа за пририхтоване подполнейшого виданя” (Кошіш, 1971: 4). Штири роки познейше, спатраюци недошлїдносци у нашим языку, Микола Скубан написал: „Перше видане *Правопису* би требало служиц як ’пробни камень’: цо ше у пракси прилапи того остане, а цо ше не прилапи – до другого виданя не войдзе” (Skuban, 1975: 30). До другого виданя, нажал, не пришло. У каждым случаю, и у форми у хторей є публиковани, *Правопис руского языка* мал винїмно значну улогу у стабилизацию правописней норми руского языка.

Окреме значне доприношене нормованю сучасного литературного языка бачко-сримских Руснацох дали два лексикографийни подняца – *Сербско-руски словник* (СРС) Юлиана Рамача, як главного редактора, Гелени Медеши и Михайла Фейси (Рамач et al., I том 1995; II том 1997) и *Руско-сербски словник* (РСС) Юлиана Рамача, як главного редактора, Гелени Медеши, Оксани Тимко-Дітко и Михайла Фейси (Рамач et al., 2010). Понеже у *Сербско-руским словнику* кончени одредзени правописни иновованя у одношеню на норму зоз *Правописа руского языка* Миколи М. Кочиша, а у *Руско-сербским словнику* и у одношеню на *Сербско-руски словник*, мож повесц же у *Сербско-руским словнику* зазначени резултат розвою правописней норми руского языка на концу остатней децениї 20. вику а у *Руско-сербским словнику* резултат розвою правописней норми руского языка на концу першей децениї 21. века.

Намагаюци ше превозисц одредзени неусоглашеносци и недоповедзеносци у словнікох од капиталного значеня, як и нормавац уж у пракси зажити одступаня од Кочишовой норми, Михайло Фейса розпочал активносци на виробку новей правописней литературы □ у першей фази, правописного словніка у хторим би на уровню поєдинечних словох були розришени существуюци правописни проблеми, а, у другой фази, правописа

русского языка у хторим би ше формуловали одредзени правила. Активности розпочати зоз скенираньом „Правописного словніка” (Кошіш, 1971: 81-156), цо поробел Мирослав Силаді, и предлужени зоз осучасньованьом Кочишових прикладах и дуплованьом фонда прикладах преїг селективного уношеня духовней, компютерскей, екологийней, як и сучасней дружтвеной и, окреме, родовей терминології, цо зробел автор тих шорикох. На таки способ виробена основа правописного словніка русского языка хтора опубликована у електронскей форми на сайту Мирослава Силадія (www.rusnak.info) и представена 2012. року на конференції на Андrevлю, з нагоди означованя 30-рочніци Одзеленя за русинистику Филозофского факултета Новосадского университета. На конференції отримана и правописна роботня зоз професорами русского языка на хторей достати значни сугестії и преширени фонд прикладах. По дополньованю текста на даскелью заводи и рецензованю рукописа, як и по инкорпорованю заувагох рецензентох, *Правописни словнік русского языка* (ПСРЯ) опубликовани у електронскей форми на сайту Филозофского факултета 2017. року (Fejsa, 2017a). Два роки познейше, тиж у електронскей форми на сайту Филозофского факултета, опубликовани и *Правопис русского языка* (ПРЯ) (Fejsa, 2019a). *Правопис* базовани на сучасних наукових спознаньох у рускей лингвистики, насампредз на *Граматики русского языка* Юлианя Рамача (Ramač, 2002) и становискох Гелени Медеши винешених у ей сету од пейцох кніжкох (Međeši, 2008; 2012; 2013; 2014; 2017). Рецензенти *Правописного словніка русского языка* и *Правописа русского языка* Юлиан Рамач и Гелена Медеша, а ПРЯ и Ксения Сегеди.

2. ОБЩИ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПИСА РУСКОГО ЯЗЫКА

2.1. О проблемох правописа русского языка Михайло Фейса писал на даскелью заводи, як у жеми (Fejsa, 1992; 2017b) так и у иножемстве (Fejsa, 2007; 2012a; 2013; 2015; 2016; 2017c). Два роботи хтори дотикаю правописну тематику опубликовани у коавторстве зоз Гелену Медешову (Međeši – Fejsa, 2007; 2012). Генерално патраци, мож розликовац три групи проблемох: 1. запровадзоване фонологийного або морфологийного принципу; 2. диялектизоване русского языка провадзене зоз цудзима ришеннями; 3. неусоглашени приступ гу адаптованю странских словох.

2.2. Перша група проблемох виходзи зоз медзиодношеня морфологийного и фонетичного принципа писаня словох, т. е. од доминованя уплїва етимології або ортоепії на ортографию. У уводним слове

Правописа руского языка Микола М. Кочиш пише: “Морфологийни принцип котри маме у основи нашого писаня одредзує же не записуєме слова так як их вигваряме, але у писаню водземе рахунку як слово настало” (Кошіш, 1971: 3). Приклад хтори дава то префиксоване слово *розсипац* (не *росипац*). Як приклади же велі слова пишеме и по фонологийним принципу авторови служба слова *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачки* и не *ткачство*). Александер Д. Дуличенко, медзитим, констатує шлідующе: “морфологийни принцип, котри остава главни, дополнює ше з другима ортографичними принципами. Єден з нїх то и фонетични” (Duličenko, 2009: 197). По тим, фонологийни принцип дополнююци, а не примарни, як напр. у сербским языку.

Так, начално, з єдного (морфологийного) боку не зазначуєме виєдначованє консонантох по дзвонкосци (та пишеме напр. *бабка*, *кнїжка* итд.) и префикси затримуєме у їх основней форми (*розсипац*, *предплациц*), а, з другого (фонологийного) боку, йотованє, палатализацию и аблаут пишеме так як слова з тима язичними зявєнями чуєме, без огляду же зме дакеди и свидоми їх етимології.

У случайох кед ше фонологийни и морфологийни принцип барз цесно преплєтаю, применюєме и єден и други принцип а то за причину ма порядне зявїованє дублетох. Таки гранїчни приклади напр. *учаснїк* и *учашнїк* (и у СРС II 865 и у РСС 789; у РСС ше при одредніци *учашнїк* упут`ює на одредніцу *учаснїк* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени морфологийни принцип; у меновнїкох *учасц* и *участвованє*, як и у дієсловє *участвовац*, заступени лем морфологийни принцип), *соучаснїк* и *соучашнїк* (и у СРС II 550 и у РСС 723; у РСС ше при одредніци *соучаснїк* упут`ює на одредніцу *соучашнїк* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонологийни принцип; у меновнїкох *соучасц* и *соучаствованє*, як и у дієсловє *соучаствовац*, заступени лем морфологийни принцип бо з одсуством змегчаного консонанта *n* не створени условия за преходзєне консонанта *c* до консонанта *ш*), *напаснїк* и *напашнїк* (и у СРС I 815 и у РСС 422; у *напасни* и *напастовац* кореньови консонант *c* ше чува), *празнїна* и *празніна* (и у СРС II 300 и у РСС 594; у РСС ше при одредніци *празніна* упут`ює на одредніцу *празнїна* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонологийни принцип; у прикладах як напр. *празни*, *празновирє*, *празновирни*, *празносц*, *празноглави*, *празнословиц*, *празносц* и *празнота* нет змегчованя и нет условия за пременку консонанта *z* на консонант *ж* анї у вигваряню та анї у писаню), *гласнїк* и *глашнїк* (и у СРС I 159 и у РСС 154; у РСС ше упут`ює на

форму *глашнік* у хторей запровадзени фонологийни приступ), *непослушни* и *непослухни* (и у СРС I 864 и у РСС 441; у меновніхох *слух*, *слухач*, *слухалка* и дієслове *слухац* виключно лем *х*, односно применени лем морфологийни принцип), *млєкарня* и *млєчарня* (и у СРС I 740 и у РСС 394; форми *млєкарня* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут`ює и, гу тому, форма *млєчарня* означена як бешедна), *упутиц* и *упуциц* (и у СРС II 838 и у РСС 783; форми *упуциц* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут`ює), *прешлідовац* и *прешлідовац* (и у СРС II 620 и у РСС 620; приклади илюструю два способи формованя при чим ше корень *шлід-* чува невименени або ше меня на *шлідз-* по угляду на дієслово *шлідзиц* у хторим консонант *д* прешол до консонанта *дз* под уплївом вокала преднього шора *и* за нїм). У наведзених прикладах юрисдикция морфологийного и фонологийного приступа ше преплєта та форми хтори виходза з нїх третирани ровноправно. Кед би ше у тих прикладах преферовал єден зоз двох приступох, була би заступена лем єдна форма.

У условно наволаним „зраженю” морфологийного и фонологийного принципу ми благоприхильнейши гу морфологийному принципу, окреме при нормованю места контакта основи и суфікса/законченя (напр. *беззаконни*, *согвизд`є*, *футогски*, церкв. *отче*). То ше одноши и на контакт дзепоедних кореньох зоз суфіксами. Гоч ше напр. корень *-шліз-* углавним чува (*шлізкац ше*, *шлізкач*, *шлізкаци*, *шлізки*, *шлізканє*), вон у дзепоедних случаях без видней причини преходзи до *-шліс-*. Прето у РСС на 297. боку находзимо и *зошлізнуц ше* и *зошліснуц ше* (медзи нїма ше находзи *зошлізковац ше*), а на 592. боку лем *пошліснуц ше*. Гу тому, не видзимо потребу за незатримованьом кореня *-цих-* и у *уцишац*, праве так як цо ше затримує у *сцихшац* (СРС II 859); не видзимо причину ані прецо ше у дієслове законченого виду консонант *х* ма чувац, а не ма чувац у дієслове незаконченого виду – зак. вид *сцихшац (ше)*, незак. вид *сцишовац (ше)* (РСС 748). На 789. боку РСС дата и форма *уцихшац (ше)* и форма *уцишац (ше)* при чим ше на другу упут`ює зоз *оп*. цо значи же ше форми без *х* у тим случаю дава и одредзена предносц.

Чуванє финального консонанта префікса и початного консонанта основи дошлідно ше почитує и у СРС и у РСС. Одредзени одступаня, хтори мож тримац за винїмково обачуєме при: *оддвойовац*, *оддвойовац ше*, *оддвоїц*, *оддвоїц ше* у СРС II 38, 40, док *одвойовац*, *одвойовац ше*, *одвоїц*, *одвоїц ше* у РСС 466; *обчековац* у СРС II 138, а *обчековац* у РСС 459 попри *очековац* на 506. боку, хторе третиране як можливе и прилаплїве).

Менши крочай гу морфологийному принципу направени у случайох кед приходзи до обаваня чи писац чи не писац мегки знак. То ше насампредз одноши на писане суффикса *-ань* у номинативних формах єднини хлопского роду до чого пришло пре аналогийне преношене змегчаного консонанта *н* зоз формах номинатива множини. У номинативних формах множини хлопского роду до змегчованя приходзи основано бо ше консонат *н* находзи опрез вокала преднього шору *е*, хтори виволує змегчованє консонантох хторим предходзи. Вокал *е* у писаню инкорпоровани до букви *є* и зоз змегчаним консонантом *н* у писаню твори *-нє*. Тримама же не було потреби напр. за жителя Галичини у РСС обезпечовац два варианты – и *Галичань* и *Галичан* (б. 145). Понеже ше у одредніци *Галичань* зоз скраценьом *оп.* упут`ює на *Галичан*, мож заключиц же РСС у сущносци дава першенство форми без мегкого знака (*Галичан*). На 47. боку перше наведзени форми *Бачван* и *Бачвань*, а потим под *Бачвань* стої „*оп. Бачван*”. На 45. боку у истей одредніци равноправно и *Банатян* и *Банатянь*, як и на 51. боку и *Београдян* и *Београдянь*. На 75. боку находзиме лем форму *валалчань* (а за женски род *валалчанка*), на 47. боку лем *Бачинчань*, на 80. боку лем *Вепровчань* без упутйованя на евентуални варианты *валалчан*, *Бачинчан*, *Вепровчан*. Додайме же на 77. боку зазначена лем форма *варощань* (без варианты *варощан*), док на истим боку жителя вароша не *варощанька*, але *варощанка*. Мегки знак, наприклад, не уключени ані до меновніка *Галичанка* на 145. боку. У таким приступе гу формом номинатива єднини женского рода видзиме додатни аргумент же мегки знак ненужни ані у номинативе єднини хлопского роду. Прето ми у ПСРЯ тото язичне зявенє предкладаме записовац як и Кочиш у *Правопису руского языка*, напр. *Италиян*, *Новосадын*, *Римян* (Кошіш, 1971: 104-133), и попри закладаня же би Кочишово становиско требало пременїц прето же дзепоедни авторе хасную форми на *-ань* (Раташ, 2008: 89). Гу язичним фактом же змегчованє у номинативе множини меновнікох хлопского роду виволане зоз вокалом преднього шора *е* (та отадз *Бачинчанє*, *Бачванє*, *Римянє* и стотки апелативох того типу) и же тото условие не витворене у номинативе єднини меновнікох хлопского роду, додайме и єден факт зоз заключеньох вигледованя Славици Чельовски (Čeljovski, 2015) хтори визначує же векшина меновнікох женского роду формована так же на невименєну форму меновніка хлопского роду додати одредзени суффикс за женски род. Док у РСС порядно не обезпечовани одредніци зоз меновніками женского роду зоз суффиксом *-анка* або *-анька* хтори означую особи по походзеню з места або краю, у *Граматики руского языка* як суффикс зоз

значеньом особох женского роду наведзени префикс *-анк-а* / *-янк-а* и илюстровани зоз *кресцанка*, а як продуктивни суфикс за меновніки женского роду хтори знача предмети дати лем форми без змегчаного *н* – *-(а)нк-а* / *-(я)нк-а* / *-енк-а* / *-єнк-а* / *-(и)нк-а* / *-(і)нк-а*, напр. *шметанка*, *солянка*, *палєнка*, *пражінка* (Рамає, 2002: 57-58). Зоз установйованьом законченя *-ан* обкерована и примена логики дуплованя хтора применєна при номинативних формох єднини хлопского роду та ше як форми номинатива єднини женского роду не буду зявйовац и *Бачинчанка* и *Бачинчанька*, и *Банатянка* и *Банатянька*, и *Бачванка* и *Бачванька*, и *Београдянка* и *Београдянька*, та анї *Галичанька*, попри *Галичанки*. Додайме и же ше анї змегчованє консонанта *н* зоз меновнікох стреднього роду напр. *виплацанє* и *шпиванє* не „пресадзує” до меновнікох женского роду *виплацанка* и *шпиванка* та не пишеме *виплацанька* и *шпиванька*.

РСС мєгки знак часто третира нєлогично. Не записани є напр. у дїєсловє *аминовац* и попри тим же словко од хторого походзи глаши *аминь* (РСС 35), а не *амин*. У вязи з тим интересантне и же ше у истей одредніци находза и *благодат* и *благодать* (РСС 57), а прикметнік на истим боку глаши лем *благодатни*; анї синтагма *благодатна Дїва Мати* не одкрива шлїди змегчованя. У вязи з тим чудує и єднобочне ришенє у СРС I 173 и РСС 161 *Господь*, хторе ше у косих припадках порядно зявює без мєгкого знака, напр. *Господи помилуй* (не: *Господї помилуй*), *од Господа Бога* (не: *од Господя Бога*), *Господу Богу* (не: *Господю Богу*) и др.; у СРС I 173 и у РСС 161 зазначени и застарени лексеми *господар*, *господарство* и *господарски* у хторих тиж нет шлїду од змегчованя консонанта *д*.

Повєкшану прикмету и субєктивну оцену, попри суфикса *-к*, виражує и суфикс *-еньки* (Рамає, 2002: 79), напр. *дробеньки* (РСС 215), *здравеньки* (РСС 286), *младеньки* (РСС 393), *тлустеньки* (РСС 760) и други. Не ясне прецо лем *худобенки* (РСС 809)?

2.3. Друга група проблемох вирєсла зоз штучного урамйованя руского язика. Так напр. при Миколови Кочишови находзимє вєлькє число правописних (лексичних) ришеньох хтори бєшєдніки руского язика не прилапєли и, пошлїдково, одруцєли. Намагаюци ше руски язик положиц на нїзши уровень од украинского, вон му (першому спомнутому) додзелєл улогу диялекта, хтори зоз литературного украинского язика ма инкорпорирац до себе тото цо прилапєнє дзєшка индзєй, у других социолінгвистичних условийох. Спорни случаї Кочиш розришовал зоз такв. копи-пєйст процедуру, односно кєд не бул сугурни як дацо написац, отвєрал би

правописни словнік українського языка, у меморовал найдзене ришене и пренесол го до правописа руского языка. Априорно избрани модел за стандардизоване випродуковал, медзи иншими, и шлідуючи „ришення”: коло меновнікох *милоscy* и *помиловане* находзи ше и неприлапени *пощада* (Кошіш, 1972: 153); коло меновнікох *охудобнене* и *збиднене* находзи ше и неживе *зубожнене* (ibid.: 188); попри *плахитка* (требало *плахта*) понукнута и *едро* и непознате *витрило* (ibid.: 117); попри *пахулька* и *пахолька* и неживе *шніжинка* (ibid.: 198); попри *оцена* и незажите *оцинка* (ibid.: 191), гоч дієслово глаши лем *оценіц* а не и *оциніц*; коло *пліваня* и *плівба* находзи ше и *плавба* (ibid.: 203), гоч дієслово глаши лем *плівац* а не и *плавац*; лем *травма* (ibid.: 321) а без *траума* (оп. 2.4); *клоун* и *кловн* (ibid.: 127), а у *Правопису руского языка* лем *клоун* (Кошіш, 1971: 107), гоч тоту вариянту питане чи дахто з Руснацох вообще и хаснуе; попри *осторожноscy* и *домеркованосcy*, и *обережноscy* (Кошіш, 1972: 183), гоч тот остатні синоним цалком цудзи рускому бешеднікови итд. На тот способ ше намагало руски язык штучно „збогациц” зоз лексиконом хтори базовани на бешеди/бешедох стреднього Наддніпровя и околних обласцох (хтора/хтори у основи українського литературного языка), а не на бешеди/бешедох Карпатского ареала зоз хторей/хторих руски язык генетично вицека. Ми ше, прето, нови нормативни ришення за руски язык намагаме базовац и на понукнуцох (лексичних, фразеологийних, морфологийних, синтаксичних и др.) других руских/русинских вариянтох. Таки ришення маю векшу шансу зажиц. Так напр. у ПСРЯ зоз осем зазначених вариянтох (*евангелія*, *свангелія*, *евангеля*, *Евангелія*, *Євангелія*, *Евангелія*, *Євангелис*, *евингелія*) у *Церковним литургийно-литургичним лексикону* (Miz, 2011; Fejsa, 2012b: 324) першенство дате вариянти *евангелія* (гоч гречески модел *euangelion* ма вокал *e*, як и реплики *евлогія*, *евхаристія*, *евхологий* и *Европа*) понеже консултовани творителе на прешовскей вариянти русинского языка, медзи хторима еден и священік (Корогова, 2018: 58, 85). Цо ше дотика восточнославянских позичкох, та и українізмах медзи німа, вони творя состояйну часц лексичного фонду руского языка. То конкретно значи же ше напр. як еквивалент сербского дієслова *постојати*, попри дієсловах *езистовац*, *существовац*, *постояц* и *буц*, зявюе и дієслово *исновац*. При Кочишови ше зявюе лем остатні наведзени еквивалент (Кошіш 1972: 219).

2.4. Треца група проблемох ше дотика вариянтох лексемох у хторих углавним не обачуеме значнейши семантични розлики. Характеристична є насампредз за странски слова. Лингвист-нормователь муши буц свидоми

комплексности проблема и муши водзиц рахунка о часу/часох приходзенья дотичней лексеми, о драги/драгох ей приходзенья, о ей сфери хаснованя дакеди и нешка, як и о ей фреквенції. Илуструеме уплів тих факторох зоз даскеліма прикладами. Кед адаптация утвездзела форму *гайзибан* за немецке слово *Eisenbahn*, вец нет причины же би медзи тоту форму и норму не бул положени знак еднакости. Тиж так, мож шлебно виключиц форму *ковбой* (Кошіš 1971: 107) прето же форма *каубой* обще прилапена (насампредз пре уплів сербского языка), але є и блізка вигваряню англійского слова *cowboy*. И дублети англійских словох *baseball* и *hooligan* би пре вше векше упознаване зоз оригиналними словами и пошлїдкове хасноване требали буц „розришени” як *бейзбол* и *гулитан* на рахунок *безбол* и *хулитан* (и попри тим же тоти други формовани под уплівом языка стредку). Одредзени правописни обаваня (напр. *англійски* чи *английски*, *гранит* чи *граніт*, *грам* чи *грама*, *мозаик* чи *мозаїк*, *наивни* чи *наївни*, *космонаут* чи *космонавт*, *каузални* чи *кавзални*, *пиджама* чи *пизжама*, *Русия* чи *Росия*) настали або з директним контактом руского и дотичного странского языка або з индиректним контактом, при чим часто обачуеме и уплів постредуючого языка. З оглядом же дублети найчастейше не уноша виразни розлики у значеню (гоч и вони обачлїви напр. у *доктор* и *дохтор*, *капитан* и *капитен*, *кор* и *хор*, *крейсер* и *крузер*), мож повесц же вони у наведзених случайох редувантни, т. є. не необходни. Прето зме ше при опредзельованю за єдну з двох вариянтох странских словох ориентовали по правилу по хторим „кед существую вариянти-реплики странских словох, а присутна свидомосц о оригиналу, норма реплики би ше требала унапрямовац гу оригиналней форми” (Fejsa, 2017: 4). На основи того опредзельовали зме ше за тоту вариянту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. Наприклад: *бейзбол* (у СРС I 42 *бе(й)збол*, у РСС 51 *бе(й)збол*), *бейбиситерка* (а не *бембиситерка*; слово не унешене ані до СРС ані до РСС), *бомбона* и *бомбонера* (у СРС I 69 *бомбона* а *бомбонера*; у РСС 63 *бомбона* и *бомбонера*), *гулитан* (и у СРС II 896 и у РСС 809 *хулитан*), *Гюстон* (и у СРС 989 и у РСС 872 *Хюстон*); *спринт* и *спринтовац* (у СРС II 657 *спринт/шпринт* и *спринтовац/шпринтовац*; у РСС 731/849 *спринт* и *спринтовац*), *грам* и *килограм* (у СРС I 177/564 *грам* и *килограм*; у РСС 175/322 *грам* и *килограм/килограм*), *грунт* (у СРС I 186 *грунт* и беш. *грунт*; у РСС 165/176 приоритет дати *грунт* а допущене и *грунт*) *хаос* (у СРС II 883 *хаос*; у РСС 146/802 *гаос* и *хаос*); гоч ше попри *джезва* (СРС II 939; РСС

189) у бешеди чує и вариянта *джезба*, ми прилапуюєме лєм вариянту *джезва* з оглядом же ше консонант *в* находзи и у турским моделу *sezve*.

Понеже ше опредзелюєме за тоти вариянти хтори у векшей мири кореспондую зоз жридловим моделом, не записуєме ані зявйованє гиятового консонанта *й* (консонанта хтори представля резултат звладованя гията, т. є. одредзеного живкнуща медзи двома вокалами). Прето напр. *алкалоїд*, *архаїчни*, *атеїст(а)*, *бедуїн*, *кокаїн*, *кофеїн*, *креїрац*, *лаїк*, *милион*, *мозаїк*, *наївни*, *радио*, *сперматозоїд* и др., а не *алкалоїд* (як у СРС I 9; у РСС нет тото слово), *архаїчни* (як у СРС I 16; у РСС 39 *архаїчни*), *атеїст(а)* (як у СРС I 18; у РСС 40 *атеїст(а)*), *бедуїн* (як у СРС I 38; у РСС 48 *бедуїн*), *кокаїн* (як у СРС I 581; у РСС 328 *кокаїн*), *кофеїн* (як у СРС I 602; у РСС 341 *кофеїн*), *креїрац* (у СРС I 611 и у РСС 346 лєм *креїровац* а без *креїровац*), *лаїк* (як у СРС I 646; у РСС 357 *лаїк*), *милион* (у СРС I 726 и у РСС 390 *милион*), *мозаїк* (як у СРС I 746; у РСС 396 *мозаїк*), *наївни* (як у СРС I 799; у РСС нет тото слово), *радио* (у СРС II 430 и у РСС 650 лєм *радио*), *сперматозоїд* (як у СРС II 649; у РСС 725 *сперматозоїд*) и др.

Дакеди вариянта хтора би могла буц прилапена ані не уключена до СРС и РСС. Наприклад: *глюкоза* би тиж требала буц уключена до словнікох (а и у СРС I 163 и у РСС 173 лєм *глюкоза*) бо походзи од греч. *γλυκός* /*glukús*/ „сладки”; ані *реума* би можебуц не требала буц занягана кед у СРС II 500 *реома* (и беш. *регома*) опрез *ревматиз[е]м*, *ревматични*, *ревматичар*, *ревматолог*, *ревматологийни*, а у РСС 659/660 *реома* (и беш. *регома*) але опрез *ревматиз(е)м*, *ревматичар*, *ревматични*, *ревматолог*.

Док перши проблем (оп. 2.1) розришовани зоз малу превагу морфологийного принципу, проблем странских словох розришовани зоз превагу фонологийного принципу. Окреме ше то одноши на англицизми хтори на початку 21. вѣку у вельким числѣ вошли и уходза до руского языка (Fejsa, 2019b). Дзепоедни з нїх у першей фази адаптованя заступени зоз двома та и трома формами-репликами а ми препоручовали форму-реплику хтора найблїзша моделу. Векшина з нїх, окреме тоти зоз обласци информатики, не уключени до СРС и РСС. Наприклад: *айфон*, *апдейтовац*, *аутпут*, *бекап*, *ваєрлес*, *вай-фай*, *веб*, *дилитовац*, *дисплей*, *джойстик*, *зиповац*, *клипборд*, *линк*, *листинг*, *сайт*, *сейвирац*, *скенирац*, *скроловац*, *слот*, *смарт*, *тач-скрин*, *файл*, *фидбек*, *флеш(ка)*, *флопи*, *фрейм*, *улоговац ше*, *чип* и др. На основи уважованя модела и препоручованя истого за реплику ми у сущносци не мали нїяку дилему коло писаня *импут* чи *инпут*. Гоч перша наведзена вариянта у одредзеной мири подпомогнута зоз аналогію

запровадзена спрам дієслова *импутовац* (од італіянського дієслова *imputare*), ми за інформатичні термин препоручуємо лем форму *инпут* спрам англійського моделу *input*. Тиж так, и назва вароша на Босфору би требала глашиц *Истанбул*, а не *Истамбул* (СРС II 980, РСС 867). Выбор медзи *гаджет* и *теджит* за нас вше бул лем *теджит*. Выбор за реплику моделу *template* чежши бо по нашо простори доходзи и британска вариянта *'templeit/* и америцка вариянта *'templət/*, але, заш лем, предкладаме британску вариянту *темплейт*. Винімовко, дзепоедним зложеним словом охабени два форми. Так, наприклад, гоч моделу *e-mail* найблізша форма *имейл*, оправдана и скрацена форма *мейл*. Дзепоедни ту наведзени англицизми не облапени ані зоз СРС, ані зоз РСС, та ані зоз глосаром „Моделу и реплику” (ibid.: 81-121), але су облапени зоз *Англійско-руским словніком* (Fejsa – Šlemender), як напр. форма-реплика *бенер*, хторей дате першенство на основи вигваряня (*'bænə(r)/*) над форму-реплику *банер*, хтора настала на основи записованя (англ. *banner*). То ше одноши и на *чєтовац* (од англ. *chat /çæt/*) и на *прєнк* (од англ. *prank /prænk/*). Обачене же ше за потреби одредзених бавискох у остатнім чаше креираю числени дієслова напр. *нафидовац*, *трейдовац*, *баговац*, *бановац* и други, хтори за тераз приписуємо идиолекту и узшей групи хасновательох (Fejsa, 2019б: 49). Додайме и же дзепоедни англицизми настали на основи узвичаєней пракси (напр. *лаптоп*, *таговац*, *роминг*) та на ніх не применени фонологийни принцип же би не пришло до значнейшого розиходзєня норми у литературним язiku и стану у каждодньовой бєшєди.

Бєз огляду на досц строги поступок при адаптованю нових странских словох, генєрално патраци, у новей правописней литератури руского язика, т. є. у ПСРЯ и у ПРЯ, не намагали зме ше гу унификованю одредзєней форми. Так напр. штири форми (*шлїдуєуци*, *шлїдуєуци*, *слїдуєуци*, *слїдуєуци*) або три форми (*препарирац*, *препаровац*, *препарировац*) звездєни на два (*шлїдуєуци* и, євєнтуално, у церковней терминології *слїдуєуци*; *препарирац* и *препаровац*), а не на єдну.

У случайох кєд єдна лексєма вошла до руского язика по двох драгох и у єй вариянтох присутни шлїд двох язикох, затримовали зме дублєти, и попри тим же вариянти не уноша новє значєнє. Таки напр. *игумен* и *игуман*, *мрамор* и *мармор*, *оркєстєр* и *орхєстра*, *програма* и *програм*, *схєма* и *шєма*, *шизма* и *схизма*.

Сємантика у наведзєних прикладох не ма улогу. Не ма ю ані при дублєтох хтори настали зоз одбиваньом странского суфикса, або, ридше,

лєм зоз одбиваньом финального консонанта: *аноним* и *анонимус* (у СРС и РСС лєм *аноним*); *алуминий* и *алуминиум* (и у СРС и у РСС обидва форми); *бериллий* и *берилиум* (у СРС обидва форми, а у РСС не существуете одвитуюца одредніца); *диносаур* и *диносаурус* (и у СРС и у РСС обидва форми); *госар*, *госарий* и *госариум* (и у СРС и у РСС шицки три вариянти); *планетарий* и *планетариум* (и у СРС и у РСС обидва форми); *полицай* и *полицеєц* (у СРС лєм *полицай*, а у РСС и *полицай* и *полицеєц*); *жандар* и *жандарм* (у СРС и РСС лєм форма *жандар*, але и *жандармерия*). Специфични случай предствая зявйоване суфікса *-ус* у двох формох – у форми *-ус* напр. у словє *циркус* (попри слова *циркуз*, у пренешеним значеню) и у форми *-уз* напр. у словє *шпиритуз* (попри слова *шпиритус*, хторе у бешеди можебуц и фреквентнейше).

Дублети окреме части при прикметнікох: и у СРС и у РСС *автобуски* и *автобусни*; и у СРС и у РСС *атлетични* и *атлетски*; и у СРС и у РСС *двофазни* и *двофазови*; У СРС *истофайтови* и *истей файти* у РСС *истофайтов* и *истофайтови*; и у СРС и у РСС *мацерин* и *мацеров*; и у СРС и у РСС *летни* и *летні*; и у СРС и у РСС *непобидиви* и *непобидими*. Понеже односни прикметніки можу буц похасновани у узшим и у ширшим смислу, цо ма формалне одраженє у законченьох *-ов* и *-ови*, у рамикох дзепоедних одредніцох существуюто и триплети: *алфabetни*, *алфabetов* и *алфabetови* (так у РСС; у СРС *алфabetски* и *алфabetни*); *бетонов*, *бетониви* и *бетонски* (так у РСС; у СРС *бетонски* и *бетониви*); *звук*, *звук* и *звучни* (так у СРС; у РСС зазначени исти три прикметніки з тим же прикметнік *звучни* ма окремну одредніцу); *трихижови*, *трохижови*, *трохижни* (так у СРС; у РСС *трихижови* и *трохижови*). О напрямкох за хаснованє дзепоедних прикметніцких суфіксох оп. 3.7.

Вецейформносц заступена и при велїх меновнікох. Наприклад: *ваза* и *вазна* (Кочиш у *Правопису руского языка* на 86. боку форму зоз консонантом и означел зоз астериском як неправилну), *стредок* и *штредок*, *празніна* и *празніна*, *пространство* и *престранство*, *тромешачє* и *тримешачє*, *штварцина* и *штвартина* и др. Додайме же гоч у СРС II 514 предкладанє *редхва* и *ретхвочка*, ми потримуєме усоглашенє ришенє предложене у РСС 660 – *ретхва* и *ретхвочка*.

Вецейформносц заступена и при лексичних вариянтох карпатского походзєня, напр. *вша* и *уша*, *хтори* и *котри*, *квет* и *квиток*, *вера* и *вира*, *мера* и *мира* и др. До рускей лексики (Рамає, 1983; 2002; 2018) уключуєме и єдну часц такв. коцуризмох *хтори*, кед су карпатского походзєня и кед маю

место у даедней зоз вариантах русинского языка, маю место и у руским языку, як южнорусинской варианты, напр. *ещи, миш, грамушка, бежиц, ричиц, сичиц, клусти, жолти* (попри такв. керестуризмах *ище, миша, брамушка, бежац, ричац, сичац, тлусты, жовты*) и др. Цо ше дотика коцурского законченя -лї (*булї, читалї*), хторе потвердзуе и Карпатски ареал, а хторе хасную углавним старши генерації, воно звездене на уровень застареного и може буц похасноване у белетристичней характеристикі старшого Коцурца. То ше одноши и на лексични варианты хтори ше видиференцовали по приселеню до Бачки у Коцуре и Керестуре, як цо напр. *геровци и черети, голт и гольт, розмаринг и розмария, коваль и ковач, фанг и аколь, лепетка и мотиль, сом и харча, пупче и типине, пампушки и бухти, шмарцмол и бендов, штрикер и триков, батрена и батрен, гвиздочки и кичкириджи, канчовики и зомбульки* и др. (Fejsa, 1996; 2017d).

Гоч тримае же реплики хтори блїзши моделу прилаплївши, та и варианты зоз медзинароднима суфиксами *-изм* (од *-ism*) и *-ист* (од *-ist*), не видзие препречене же би и форми зоз *-изем* (кед, з єдного боку, вокал *e* оможлївюе легчайше вигваряне консонантской групи *зм*, а, з другого боку, условно повесц порусначуе сербски форми на *-изам*) и форми зоз *-иста* (хтори ше у даедних припадках меняю по пременки женского роду а у даедних по мишаней пременки, за розлику од формах зоз *-ист* хтори ше меняю по пременки хлопского роду). Прето и *емпиризм* и *емпиризем*, и *популизм* и *популизем*, и *механїзм* и *механїзем*, и *економист* и *економиста*, и *капиталист* и *капиталиста*, и *тракторист* и *тракториста* и велї други (Fejsa, 2019a: 33).

Адаптация медзинародних дифтонгов як напр. *ei* и *ai* би не шмела буц по каждую цену унификована з оглядом на то же слова у хторих тоти дифтонги приходзели не у исти час и не адаптовани су у истим кругу хасновательох. Гречески дифтонг *ei* у церковнославянских восточней традиції найчастейше адаптовани зоз складом *ев*, а у новших руских лексемах (интернационализах), по походзеню углавним зоз заходней культурней сфери у хторей доминувал уплїв латинского языка, гречески дифтонг адаптовани зоз вокалску групу *eu*. Гречески дифтонг *ai* у старших лексемах адаптовани зоз складом *ав*, а у новших руских лексемах адаптовани зоз вокалску групу *au*. Дифтонги *ei* и *ai* у адаптованей форми зоз складом *ев* и *ав* заступени напр. у *евхаристия, Европа, евро, авто, автомат, лавра, Павло* а дотични дифтонги адаптовани зоз вокалску групу *eu* и *au* заступени напр. у *еурека, еuforia, Еуфрат, неутрон, неутрални* (лепше би

було неутрални, у складу з неутрон, прето же у вариянти зоз не- заступена неоснована народска етимология), *пнеуматик*, *фармацеут*, *аудиєнция*, *гидраулични*, *каузални*, *кауция*, *космонаут*, *лауреат*, *пауперизация*, *паушални*, *рестаурация*, *фауна*, *тираносаур(ус)*, *траума*. У першим правопису руского языка (Кошіш, 1971) заступени лем дзепоедни з наведзених лексемах (*Европа*, *авто*, *автомат*, *Евфрат*, *пневматик* и *пневматични*, *фармацевт*, *гидравлични*, *лауреат*, *реставрация*, *аудиєнция*) и не дати конкретни напрямки за писанє лексемах зоз медзинароднима дифтонгами. Понеже тримаєме же слова новшого походзєня зоз дифтонгами *ai* и *ei* у моделу адекватнейше у реплики прилапиц зоз *au* и *eu*, прилапюєме и виправку вариянти *евкалиттус* зоз СРС (I 279) на вариянту *еукалиттус* у РСС (226). У складу з тим зме ше у ПСРЯ (28) опредзелели за вариянту *еуфемиз(е)м* и попри тим же и у СРС (I 279) и у РСС (221) предложена вариянта *евфемиз(е)м*. И за слова хтори не зазначени ані у СРС ані у РСС, як напр. *еутаназия*, предкладаме форми зоз вокалскима групама. Цо ше дотика меновніка хтори походзи од латинского *pausa* (по форми тот меновнік ше надовязує на старогречески *παύσις /pausis/*), вон третирани як гранічни случай медзи старшим и новшим способом адаптованя та прилапени обидва його форми – и *пауза* и *павза*. Адаптованє англійских дифтонгох ше у сущности не розликує. Док ше напр. у векшини прикладах англійски дифтонг *ai*, провадзаци ортоєпию, адаптує зоз вокалску групу *au* (*аут*, *фаул*, *скаут*, *каубой*, *даунлоуд*, *браузер*, *клауд*), у слову *клоун* провадзена ортоґрафия (од англ. *clown*; у слову мож утвєрдиц вигваряєне дуплого *ve* по нємецких правилох).

Гоч зявйованє гиятових консонантох (консонантох хтори представляю резултат звладованя гията, т. є. одредзеного живкнуща медзи двома вокалами) углавним не региструєме у писаню (напр. *наисце*, *наисц*, *позауха*; оп. висше и приклади хтори илуструю зявйованє консонанта *й*, напр. у *архаични*, *наивни*, *мозаик*), гиятово консонати, заш лем, записуєме у зависних припадкох даєдних словох, углавним у пожичкох хтори ше у номинативе закончюю на вокал (Г. *бачика*; Г. *радия*; Г. *дєрбия*), у власних менох, презвискох на *-и/-ї*, *-ски*, *-ци* и назвискох (Г. *Андрия*; Г. *Силадія*; *Вадаския*; Г. *Яника*), але и у даєдних дублетних формах (у *павук* попри *паук*; у *павучина* попри *павучина*; у *павучайка* попри *паучайка*; у сущности як цо предкладад и Кочиш на 122. боку свого правописа) (Fejsa, 2019a: 8).

На подобни способ як приступене гу адаптованю медзинародних дифтонгох приступене и гу запровадзованю бєтацизма и витацизма (типични

приклади *символ* и *символ* у хторих алтерную консонанти *б* и *в*). Понеже вѣтацизм характеристични за шицки язики хтори ше традиційно операю на гречески язык (уключуюци ту и вирску, грекокатоліцку традицію), варіянт зоз *в* даваме першенство (напр. *Аврам*, *Вавилон*, *Варава*, *Византия*, *презвитер*, *символ*). У словах хтори до руского языка вошли зоз языкох у хторих латински язык бул перши язык комуниковања (насампредз у вельким числу наукових терминох) доминує бѣтацизм (напр. *алфавет*, *баритон*, *бѣта*, *бѣта-каротен*, *гипербарични*, *Библия*, *биобиблиография*, *биология*, *библиотека*, *симбиоза*, *фѣбруар*). Дзекеди у руским языку и бѣтацистични (заходни) и вѣтацистични (восточни) способ бешедовања и писања охабяю шлїд. Таки приклади *Вифлѣсм* и *бѣтлегем*, *сврейски* и *гебрѣйски*, як и дзѣпоедни мѣна и слова вивѣдзени з нїх: *Вѣнямин* и *Бѣнджамин*, *Яков* и *якобинѣц* и *Джѣйкоб*. Попри мѣновнїка *чорт* (од праславянского **čьrtь*) у руским существує и вѣтацистична варіянта *дѣявол* и бѣтацистична варіянта *дѣбол*. Мѣновнїк зоз *в* указує на восточнославянски уплїв (и заступени *є* на території дѣе доходити восточна редакція церковнославянского; *дѣявол* од старогреческого слова *διάβολος*), а мѣновнїк зоз *б* указує на територію на хторей бул значни заходнославянски уплїв (восточнословацки *d`abol*, польски *diabeł*; Рамаѣ, 1983: 121).

Восточни и заходни уплїв обачуєме и мѣдзи южнославянским язицима на прикладу мѣновнїкох *тулян* и *фока*, хтори обидва словнїки зазначели, але у окремених одреднїцох, як кед би ше значѣня тих мѣновнїкох не преплетали. Условно наволана горватска варіянта *тулян* находзи ше у СРС II 767 и у РСС 770, а условно наволана сѣрбска варіянта *фока* находзи ше у СРС II 875 и у РСС 798.

И писанѣ *г* або *з* у дзѣпоедних пожичкох заслужує прецизованѣ. Одрѣдзуюци *з* як дзвонки спирант (а мож го одредзиц и як дзвонки гарлови ужинкови консонант, односно як дзвонки глотални фрикатив), Радосав Бошковиц го утвердзел у даскелїх славянских языкох и дѣялектох, точнѣйше у билоруским и украинским на востоку, у чѣским, словацким и горньољужицким на заходу, у дѣялектох словенского югозаходу и у чакавским дѣялекту горватского языка на югу (Вошковиѣ, 1977: 79). Док Бошковиц не пише о часу кеди у спомнутих славянских языкох и дѣялектох праславянске *г* прѣшло до *з*, Юлиан Рамач як час тѣй гласовой прѣменки одредзує конѣц 12. и початок 13. вику (Рамаѣ, 2002: 516). Без огляду же чи до тѣй гласовой прѣменки пришло на шицких территориях дѣе нешка заступене *з* у истим чаше чи не, за правопис значне же нет потреби мѣняц *г*

(жридлове *g*) на *z* у пожичкох хтори бешедніки руского языка превжали у новшим периодзе, т. є. по преставаню дотичней гласовой пременки. Прето ше закладаме же би ше перши язык шветовой комуникації наволовал *английски* а не *английски* (Коџиш, 1971: 82; Fejsa, 1985: 12). Закладаме ше и же би ше *z* дошлїдно писало у словах *грунок* и *грунчок* як и у *обгрунтовац*, а *г* у словах *грунт* и *грунтовніца* як и у *грундирац* (прицагає увагу же и СРС I 186 и РСС 165 уключели лем форму *грунтовніца* и попри тим же РСС 176 уключел прикметнік *грунтов(н)и* попри *грунтов(н)и*). Могло би прилапиц и *г* у *евангелисти/евангелики* же би ше означело припаднікох *евангелистичней/евангелицкей* вири як напр. протестанти и калвинисти (лем у СРС I 272 записана вариянта *евангелик*), а у шицких других словах, хтори виходза зоз восточней традиції, треба дошлїдно хасновац вариянти зоз *z* (*ангел*, *ангелски*, *евангелия*, *евангелист*, *евангелийски* и др.).

Понеже применовнік *v* еволювал до *у*, одн. префикс *v-* еволювал до *у-*, тримаме же вариянта *уплїв* (та спрам ней и прикметнік *уплївни* и дієслово *уплївовац*) покрива шицки егзистуюци значеня и нет потреби за вариянту *влїв*. Лем прето же дакеди продуктивне *v* находзиме насампредз у *всоботу*, *внсозелю*, *всшенї* и *влсце*, у ПСРЯ прилапени обидва вариянти.

3. ПРАВОПИСНИ ПРОБЛЕМИ ВЯЗАНИ ЗА ФАЙТИ СЛОВОХ

У тим поглавию розпатрїме даскельо правописни проблеми хтори ше дотикаю меновнікох (3.1-3.6), прикметнікох (3.7), дієсловох (3.8-3.9) и присловнікох (3.10-3.11).

3.1. Уж зме визначели же нам вецейформноц блїзка. То причина же зме у двох номинативних формох єдней групи меновнікох – зоз законченьом *-а* и без нього – не видзели проблем. Прето, наприклад: и *аксиом* и *аксиома* (у СРС лем *аксиома*, а у РСС нет одвитующей одредніци), и *архив* и *архива* (и у СРС и у РСС обидва вариянти, але зоз ниянсованьом значеньох), и *бал* и *бала* (и у СРС и у РСС, дзе *бала* третирана як бешедна вариянта), и *залог* и *залога* (и у СРС и у РСС), и *коляй* и *коляя* (у РСС обидва вариянти, а у СРС лем *коляй*), и *комбайн* и у Коцуре *комбайна* (и у СРС и у РСС), и *метод* и *метода* (и у СРС и у РСС), и *пар* и *пара* (и у СРС и у РСС), и *програм* и *програма* (и у СРС и у РСС), и *систем* и *система* (и у СРС и у РСС), и *смерек* и *смерека* (и у СРС и у РСС), и *тис* и *тиса* (и у СРС и у РСС), и *тисяч* и *тисяча* (и у СРС и у РСС), и *цоппель* и *цоппля* (и у СРС и у РСС). Од наведзених формох при Кочишови находзиме *архив* и *архива*, *залога*, *коляй* и *коляя*, *комбайн*, *метод*, *пар* и *пара*, *програм* и *програма*, *система*,

смерека, тисяч и *тисяча* (облик *тисяч* ше третира як контекстуално условена варианта форми *тисяча*; Кочиш 1971: 145). Понеже ше и номинативни форми меновнікох зоз законченьом *-а* и номинативни форми меновнікох без нього уклопою до одвитууючих парадигмох (перши ше меняю по пременки меновнікох хлопского роду а други ше меняю по пременки меновнікох женского роду), и єдни и други нам зоз язичного боку оправдани и прилаплїви.

3.2. У ПСРЯ значну увагу зме пошвецели и родовой перспективи, углавним твореню номинативней форми меновнікох женского роду. Док зме у ПСРЯ мали простору лем з даскелїма прикладами пойсц далей од СРС и РСС, у *Английско-руским словніку* (Fejsa – Šlemender) обезпечене вельо векше число меновнікох женского роду хтори означую занїманя, дїялносци и титули женох. Наприклад:

supporter /sə'pɔ:tə(r)/ *м.* 1. прихильнік, прихильніца; потримователь, потримователька, потримовач, потримовачка; 2. защитнік, защитніца, бранїтель, бранїтельница

visitor /'vɪzɪtə(r)/ *м.* 1. нашивитель, нашивителька; 2. госц, гостинска; 3. над`зорнік, над`зорніца; инспектор, инспекторка

wanderer /'wɒndəɹə(r)/ *м.* вандровнік, вандровніца, вандровкаш, вандров, вандровкашка, блукач, блукачка, скитнік, скитніца

winner /'wɪnə(r)/ *м.* добитнік, добитніца; побиднік, побидніца

Авторе *Английско-руского словніка* були окреме неодлучни у вязи зоз форму еквивалента/еквивалентох хтора/хтори виведзени зоз дієслова *бориц ше*. Фейса и Шлемендерова уключели до АРС и форму *боркиня* и форму *борителька*, препущуюци часу же би як верховни судия розришел дилему, або видиференцовал їх значеня (напр. першу форму за жену-борца у живоце а другу форму за жену-борца у рингу).

3.3. У вязи зоз генитивну форму єднини у сущносци зме не одступели од Кочишового приступу (Кошіш, 1971: 42-44) та законченя *-а* маю напр. меновніки хлопского роду хтори означую живе єство (*маляра, медведза, писара, роботніка, столара*), предмети и машини (*ашова, клайбаса, плуга, стола; комбайна, трактора*), мери (*байта, бита, гектара, грама, мет(е)ра*) и меновніки-термини хтори пришли преїг сербского языка (*авта, автобуса, балкона, брильянта*). Закончене *-а* у начале приписоване и

меновніком хтори означую заварти простор, односно будинки и просторії (витерняка, дома, пойда, приклета, хліва), назви пенежох (динара, долара, евра, шилинга), назви мешацох (януара, фебруара, октобра) и назви танцох (валцера, чардаша, степа, танга). Лем закончене -у приписоване меновніком хтори означую материялни меновніки (воску, квасу, ляду, меду, писку, соку, чаю), природни зявеня (витру, дижджу, каменцу, мразу, шнігу), чувства (болю, жалю, гніву, страху), дії (акту, бегу, галайку, лету, ходу), ограничені простор (буджаку, гаю, депу, краю, парку, риту) и страни швета (востоку, заходу, сиверу, югу). Велькому числу генитивних формох приписани обидва законченя (Fejsa, 2017a: 4).

Окреме визначаєме Кочишов обробок меновніка *акт*, бо у рамикох його одредніци находзиме значну напрямку за третиране генитивного законченя єднини: *акт (документ) -та; акт (дія) -ту* (Кошіш, 1971: 82). Тоту дистинкцию у хаснованю формох генитива ми кладземе на уровень одредзеного правописного ориентира. Прето, кед при меновнікох чувствуєме присуство людского фактора, односно одредзеного персонификованя, та и можлівосц одредзеной дії, прихильни зме давац першенство формом генитива зоз законченьом -у. Наприклад: у виреченю *Од Београду завиши цо будучносу* укаже тримаєме же у фокусу виреченя діялносц одредзеного цела з Београду, хторе творя людзе од фаху.

И меновніки на закончене -з(е)м, у зависносци од контекста, мож заменіц зоз даяку конструкторию хтора уключує дієсловни меновнік, напр. *аматериз(е)м* може подроумийовац кончене рижних активносцох діячох у культури, а *билінгвиз(е)м* бешедоване двох языкох. У тих би случайох першенство мало генитивне закончене -зму. Кед ше стретаєме зоз одредзеним фактом або резултатом дійствованя людского фактора, вец би першенство мало генитивне закончене -зма. То ше одноши и на *вилівок -вка/-вку, випадок -дка/-дку, виплювок -вка/-вку* и велі други меновніки при хторих вариянта зоз законченьом на -у указує на существованє одредзеной активносци (виліванє, випаданє, виплювованє итд.); вариянта зоз законченьом на -а подобну конотацию не ма и виключно менує лем конкретизовани резултат, односно пошлідок одредзеной дії.

И генитивни форми меновнікох на вокал (напр. *Пера* и *Дюра*) прилапліви и як „од *Дюри*” и як „од *Дюру*”.

3.4. У руским языку форма локатива єднини може мац два законченя: -у/-ю, односно -е/-є. Закончене -е/-є звичайно ше зявує при меновнікох хтори старшого походзєня и чийо ше основи закончую на фонемі-

консонанти /б/, /п/, /в/, /ф/, /м/, /р/, як и на фонемі-консонанти /д/, /т/, /з/, /с/, /л/, /н/, хтори по дакедишнім змегчованю глаша /дз/, /ц/, /ж/, /ш/, /л\', /н\'. Наприклад: *слупе, хліве, доме, дворе; гвоздзе, хрибце, леше, столе, комине*. Медзитим, векшина з наведзених меновнікох можу мац и форми локатива на закончене -у/-ю (напр. *гвозду, хрибту, лесу, столу, комину*). Лем закончене -у/-ю приписоване меновніком чийо ше основи закончую на фонемі-консонанти хтори по месце твореня: предньоподнебни /дж/, /ч/, /ш/, /д\', /т\', /ж/, /ш/, /л\', /н\' и /й/ (напр. *дижджу, кочу, святиліцу, Лодю, Лалитю, ножу, ярашу, карсцелю, каменю, краю*); зубно-ясново /дз/ и /ц/ (напр. *медведзу, пальцу*); задньоподнебни /т/, /к/ и /х/ (напр. *клягу, кармику, меху*; гарлово /г/ (напр. *брегу*). При меновнікох новшого походзеня (при чим сербски язык або жридлови або постредуюци) найчастейше давани або лем локативни законченя -у/-ю (напр. лем *старту* и *шлайсу*, з оглядом же не егізистую **старце/*старте*, односно **шлайше/*шлайсе*), або обидва законченя (*авиону/-не, рекорду/-дзе*). У случайох кед давани обидва законченя тримало ше же слово о меновнікох хтори досягли висши ступень адаптації до язичней системи руского языка (Fejsa, 2019a: 4).

За локативни форми назвох мешацох углавним давани обидва законченя (напр. *януару/-ре, фебруару/-ре*). Стретаге ше, медзитим, и з назвами мешацох при хторих нет алтернованя зоз -е/-є (напр. у *марцу*, не у **марце*, у *юнию*, не у **юние*) и з назвами мешацох при хторих ше здобува упечаток же закончене -у/-ю фреквентнейше (напр. скорей у *августу* як у *августе*).

Дзекеди нет основи за приписоване обидвох существуючих локативних законченьох (напр. форми локатива трох местох у хторих Руснаци жию у значнейшим чишле глаша: *Керестуре, Коцуре, Дюрдьове*).

3.5. Одредзени обаваня виволую двояки законченя номинатива множини при меновнікох хлопского рода на -лог хтори преноша одредзени занїманя (напр. *археологи* або *археологове*, *биологи* або *биологове*, *екологи* або *екологове*, *кардиологи* або *кардиологове*, *метеорологи* або *метеорологове*, *социологи* або *социологове*) понеже потерашні руски стандард не обезпечел прецизни правила у вязи зоз вибором форми номинатива множини. Форми *археологи, биологи, екологи, кардиологи, метеорологи, социологи* часто уноша двосмисел прето же вони не преноша прецизну інформацію о тим чи у датим контексту слово о множеству хлопох чи о множеству женох. Же би ше дилема превозишла, креирани и форми на -ове, гоч закончене номинатива множини -ове маю меновніки хтори означую зродство и титули, велї особни

мена и презвіска, як и даєдни други меновніки хтори знача особи (Ramač, 2002: 48). Превозисц дилему мож и зоз креираньом паралелних формох за меновніки женского роду як напр. *педагога* и *педагогиня* и *психолога* и *психологиня* при хторих форми номинатива множини глаша *педагоги* и *педагогині*, односно *психологи* и *психологині*.

Одредзену увагу заслужую и меновніки хлопского роду чия ше основа закончує на вокал *о* бо ше при нїх у номинативе єднини стретаме и лєм зоз законченьом *-а/-я* (напр. *авта*, *диска*, *радия*, *сценария*) и зоз меншу вариянтносцу, кед закончене *-а/-я* алтернує зоз законченьом *-и* (напр. *євра/ри*, *корза/-зои*).

3.6. Число случайох писаня меновнікох з вельку букву звекшане. То ше насампредз одноши на писанє меновнікох и синтагмох вирского характера. Ми на становиску же меновнік *Бог*, кед бешеднік ма на розуме християнского Бога, хторого твори тройство оца, сина и духа, треба у руским язичу писац з вельку букву. Док у першим правопису руского язича (Коїш, 1971: 84) и у СРС I 63-64 дотични меновнік писани виключно з малу букву, у РСС 60-61 дата двойна можливосц та одвитуюца одредніца почина зоз *Бог/бог*. У виразох, медзитим, и у РСС, аж и теди кед християнске похопене превладує над обцим, тот меновнік записани з малу букву (напр. *бог го такогo зведол/створел*, *боже Исусе Христе/Хрисце*, *боже Саваоте*, *дай боже*, *захрань/зохрань/сохрань боже*, *панє боже (швети)*, *слава богу*). Пракса, розуми ше, походзи зоз „червеного часу“ зоз хторого походзи и перши правопис руского язича (на хтори недвосмислово указує и червена фарба рамикох *Правописа*). О других неусоглашеносцох и недошлїдносцох писаня малей и велькей букви у церковней терминології оп. Fejsa, 2012b.

У ПСРЯ и ПРЯ намагали зме ше усоглашиц и писанє синтагмох зоз присвойнима прикметніками з оглядом же напр. у СРС I 4 и у РСС 31 *Адамово яблучко*, у СРС I 20 и у РСС 41 *Ахилова пета*, але у СРС I 73 и у РСС 65 *Брайова азбука*, у СРС I 676 *Волтов лук* а у РСС 138 *волтов лук*. Препоручуєме же би ше у тим случаю присвойни прикметніки писали з велькими буквами: *Брайова азбука*, *Волтов лук*, *Гордийов тузел*, *Дамоклов меч*, *Едипов комплекс*, *Морзеова азбука*, *Сизифова робота*, *Пандорова шкатула*, *Папенов гарчок* (Fejsa, 2019: 15).

Сучасну дилему чи *Фейсбук* чи *фейсбук* розришуєме так же назви дружтвених мрежох пишеме з вельку букву – *Фейсбук* (Fejsa, 2017a: 86), *Ют`юб* (ibid.: 95).

3.7. Пре недошлїдне хаснованє одредзених прикметнїцких законченьох у нашей правописней пракси дати и одредзени напрямки за формованє прикметнїкох.

Препоручене же би ше требало унапрямовац на хаснованє законченя *-ични* кед меновнїцки модел ма законченє *-ика* (*методика* > *методични*; *математика* > *математични*; *логіка* > *логічни*), а не кед го не ма (так, наприклад, не *аналогични*, кед нет модела *аналогика*, але *аналогийни*, кед существує модел *аналогія*). У вязи з тим поставя ше питанє: чи, попри *анєдотски*, треба и *анєдотични* (РСС 36), кед не зажила *анєдотика*? Тиж так, чи, попри *аристократски*, необходима и форма *аристократични* (РСС 38) понеже у руским язичу не зажила *аристократика*? Зажила, медзитим, *аристократія* та би не требало вихабяц прикметнїк *аристократийни*. Не требало би ані преферовац форму *демократични* (РСС 186) кед не зажила *демократика*. Зажила *демократія* (голем ше наздаваме) та зоз того меновнїка мож вивесц и прикметнїк *демократийни*; зоз меновнїка *демократ(а)* виводзи ше прикметнїк *демократски*. Гу тому, здобува ше упечаток же *аристократични* и *демократични* баржей указую на одредзене присуство датеј прикмети (аристократичносци и демократичносци) и то не у подполним и жаданим количестве; з другого боку, *аристократски* и *демократски* указую на присуство датих прикметох у оптималним и задовольюцим количестве. Прето, тримаєме, же би, попри *аритмични* (пре *ритмика*), требало унесц и *аритмийни* (пре *аритмия*) (РСС 38). На основи того и: *економични* (од *економика*) и *економийни* (од *економия*) и *економски* (од *економ*); *автоматични* (од *автоматика*) и *автоматски* (од *автомат*).

У РСС не давани напрямки кеди хасновац односни прикметнїки на *-ов* а кеди односни прикметнїки на *-ови*. Понеже сети законченьох вязани за нїх обезпечовани углавним обединєно, напр. *алуминийов(и)*, *бензинов(и)*, *бурйов(и)*, *вербов(и)*, *водов(и)*, *дротов(и)*, *маков(и)*, *муков(и)*, *муров(и)*, *рибов(и)*, *слихов(и)*, *судьбов(и)*, *тетанусов(и)* и други (гоч ест и лєм *-ов* як напр. *титанов*, *тифусов*, *шерцов*, або лєм *-ови* як напр. *нежемови*, *струнови*, *тижньови*, *типови*), намагали зме ше видзелїц доминиуюци значєня односних прикметнїкох. За прикметнїк на *-ов* (и сет законченьох хл. р. *-ов*, ж. р. *-ова*, стр. р. *-ове*, мн. *-ови*) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнїк ступал до блїзшей односней вязи зоз меновнїком, одредзуюци меновнїк зоз значєнями „хтори од/зоз дачого” и „хтори припада гу дачому”, а за прикметнїк на *-ови* (и сет законченьох хл. р. *-ови*, ж. р. *-ова*, стр. р. *-ово*, мн. -

ово) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнік ступал до дальшей односней, дакеди лем асоціативней вязи зоз меновніком, одредзуюци меновнік зоз значенями „хтори як кед би бул од/зоз дачого” або „хтори як кед би припадал гу дачому”. Мож предпоставиц же односни меновніки (перше материялни, а вец и други) преношели значеня блізки присвойносци и припадносци (по углядзе на прави присвойни прикметніки, як напр. *шестров, братов, мацеров, оцов*) а познейше односносц/одношене гу дачому (та и гу материялу на хтори ше дотична ствар або поняце одноши). Зоз прикметніками на *-ови* часто паралелно существуоу и синонимни прикметніки, напр. *бурйови* и *бурйовити*, *лесови* и *лесовити*, *нежемови* и *нежемски*; *судьбови* и *судьбоносни* и *фатални*; *типови* и *типични*.

Спатраюци форми множини односных прикметнікох, утвердзене же ситуациа у узвичасних синтагмох не така яка би, спрам утвердзених сетох законченъох, була обчекована. Форма множини *мурово новини* би требала по утвердзеним сету законченъох глашиц *мурови новини* (з оглядом же не слово о новинох хтори припадаю муру, або су од нього, але о новинох хтори як кед би припадали муру, значи у пренешеним значеню), а форма *водово квитки* би требала глашиц *водови квитки* (з оглядом же не слово о квиткох хтори настали од води, але о квиткох хтори гу води припадаю у пренешеним значеню). Добре обачел Рамач, розпатраюци синтагму *лядово звуки* у *Граматики руского языка* (Рамач, 2002: 71), же у сучасним литературним языку ест двояки законченя за множину – *-о/-и* (як, у ствари, и за стредні род – *-о/-е*). Здобува ше упечаток же закончене *-о* превладуе.

3.8. Досц часте недошлїдне и невидначене третиране дієсловох на суфикс *-ира-* (Fejsa, 1999–2000; 2000). Так, наприклад, на 29. боку РСС не находзиме дієслова *абдицирац* и *аболирац*, гоч ше їх форми *абдиковац* и *аболовац* находза и у РСС 29 и у СРС I 1, ведно з форму преширену зоз суфиксом *-ов-* (*аболировац*). У РСС ше на 40. боку находзи лем форма *атеровац*, а у СРС I на 18. боку, попри тей, допущена и форма *атерирац* (хтора винїмно часта) и форма *атерировац* (хтору ридко хто з Руснацох хаснує). До обидвох словнікох уключена лем форма *аранжовац*, а без *аранжирац* (хтора, без сумніву, фреквентнейша) и евентуално *аранжировац* (хтора би по аналогї зоз *атерировац* мала буц существуоуца). З другого боку, до РСС уключена лем форма *анимировац*, а форми *анимирац* и, евентуално, *анимовац* занягани. Тиж так, у обидвох словнікох заступена лем форма *вететировац*, а форми *вететирац* и *вететовац* игноровани. У обидвох словнікох заступени и *армирац* и *армировац*, а без *армовац*. Кед же можебуц

дієслово *армовац* „нефіно звучи” и незвичайне є, не видзимо прецо праве дієслова *аболовац* (попри *аболіровац*, а без *аболірац*) и лем *абдіковац* у тих формах „найприємнейши ухом” норми. Автор тих шорикох ше заклада же би ше першенство давало основним и найфреквентнейшим формом, то єст формом зоз *-ира-* и, евентуално, формом без *-ира-*, а у бешеди незажити, пуритистично пославянізовані форми зоз *-ирова-* же би були *третирані* (и попри тим же на 765. боку РСС лем тей форми дієслова нет, а єст *третировац* и *третовац*; треба, медзитим, додац и же СРС II на 755. боку допущує и *третирац*) по заступеносци а не по „милозвучносци”. Праве так як у РСС на 58. боку заступени *бламирац ше* и *бламовац ше*, при чим *бламировац ше* не уключене. Так у РСС на 37. боку и *аплаудирац* и *аплаудовац*, без *аплаудировац*. Интересантне же у РСС дакеди форма на *-ира-* и осамена, як напр. *блокирац* (б. 59), *секирац (ше)* (704) и *тренирац* (764). Пре таке становиско за двовидово дієслова на суфікс *-ира-* у ПСРЯ не наводзени три можліви форми, але лем два – форми зоз суфіксом *-ира-* (у одредніци су на першим месце не пре преферованє, але пре азбучни порядок) и форми у хторих ше суфікс *-ира-* заменює зоз суфіксом *-ова-* (по угляду на форми у хторих ше суфікс *-иса-* заменює зоз суфіксом *-ова-*). Наприклад:

адресирац, *тер. и буд. -ам, прешл. -ал, импер. -ай, дієприкм. -ани, дієприсл. -аюци* и адресовац, *тер. и буд. -суєм, прешл. -ал, импер. -суй, дієприкм. -ани, дієприсл. -суюци*

асистирац, *тер. -ам, прешл. -ал, импер. -ай, дієприкм. -ани, дієприсл. -аюци* и асистовац, *тер. -туєм, прешл. -ал, импер. -туй, дієприкм. -ани, дієприсл. -туюци* (Фейса 2017: 6-8)

Секундарне суфіксованє зоз *-ов-* при дієсловах тримає за редувантне. Кед уж странске слово адаптоване зоз затримованьом частки *-ир-* (з чим реплика усоглашена зоз моделом), нет потреби го ещи и додатково славянізовац, цо вообщє не продуктивна активносц у каждодньовой рускей бешеди.

3.9. Дієприсловнік презента твори ше з дієсловах незаконченого виду од другей презентскей основи з помоцу суфіксох *-уци/-юци* и *-аци/-яци* (Рамац, 2002: 130) (напр. *бешедуяци, читаюци, пишуци, патраци, бежаци, шедзаци, наглашуюци, информуюци, компютеризуюци*). Тота дієсловна форма ше у литературним язикау часто хаснує и як описни прикметнік. Маюци у оглядзе же ше и дієприсловнік презента и дієсловни прикметнік творя зоз дієсловах незаконченого (атотивного) виду, прикметнік *застараюци* (РСС 269) би адекватнейше було твориц зоз

незаконченого дієслова *застаровац* (а не зоз законченого дієслова *застарац ше*) та би у тим случаю глашел *застаруюци*.

3.10. У ПСРЯ и ПРЯ направени крочай гу писаню зложених присловнікох составених зоз применовніка и присловніка ведно. Таки крочай направени и у РСС у одношеню на СРС. У РСС напр. на 424. боку присловник *напразно* написани ведно, а у СРС (I 803, I 819, II 300) окреме – *на празно*. У СРС (II 600) дати два слова *на мелко*, а у РСС (420) єдно *намелко*. У СРС (II 726) *на твардо* окреме, а у РСС (429) *намелко* ведно. Так и *на сухо* у СРС (I 831), а *насухо* у РСС (428). У СРС (I 827) *на шлепо*, а *нашлепо* у РСС (432). У СРС (I 832) *на ценко*, а *наценко* у РСС (431). У РСС (406) *наблїзко*, а у СРС (I 776) єст лєм вариянта без применовніка (*блїзко*). На основи наведзеного, кед и у СРС (I 778) и у РСС (408) *навелько* написане ведно, а ані у СРС ані у РСС не существуете усоглашена одредніца *намало*, тримає же би ше применовник и присловник и у тим случаю треба писат ведно. Тиж так, тримає и же би писат *надробно*, а не як у СРС II 600 дзе пише *на дробно* (у РСС не предложене рїшенє).

3.11. Слово *раз* ше пише окреме (напр. *два раз, два раз два*). З другого боку, присловники *другираз* и *нараз* пишу ше ведно бо маю значеня „познейше”, односно „одразу” (Фейса 2019а: 28).

У РСС присловники *першираз* (у значеню серб. „први пут”; РСС 524) и *другираз* (у значеню серб. „друго приликом, други пут”, на основи датого прикладу и серб. „иначе”; РСС 216) записани ведно, а присловник *остатні раз* окреме (у значеню серб. „последњи пут”; РСС 500). Понеже у СРС (II 273) тот присловник зазначени на два способи „*гугорим ци остатні раз / остатніраз*”, автор нормативистичней литератури ше заклада же би ше слово *раз* у шицких случаюх кед ма значенє серб. „пут” писало окреме.

4. ПРАВОПИСНИ ПРОБЛЕМИ ВЯЗАНИ ЗА ИНТЕРПУНКЦИЈО

Одредзени знаци интерпункції тиж виволую обаваня. За тоту нагоду видзелюєме писанє смужки (4.1), зукосей смужки (4.2), трох точкох (4.3) и кавичкох (4.4).

4.1. Спатраюци записованє смужки (-) у СРС и РСС, обачуєме дзепоедни неусоглашеносци. Неясне, наприклад, прецо у случаю зложених меновнікох у СРС I 19 *авто-драга*, а у РСС 30 *автодрага*, док и у СРС I 19 и у РСС 31 лєм *авто-страда*. Не видзимо праву причину за третиранє структурно подобних меновнікох у РСС 30-31 раз без смужки (*автокломфер*,

автолаковач, автомеханічар) раз зоз смужку (*авто-превознік, авто-стопер*). Зоз смужку треба писац конструи при хторих состоини часци затримуую одредзени ступень самостойносци, окремени акцент и неперменлівосц першей з нїх. Конструкт ше у тим случаю трима не тельо як єдна целосна лексема, але як два здружени лексеми; перша состоина часц одредзує другу, даваюци єй при тим означене подфайти слова зоз обцим значеньом у смислу спеціалізації, намени и под. (напр. *авто-хижа* представя хижу хтора ше занїма зоз предаваньом або сервісованьом автох) (Fejsa, 2019a: 22). На основи поведзеного, прихильнейши зме гу формом зоз смужку (*авто-драга, авто-кломфер, авто-лаковач, авто-механічар, авто-превознік, авто-стопер*). Цо ше дотика меновніка *авто-страда*, з оглядом же у руским язика *страда* не єгзистує як самостойни меновнік, лепше би го було писац *автострада*. Прето и *баскетбол*, а не *баскет-бол* (СРС I 32, РСС 48), як и *бейзбол*, та и *софтбол* и *пейнтбол*. Зоз смужку медзи состоинима часцами предкладаме писац и конструи хтори у новши час до руского язика уходза зоз странских язикох и составени су зоз часцох хтори можу буц и самостойни (напр. *бар-код, веб-сайт, гард-диск, гол-аут, мейл-адреса, панк-рок, поп-сонг, секс-символ, ски-лифт*). У вязи з тим, место *вешкорпа* (СРС I 114, РСС 83), тримає же одвитующе *веш-корпа*.

Смужку би требало писац и при словах хтори настали зоз инициялох, без огляду на то чи ше иницијали виповедаю по менованю одвитующих буквах у англійским язика (спелую) чи по домашнім менованю буквах: *ди-джей, пи-ар, ве-це*.

И писанє прикметнікох зоз смужку або без ней у дзепоедних случаюх виволує двоєне. З тей нагоди затримає ше лем на двох прикметнікох хтори и у СРС и у РСС обробени на исти способ – *англо-америцки* (СРС I 12, РСС 36) и *сербскогорватски* (СРС II 666; РСС 705). У складу зоз становиском же ше зоз смужку пишу прикметніки хтори не означую даяку зависносц, але паралелносц, односно розличносц або спротивеносц (напр. *русийско-японска война, америцко-европски догварки, африцко-азийска солидарносц* и др.; Fejsa, 2019a: 26) писанє *англо-америцки* зоз смужку то у одредзеной мири наглашує, цо не случай зоз писаньом прикметніка *сербскогорватски* без смужки. Тот прикметнік писани ведно може ше одношиц на урядови язика у бувшей Югославиї, але *сербскогорватски одношеня* чежко мож писац без смужки. Гу тому, и прикметнік *англо-америцки* може буц написани *англоамерицки*, т. є. без смужки, и то

теди кед ше одноши на Американцох английского походзєня (так як цо ше *афроамерицки* одноши на Американцох африцкого походзєня).

4.2. Зукосу смужку (/) мож приписовац без розмакнуца кед слово о поєдинєчних словох и числох опрез и после ней. Кед слово о групи словох и групи числох опрез и после зукосей смужки, розмакнуце треба правиц. Значи за Дзуря не 23. 04/03. 05. бо випадне же алтерную април и треци дзєнь мая, а не комплетни датуми юлианского и григориянского калєндара, але 23. 04. / 03. 05. Тиж так, и кед алтерную повратни дїєслова зукоу смужку не треба притульовац гу повратному словку *ше* (прето *червенєєм ше / червенїм ше*, а не *червенєєм ше/ червенїм ше*).

4.3 Три точки (...) меняю єдно слово, синтагму, клаузу и виречєне або аж и даскельо виречєня. Прето, по логики стварох, не требало би три точки приліпїовац гу остатньому слову з оглядом на то же не слово о тройністим точкованю, але о єдней цалосци хтора не пренєшена а хтора, кед би ше писала, писала би ше зоз розмакнуцом. Предносц ше, спрам того, дава *але ...*, а не *але...*

4.4. Кавички („”) не необходни за назви підприємствох, установох, обєктох и под. хтори маю у себе и окремне мєно. Достаточне и назву и мєно у рамикох назви почац з вельку букву: *Видавательна хижа Прометей, Дом култури Руски Керестур, Новинско-видавательна установа Руске слово, Основна школа Братство-єдинство, Руске културно-уметніцке дружтво Др Гавриїл Костельник, Фєстивал рускей култури Червена ружа, Фодбалски клуб Червена гвизда*. Кед же ше назви пишу лєм зоз велькими буквами (напр. на таблічкох, кайронох итд.), вєц кавички за визначованє окремого мєна у рамикох назви потребни.

5. ЗАКЛЮЧЄНЄ

За утвердзованє правописней норми руского языка барз значни перши *Правопис руского языка* (1971) Миколи М. Кочиша. Прєменки хтори ше случовали у руским языку и у дружтву вообще вимагали прєменки и у правопису та *Правопис* з часом постал превозидзєни и зявєла ше потреба за витворїованьом нового правописа. Зоз *Правописом руского языка* Кочиша руска национална заєднїца служєла ше вєцєй як штири дєцєнїї. У другєй половки другєй дєцєнїї 21. вика публиковани *Правописни словнїк руского языка* (2017) и *Правопис руского языка* (2019) Михайла Фейси.

У тей роботы автор указує на основни недодшлїдносци и недодповедзеносци у двох капиталних лексикологийних творох – *Сербско-руским словніку* (1. том 1995, 2. том 1997) и *Руско-сербским словніку* (2010) Юлиана Рамача, Гелени Медеша, Михайла Фейси и Оксани Тимко-Дітко – хтори и уплївовали на формованє напрямкох за їх розришованє у новей правописней литератури.

Общи проблеми правописа руского языка груповани до трох групох. Перша група проблемох ше дотика медзидношеня морфологийного и фонетичного принципа писаня словох, т. є. доминованя уплїва етимологийї або ортоепийї на ортографию. Друга група проблемох ше дотика штучного урамйованя руского языка и, пошлїдовно, преписованя ришеньох зоз цудзей норми. Треца група проблемох виросла зоз невикриштальованого приступу гу странским словом. Док проблеми у першей групі розришовани зоз малу превагу морфологийного принципу, проблеми у трецей групі розришовани зоз превагу фонологийного принципу. То ше окреме одноши на нови странски слова при хторих зме ше опредзельовали за тоту варианту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. У вязи зоз проблемами другой групі ми на становиску же за евентуалну помоц при нормованю треба консултовац и други карпатски язични идиоми, насампредз вариянти русинского языка, а не лем єден стандарт хторому априорно приписана диялектизуюца улога.

Цо ше дотика правописних проблемох хтори ше одноша на даєдни файти словох, у роботі видзелени и даскельо напрямки за писанє меновнікох, прикметнікох, дієсловох и присловнікох. За розлику од третираня странских словох, вецейформносц прилапена по рижних основах. Так напр. двояки меновніцки законченя и далей толеровани (у генитиву *-а* и *-у*, а у локативу *-у/-ю* и *-е/-є*), але викриштальовани даскельо правописни правила (напр. кед при меновнікох чувствуєме присуство людского фактора, односно одредзеного персонификованя, та, самим тим, и можлївосц одредзеной активносци, прихильни зме гу даваню першенства формом генитива зоз законченьом *-у*; при меновнікох новшого походзєня найчастейше даване або лем локативне законченє *-у/-ю*, або и законченє *-у/-ю* и законченє *-е/-є*, окреме теди кед тримаєме же слово о меновнікох хтори досягли висши ступень адаптацийї до рускей системи). Подобно и при прикметнікох. Не зменшоване число прикметніцких законченьох, але хаснователе унапрямени на їх допатранше хаснованє (напр. хаснованє законченя *-ични* препоручене кед ше меновнік зоз хторого виведзени

прикметнік закончує на *-ика*, а хаснованє законченя *-ийни* препоручене кед ше меновнік зоз хторого виведзени прикметнік закончує на *-ия*; препоручене и же би ше односни прикметнік на *-ов* хасновал кед дотични прикметнік ступа до блізшей односней вязи зоз меновніком, а односни прикметнік на *-ови* кед дотични прикметнік ступа до дальшей односней, дакеди лєм асоцијативней вязи зоз меновніком).

Генерално патраци, у *Правописним словніку руского языка и Правопису руского языка* ше не унапрямовало на унификацию формох по каждую цену. Так зме напр. препоручели же би ше штири форми (*шлїдуюци, шлїдуюци, слїдуюци, слїдуюци*) або три форми (*препарирац, препараовац, преперировац*) зводзели на два, а не на єдну. Дублети єдноставно незаобиходни у руским языку з оглядом на то же през историю на основу руского языка, або, прецизнейше, углавним на його лексику, уплїв мали и славянски и неславянски языки – од церковнославянского, мадярского и немецкого по сербски и англійски. Висцерац шицки їх шлїди просто неможлїве, а анї у швецє нет чистого языка.

У роботы увага пошвєцена и даскелїм знаком интерпункції хтори тиж виволую обаваня. Слово конкретно о дзепоедних случайох писаня або неписаня смужки, зукосей смужки, трох точкох и кавичкох.

Зоз новим правописом и правописним словніком правописна норма Кочиша у сущносци не понїщена, але є осучаснена и доробена.

ЛИТЕРАТУРА

- Duličenko, A. D. (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II: roboti z ruskej filologiji i istoriji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Ruske slovo. (Cyrillic)
- Koporova, K. (red.) (2018). *20 rokov vysokoškolskej rusinistiki na Slovakiiji / 20 rokov vysokoškolskej rusinistiki na Slovensku*. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Center jazykiv i kultur narodnostnych menšyn – Inštitut rusinjskoho jazyka i kultury. (Cyrillic)
- Kosteljnik, H. (1923). *Hramatika bačvanjsko-ruskej bešedi*. Ruski Kerestur: RNPД. (Cyrillic)
- Kočiš, M. M. (1971). *Pravopis ruskoho jazika*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikoch. (Cyrillic)
- Kočiš, M. M. (1972). *Priručni terminološki rečnik srpskohrvatsko-rusinsko-ukrajinski / Priručni terminologijni slovnjik serbskohrvatsko-rusko-ukrajinski / Pidručnij terminolohičnij slovník serbohorvats`ko-rus`ko-ukrajins`kij*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

- Kočiš, M. M. (1974). *Gramatika ruskoho jazika: fonetika – morfologija – leksika I*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikoch. (Cyrillic)
- Medješi, H.–Fejsa, M. (2007). Pravopisni problemi ruskoho jazika u Vojvodini. U: A. Plišková (zost.) *Jazyková kultúra a jaziková norma v rusínskom jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 59–65. (Cyrillic)
- Medješi, H. (2008). *Jazik naš nasuščni*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (Cyrillic)
- Medješi, H. (2012). *Z červenim podcahnute*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (Cyrillic)
- Medješi H.–Fejsa M. (2012). *Vojvodjanski Rusnaci: stan i perspektivi rozvoju u kulturi, jaziku i obrazovanju*. U: A. Pliškova (red.) *Studium Carpato-Ruthenorum 2012*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúri, 19–45. (Cyrillic)
- Medješi, H. (2013). *Z červenim precahnute*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (Cyrillic)
- Medješi, H. (2014). *Z červenim vipravene*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (Cyrillic)
- Medješi, H. (2017). *Z červenim dopisane*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (Cyrillic)
- Miz, R. (2011). *Cerkovni liturgijno-liturgični leksikon*. Novi Sad: Ruske slovo, Hrekokatoljicka parochija sv. Petra i Pavla. (Cyrillic)
- Nadj, H. H. (1983). *Lingvistični statji i rozpravi*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Nadj, H. H. (1988). *Prilohi do istoriji ruskoho jazika*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Ramač, Ju. (1983). *Leksika ruskoho jazika*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Institut za pedagogiju – Katedra za ruski jazik. (Cyrillic)
- Ramač, Ju., Fejsa, M., Medješi, H. (1995). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik I, A-Nj*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Društvo za ruski jazik i literaturu. (Cyrillic)
- Ramač, Ju., Fejsa, M., Medješi, H. (1997). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik, II, O-Š*. Beograd: Zavod za učebnjiki i nastavni sredstva, Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu i Društvo za ruski jazik i literaturu. (Cyrillic)

- Ramač, Ju. (2002). *Gramatika ruskoho jazika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Ramač, Ju. (2008). Problemi standardizaciji. U: A. Pliškova (red.) *Rusin`skyj jazyk međzi dvoma kongresami*. Prjašiv: Svitovyj kongres Rusiniv, Inštitut rusin`skoho jazyka i kulture Prjašivskoj univerzity, 92–95. (Cyrillic)
- Ramač, Ju., Timko-Djitko, O., Medješi, H., Fejsa, M. (2010). *Rusko-serbski slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoč. (Cyrillic)
- Segedi, K. (2006). Rusinisti-lingvisti. U: M. Fejsa (red.) *Rusini / Rusnaci / Ruthenians (1745–2005) I*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, IK Prometej, KPD DOK, 248–252. (Cyrillic)
- Skuban, M. (1975). Njedošljidnosc i našim jaziku (Co šicko ostalo njerišene zoz Pravopisom i Slovnjikom). *Tvorčosc*, 1, 28–34. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (1985). Anglijski, englejski, anhlijski či ... *Ruske slovo*, 25. oktober 1985, 12. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (1992). Tri žridla problemoch u normovanju ruskoho jazika. *Švetlosc*, 2–6, 150–160. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (1996). Kocurizmi i norma. U: Ju. Tamaš, S. Sabo (red.) *Rusnaci / Rusini 1745–1995*. Beograd, Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Filozofski fakultet – Katedra za rusinski jezic i književnost, 95–115. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (1999–2000). Djijeslova na sufiks -ira i odredzovanje vidovich odnošenjoch u ruskim jaziku. *Studia Ruthenica*, 7, 20–24. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2000). Sposobi adaptovanja / adaptiranja / adaptirovanja djijeslovoch na sufiks -ira. *Švetlosc*, 1-2, 72–84. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2007). Pravopisni problemi ruskoho jazika. *Rusin*, 5, 20–22. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2012a). Stan i tendenciji unapredzovanja normi ruskoho jazika. *Studia Slavica*, XVI, 161–173. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2012b). Cerkovnoslavjanski elementi i jich adaptacija u ruskim jaziku. U: J. Tamaš (red.) *Veličina malich jezičkih, književnich, kulturnich i istorijskich tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, 319–330. (Cyrillic)
- Fejsa, M. P. (2013). Development of the Ruthenian Language and Its Orthography Standards in Serbia. *American Journal of Linguistics*, 2 (1), 1–7.
- Fejsa, M. (2015). Lingvistični problemi južnorusinskej varijanti rusinskoho jazika. U: A. Plišková (zost.) *Rusin`skyj literaturnyj jazyk na Slovakkiji 20 rokov*

- kodifikaciji / Rusínský spisovný jazyk na Slovensku 20. výročie kodifikácie / The Rusyn Literary Language in Slovakia 20th Anniversary of Its Codification: 4. Kongres rusinskoho jazika*. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Inštitut rusin'skoho jazyka i kultury, 98–114. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2016). Gu novomu pravopisu ruskoho jazika vojvodjanskich Rusnacoch. U: K. Koporova (red.) *Dinamičny procesy v sučasnij slavisticji*. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Ustav rusinskeho jazyka a kultury, 40–57. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2017a). *Pravopisni slovnjik ruskoho jazika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1> (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2017b). Osavremenjavanje rusinskog pravopisa. *Primenjena lingvistika*, 18, 29–42. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2017c). The Improvement of the Orthographic Rules in the Bachka-Srem Rusin Language. *Rusin*, 4 (50), 165–178.
- Fejsa, M. (2017d). Leksičke razlike u govoru Rusina Ruskog Krstura i Kucure. U: S. Gudurić (red.) *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 6*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 351–359. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2018). Transliteracija rusinskih imena, prezimena i toponima na srpski jezik. U: S. Gudurić i B. Radić-Bojanić ured. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VII/2*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Pedagoško društvo Vojvodine, 223–232. (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2019a). *Pravopis ruskoho jazika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4> (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2019b). *Engleski uticaj na rusinski jezik / Anglijski upljiv na ruski jazik / The English Influence on the Ruthenian Language*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0> (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2019c). *Uticaj srpskog jezika na rusinski jezik / Upljiv serbskoho jazika na ruski jazik*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-526-6> (Cyrillic)
- Fejsa, M., Šlemender, M. *Anglijsko-ruski slovnjik* (u rukopisu). (Cyrillic)
- Čeljovski S. (2015). *Menovnjiki ženskoho rodu chtori označuju žive* (njeobjavena masterska robota). Novi Sad: Filozofski fakultet. (Cyrillic)

Mihajlo Fejsa

THE GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT OF THE RUTHENIAN
ORTHOGRAPHIC NORM

Summary

The first *Orthographic Rule Book of the Ruthenian Language* by Mikola M. Kočiš (1971) achieved its main goal – to establish the basic orthographic principles. Although some of the secondary problems were not treated in the first Ruthenian orthographic rule book it was very useful and influential. During four and a half decades the need for a new orthographic rule book arose and *Orthographic Dictionary of the Ruthenian Language* (2017) and the second *Orthographic Rule Book of the Ruthenian Language* (2019) by Mihajlo Fejsa were published. These orthographic publications have solved a great number of the remaining problems concerning mainly the conflict between phonological and morphological principle, the adaptation of loanwords, the acceptance of doublets etc. The purpose of Fejsa's *Orthographic Dictionary of the Ruthenian Language* and *Orthographic Rule Book of the Ruthenian Language* is not to revoke the orthographic norm established by Kočiš but to correct and update it. The guidelines for the improvement of the Ruthenian orthographic norm are provided by comparing *Orthographic Rule Book of the Ruthenian Language* (1971) by Mikola Kočiš, *Serbian-Ruthenian Dictionary* (1995; 1997) by Julijan Ramač, Mihajlo Fejsa and Helena Međeši, and *Ruthenian-Serbian Dictionary* (2010) by Julijan Ramač, Oksana Timko-Đitko, Helena Međeši and Mihajlo Fejsa.

Key words: Ruthenian language, standardization, norm, orthographic rule books of the Ruthenian language, orthographic dictionary, loanwords, adaptation, doublets.

Робота настала як продукт проектних 187002 (*Язики и култури у часу и простору*) и 187017 (*Дискурси менинских јазикох, литературах и културах у југоисточној и средњој Европи*), хтори финансије Министарство просвити, науки и технолошког развоја Републике Србије.

ДІЄСЛОВА ДУМАНЯ У РУСКИМ И РУСИЙСКИМ ЯЗИКУ

Ядро менталних дієсловох представляю дієслова думаня, котри маю шлїдуюче значене „думац т.е. витвориц процес думаня”. Дієслова думаня описую процеси и пременки, котри ше случую у нашей свідомости. У руским язiku за дієслова думаня можеме пренайц шлїдуюци термини: „дієслова умних процесох”, „ментални дієслова”, а у русийскей литератури: *глаголы мысли, глаголы мышления; глаголы ментальной деятельности*. На тоту тему написане вельке число наукових роботох у русийскей литератури, але у рускей литератури не пренаходзиме подобни роботи. У тим вигледованю хасновали зме контрастивни метод.

Ключни слова: дієслова думаня, ментални дієслова, думац, думать, руски язик, русийски язик, контрастивна анализа.

По думаню познатого немецкого филолога и лингвисти В. Гумболта, єдна з найзначнейших функций каждого язика то функция думаня т.е. функция формованя думкох у виреченю (Бяковская, 2011: 35). Думане представя висши когнитивни и психични процес. У интеракції зоз людским думаньом находза ше мрия, фантазия и ум, хтори представляю вираз креативности людского думаня (Трухан, 2012: 532).

1. ВИГЛЄДОВАНЯ НА СПОМНУТУ ТЕМУ

У ділох домашніх и странских лингвистох дієслова думаня не були визначни як самостойна група дієсловох, але ю анализовали ведно зоз групами дієсловох зоз значеньом интелектуалней активностци, односно ведно зоз дієсловами знаня, думаня, вереня итд. У рускей литератури не исную студиї на спомнуту тему. З другого боку, у сучасней лингвистики русийского язика вше векша увага ше пошвещує дієсловом котри означую ментални процеси. Єден зоз средствох виражованя менталностци у руским и русийским язiku то ментални дієслова. Семантика менталних дієсловох зложена и комплексна обласц (Гибатова, 2010: 182). Потерашні числени вигледованя вязани за тоту групу дієсловох у русийским язiku указую же у науки не иснує ясна представа о тим феномену, але лем даєдни проблеми, як и

способи їх ришованя (Гибатова, 2010: 182). Праве то указатель же тотя тема не обробена у подполносци у лингвистичней литературы у русийским, а поготов у руским языку и же ей актуалносц ище вше присутна.

2. ДІЄСЛОВА ДУМАНЯ – ДИЯХРОНИЙНИ АСПЕКТ

Дієслова думаня общеславянски слова, хтори походза од праславянского *dumati*, котри виведзени од праславянского *duma*. Праславянске *duma* то, по векшини етимологох (Фасмер, Brückner, ЕСУМ), стара германска пожичка: готске *do:ms* „розсудзоване”, староанглийске *do:m* „думане; рада, сход” и др. У сучасним руским литературним языку меновнік *дума* почиснути од кніжкового *думка* (укр. *думка*) (Рамач, 2017: 387).

Тотя група дієсловох походзи ище зоз старорусийского языка у хторим тиж були числени. То шлїдуюци дієслова:

думати, мыслити, гадати ('думац, тримац'), *мудрити, мудръствовати* ('думац, роздумовац'), *мудровати, мнити, разумѣвати* ('думац'), *философствовати* ('роздумовац'), *добромыслити* ('мац добри напрям думаня'), *сѣдравовати* ('здраво думац'), *унимати* ('обрацац увагу'), *поразумѣти* ('розумиц'), *вѣзтягнутися* ('затримац думку над дачим'), *размышляти, вѣникати* и други.

Тиж так, одсуство вираженого знаку думаня або розума виражовало ше зоз дієсловами:

недооумити, недооумѣти ('не розумиц, не знац'), *обуити* ('страциц змисел, розум'), *одурѣти* ('страциц розум'), *умоврѣдовати* ('пошалїц') и други (Глинка, 2003: 21).

Попри тих дієсловох, даєдни дієслова котри не припадали менталнима, мали значеня котри означовали „думкови процес, спознане, розумене” (Макеева, 1993: 40). Таки наприклад були шлїдуюци дієслова:

глумитися – 'роздумовац, розсудзовац' (основне значене: 'видрижньовац ше злобно'; менталне значене ше страцело); *полагати* – 'тримац, предпоставиц' (основне значене: 'класц, змесциц'); *постичи/постигнуты* – 'похопиц, розяшніц' (основне значене: 'здогонїц, лапиц'; менталне значене того дієслова вишло до першого плану); *приникнути* – 'удубиц ше, пренїкнуц' (основне значене: 'нагнуц ше'); *правити* – 'обрациц увагу' (основне значене: 'унапрямиц') итд.

3. ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЄСЛОВОХ ДУМАНЯ У РУСКИМ И РУСИЙСКИМ ЯЗИКУ

Менталносьц як зявене ше одноши на ментални дієслова. Ядро менталних дієсловах представляю дієслова думаня, котри маю значене „думац т.е. витвориц процес думаня” (Кадоло, 2004: 46). Спрам дефиницій, **ментални дієслова** (*verba mentalis*) подроумую дієслова менталней активносци и менталного стану. У русийскей литератури за дієслова думаня пренаходзиме шлідуюци термини: *глаголы мысли, глаголы мышления; глаголы ментальной деятельности*, а у рускей: *дієслова думаня, ментални дієслова и дієслова умних процесох*.

Слово менталносьц (*mentalite*) у французким язику, одкадз термин пожитчени, преложене як „роздумоване”. На анлийским язику слово *mentality* означує способносьц роздумованя, интелигенцию, способ роздумованя (Кадоло, 2004: 31).

Главни представніки дієсловах думаня у руским язику то дієслово **думац**, а у русийским то дієслово **думать**. Дієслова *думац* и *думать* общеславянски слова и походза од праславянского *dumati* (виведзене од праславянского *duma*) (Рамач, 2017: 387). Як пошлідка думаня настава *дума* (меновнік народного языка), т.е. меновнік кнїжкового походзєня (укр. *думка*), хтори у сучасним литературним язику поциснул меновнік *дума* (Рамач, 2017: 387).

У *Словніку руского народного языка* (Рамач, 2017: 387) за дієслово *думац* пренаходзиме шлідуюци значєня:

- ДУМАЦ** -ам незак. и зак.   1. „мац одредзєне думанє, роздумовац”
2. „мац намиру”

У русийским язику пренаходзиме вєцей значєня за дієслово *думать*. У словніку *Толковый словарь русского языка* (Ожегов, Шведова, 2006: 636) за дієслово *думать* пренаходзиме шлідуюци значєня:

ДУМАТЬ,

1. о ком-чём. *Направляют мысли на кого-что-н., размышлять.*
2. *Полагать, держаться какого-н. мнения.*
3. *на кого (что). Считает виновным в чем-н., подозревать (прост.).*
4. *Иметь намерение (разг.).*
5. о ком-чём. *Проявляют заботу о ком-чем-н., беспокоиться.*

Кед поровнаме значеня у руским и русийским языку видземе же заєдніцки значеня за тоти дієслова то „роздумовац”, „мац одредзене думане” и „мац намиру”, а други значеня, котри ше зяваю у русийским языку то: „предпоставиц”, „сумняц” (нар.), „указовац бригу (о даким, дачим), старац ше (о даким, дачим)”.

Процес думаня подрозумює шлідуюци процеси: роздумоване, поровнане, вибор, одлучоване, маштане, предпоставяне, гришене, знане, як и процес призберованя, чуваня, траценя и обновйованя інформаціїох у свідомосци (Гуднов, 2013; Кадоло, 2004). Прето дієслова думаня повязани и зоз другим лексико-семантичними групами дієсловаох, як цо то дієслова бешеди, паметаня, знаня. То прето же дієслова думаня (як и дієслова чувства и бешеди) спадаю до найфреквентнейших дієсловаох, бо думане, як и чувство и бешеда представляю єдну з основних людских активносцох (Бадурин, 2011: 135). Наприклад, вяза медзи дієсловами думаня и бешеди представена зоз шлідуюцима дієсловами у руским и русийским языку: *толковац, розповедац, обяшніц, поясніц, розтолковац, розповесиц, сообщициц, повесиц, обвисцициц, информовац*; рус. *толковать, объяснять, разъяснять, сообщать, сочинять, пояснять, известить, информировать, уведомить, оповестить* итд.

Дієслова думаня описую процеси и пременки, котри ше случую у нашей свідомосци. Медзитим, може ше случиц и недостаток або утрата способносци же би ше витворело процес думаня. То ше означає зоз шлідуюцима дієсловами у руским и русийским языку: *пошаліц, ошаліц, похибициц, одурициц, подурициц, зисци з розума, пойсици о розуме, похибицици у розуме, не бавицици з розумом, помуцицици себе розум, не буцицици при розуме, розум го охабел, як не при розуме буцицици* (Рамач 1997); у русийским: *сойти с ума, спятить, свихнуться, шизануться (разг.), крейзануться (сленг), зашли шарики за ролики (разг.), с дуба рухнуть (разг.), с печки упасть (разг.)* (Кадоло, 2004: 49).

Кед у питаню заступеносци тей групи дієсловаох у одредзених функционалних стилох, обачуєме же вона присутна у шицких функционалних стилох у руским и русийским языку: у бешедним стилу (*надумац, ришицици, одлучицици, мозгац, контац*; рус. *петрить, вздумать, втемляшиваться, затейничать, изобретать, раздумывать*), литературно-уметніцким стилу (*заклучицици, присцици до заключеня*; рус. *умозаключать*), науковим (*синтетизовац, класификовац, абстраговац, поровнац, пообщовац,*

узагальнювац, генерализовац; рус. *синтезировать, классифицировать, абстрагировать, обобщать, сравнивать*) и административном стилу.

4. КЛАСИФІКОВАНЄ ДІЄСЛОВОХ ДУМАНЯ У РУСКИМ И РУСИЙСКИМ ЯЗИКУ И СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРЕДИКАТОХ ДУМАНЯ

Лингвісти вецей раз пробовали класифікувац дієслова менталней активносци у русийским язику. Як цо познате, не постої общеприлапена класифікація дієсловах, але каждая класифікація условена зоз одредзенима принципами и аспектами. Укажеме класифікації спрам Б. Тошовича и Г. Ф. Гибатовей.

Б. Тошович (Тошовић, 1988: 253) класифікувал дієслова думаня до групи котри означую психичну активносц и наведол основни представніки тих процесох у русийским язику. Тоти дієслова виражую шлідуюци процеси:

- а. Думаці процеси – рус. *думать, размышлять*
- б. Представа (о дачим) – рус. *представлять, воображать, мечтать*
- в. Предпоставка – рус. *полагать, считать*
- г. Одлучованє (о дачим) – рус. *решать*
- г. Веренє (до дачого) – рус. *верить*
- д. Похопенє (дачохо) – рус. *понимать*
- е. Гришенє (у дачим) – рус. *ошибаться*

Спрам теї класифікації, еквиваленти у руским язику, котри означую горе наведзени процеси, були би:

- а. Думаці процеси – *думац, роздумовац, (беш.) контац, раховац [себе], штудирац, предумовац (ше), розсудзовац, викумитирац, ламац главу, (беш.) мозгац, мудровац.*
- б. Представа (о дачим) – *представяц, предочовац, задумовац, мрияц, маштац, фантаз[ир]овац, инїц, жиц у мрийох, препущиц ше мрийом (машти, фантазії).*
- в. Предпоставка – *предпоставиц, подумац, (заст.) гадац, тримац, раховац, нагадовац, предчувствовац, нависцовац, предвисцовац, нагадовац, предсказовац, (нар. заст.) вищовац, сумняц, обчековац, предвидзовац, потрафиц, додумовац.*

- г. Одлучованє (о дачим) – *одлучиц (ше), ришиц (ше), опредзелїц (ше), надумовац, наважиц ше, заключиц, присц до заключеня, одгаднуц, розришиц, розмервиц, розтолковац, вибистриц, розяшїц, вибрац.*
- г. Верене (до дачого) – *вериц, думац, тримац.*
- д. Похопене (дачого) – *розумиц, зрозумиц, порозумиц, походиц, подроумїовац, визнац, схопиц ше, одкриц, здогадац ше, дознац, вибачиц, прешевичиц ше, увидзиц, спознац, видзиц, обачиц, освидомиц ше, визнац, одкриц, пренїкнуц, предрец, ,вискусовац, виколешиц, капчац (скапчац) (прен. беш.), контац (беш.), полапац [найцениши] нїтки дакому.*
- е. Гришенє (у дачим) – *гришиц, погришиц, милїц ше, зашїнїциц, зафуляц, забабрац, збуньовац ше, збунїц (ше), змухавиц ше, спревесц ше, спредвєднуц ше, кламац ше.*

Г. Ф. Гибатова класифікувала предикати думаня у русийским язiku спрам файти думаня и за каждую групу наведла приклади спрам опозиції закончени/незакончени вид:

1. предикати рационального думаня: *думать (подумать), мыслить (помыслить), размышлять (размыслить/разг. поразмыслить), мудрствовать, (разг.) умствовать, (прост.) шевелить (раскидывать) мозгами* итд.
2. предикати креативного думаня (тота група подобна предикатом задумованя): *воображать (вообразить), представлять (представить), рисовать (нарисовать) в воображении, переноситься (уносится, улетать) мыслями (в мыслях) куда-л.* итд.
3. предикати логичних операцийох (предикати котри провадза операциї анализи, синтези, генерализациї итд.): *различать (различить), сравнивать (сравнить), обобщать (обобщить), опознавать (опознать), идентифицировать, классифицировать* итд.

Спрам тей класифікації, еквиваленти тим предикатом у руским язiku були би:

1. предикати рационального думаня:

думац (подумац), подумовац, роздумовац (роздумац), предумовац (предумац), штудирац (прештудирац, розштудирац), надумац себе ('роздумац, заключиц'), мудровац, філософірац, виношиц думанс, наздац ше ('думац'), осудзиц ('роздумац'), пораховац ('роздумац'), (нар.) штупликац ('штудирац'), (нар.) ламац главу ('штудирац').

2. предикати креативного роздумованя:

задумовац (задумац), задумовац ше (задумац ше), заштудирац ше, представляц (представиц), зисц з розума, заглїбиц ше до думкох, глїбоко ше задумац, видумац, вимудровац, виштудирац, виштупликац, наштудирац, придумац.

3. предикати логичних операцийох:

препознавац (препознац), розознавац (розознац), розпознавац (розпознац), розликовац, розлучовац, поровновац (поровнац), пообицовац, узагальньовац, идентификовац, класификовац.

У роботі авторки Г. Ф. Гибатовей ше далей шорую підгрупи дієсловох думаня, котри ше операю на роботі Л. М. Василева. Начишліме котри то предикати зоз прикладами у русийским и руским язiku:

1. предикати розуменя: *понимать, сознавать, разбирать (разобрать), воспринимать (воспринять), соображать (сообразить), принимать (принять/брать (взять) в соображение), осознать (осознать), осмысливать (осмыслить)/осмыслять, уразумевать (уразуметь)/устар. выразуметь, постигать (постигнуть/постичь);*

➤ у руским: *розумиц, похопиц, зрозумиц, порозумиц, увидзиц, видзиц, анализовац, розяшинїц, пояшинїц, усвоїц* и др.

2. предикати нерозуменя: *ошибаться (ошибиться), заблуждаться в чем-л., допускать (допустить)/делать (сделать) ошибку (заблуждение), дать маху, принимать (принять) белое за черное (черное за белое);*

- у руским: *погришиц, схибиц, (рид.) похибиц, помилїц ше, змилїц ше, завинїц, звинїц, спрвесец ше, спрвевдуц ше, буц у заблудзеню, (рид.) буц помилєни, (рид.) лудзиц ше, направиц хибу* и др.
- 3. предикати становиска: *считать (посчитать/счесть, устар. почитать (почесть), думать (подумать), полагать (устар. располагать), иметь мнение (суждение) о ком-чем/точку зрения на что/какую/взгляд на что/какой, держаться (придерживаться, быть) какого мнения о ком-чем, предполагать (предположить)*;
- у руским: *тримац, думац, раховац, мац думанє, предпоставиц, подумац, тримац ше думаня* и др.
- 4. предикати одлуки: *решать, принимать решение, решаться (решиться), вздумать, отваживаться, додуматься, прийти*;
- у руским: *ришиц (ше), одлучиц (ше), надумац, здумац* и др.

5. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Спрам нашого увиду, можеме заключиц же и у руским и русийским языку дїєслова думаня єднак фреквентни. Тота група дїєсловох широко розширена у шицких функционалних стилюх. Видзели зме же тоти дїєслова означую розлични процеси думаня, заключеня, предпоставки, одлучованя, розуменя, гришеня итд. З оглядом же думанє єдно зоз примарних чловекових активносцох, можеме визначиц же тота група дїєсловох, не лем у руским и у русийским языку, єдна з найрозширенших у хаснованю.

Медзитим, найвекши проблем то же не постоя поровнуючи студії о дїєсловох думаня у руским и русийским языку. Праве то указатель же тота тема не обробена у подполносни у лингвистичней литератури и же єй актуалносц ище вше присутна. Важносц того вигледованя представляю його резултати, котри ше можу вихасновац у настави руского, але и русийского языка як странского, бо би ше на тот способ могла представиц лексико-семантична група дїєсловох думаня, як у рускей, так и русийскей граматики, зоз другима лексико-семантичними групама дїєсловох.

Скрацєня:

рус. = русийски; **беш.** (рус. **разг.**) = бешедни язык; **нар.** (рус. **прост.**) = народски (вираз); **прен.** = пренєшене значєнє; **рид.** = ридко; **устар.** = устарєла лексика.

ЛИТЕРАТУРА

- Bjakovskaja, N. G. (2011). Glagoly mysli v russkom jazyke ih konceptual'no-semantičeskie osobennosti. *LINGUA MÖBIUS naučnyj žurnal*, 3, 35-43. (Cyrillic)
- Gibatova, G. F. (2010). Mir mysli v russkich predikatach, *Izvestija Rossijskogo gos. ped. un-t im. A.I. Gercena*, 124, 182-192. (Cyrillic)
- Glinka, E. V. (2003). Sistema glagolov vosprijatija, myšlenija i govorenija: Na materiale istoričeskich slovarej russkogo jazyka, *Avtoreferat dissertacii ... kandidata filologičeskich nauk: 10.02.01*, Orël: Orlovskij gosudarstvennyj universitet. (Cyrillic)
- Kadolo, T. A. (2004). Russkie mental'nye glagoly v aspekte polisituativnosti: *dis. ... kandidata filologičeskich nauk : 10.02.01*, Kemerovo: Kemerov. gos. un-t. (Cyrillic)
- Makeeva, I. I. (1993). Istoričeskie izmenenija v semantike nekotoryh russkich mentalnych glagolov, *Logičeskij analiz jazyka: Mental'nekotorych dejstvija*. Moskva: Nauka. 40-44. (Cyrillic)
- Ožegov S. I, Švedova N. Ju. (2006). *Tolkovij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: ООО «А TEMP». (Cyrillic)
- Ramač, JU. (red.) (2017). *Slovnjik ruskoho narodnoho jazika I-II*. NoviSad: Filozofski fakultet / Oddzelenje za rusinistiku – Zavod za kulturu vojvodjanskich Rusnacoč – Društvo za ruskijazik, literaturu i kulturu – NVU Ruske slovo. (Cyrillic)
- Ramač, Ju, Фејса, М. & Medješi, H. (1995). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik, I, A–Nj*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu i Društvo za ruski jazik i literaturu. (Cyrillic)
- Ramač, Ju, Фејса, М. & Medješi, H. (1997). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik, II, O–Š*. Beograd: Zavod za učebnjiki i nastavni sredstva, Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu i Društvo za ruski jazik i literaturu. (Cyrillic)
- Ramač, Ju., Timko-Djitko, O., Medješi, H. i Feјsa, M. (2010). *Rusko-serbski slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Univerzitet u Novom

Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu i
Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoch. (Cyrillic)

Tošović, Branko (1988). *Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom*.
Sarajevo: Svjetlost.

Truhan, Ju. N. (2012). *Semantičeskaja karakteristika mentalnych glagolov v
russkom i beloruskom jazykach*, Minsk: Belorusskij gos. ped. un-t im. M.
Tanka. (Cyrillic)
<http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18386/1/Truhan.PDF>

Marijana Venčeljovski

VERBS OF THINKING IN RUSSIAN AND RUTHENIAN

Summary

With the help of the contrastive and descriptive method, we presented the lexical-semantic group of verbs of thinking. This scientific work is a novelty in Ruthenian literature, because unlike Russian literature, we don't find works on a given topic.

The paper consists of five parts. The first part of these work describes the extent to which research on a given topic is present in Ruthenian and Russian literature. After a brief overview of the diachronic aspect, we have presented the main characteristics of this group of verbs. Next, we have shown their equivalents in the Ruthenian language through the classification of Russian verbs of thinking. Through the analysis, we noticed that this group of verbs is equally frequent in both languages. The importance of this research is its results, which can be used in teaching Ruthenian, but also Russian as a foreign language, because in that way the lexical-semantic group of verbs of thinking in Russian and Ruthenian grammar could be presented with other lexical-semantic groups of verbs.

Keywords: verbs of thinking, mental verbs, to think, Russian, Serbian, contrastive analysis.

KORIŠĆENJE IKT U SRPSKO-RUSINSKIM ŠKOLAMA U VOJVODINI

Predmet istraživanja ovog rada obuhvata analizu mogućnosti i potrebe za uvođenjem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i Interneta u nastavni proces kao i stavove i mišljenja nastavnika o korišćenju IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. Istraživanje je sprovedeno tokom 2015/16. školske godine u 66 osnovnih škola širom autonomne pokrajine Vojvodine. Trenutno se u Vojvodini pored srpskog jezika koristi 5 službenih jezika nacionalnih manjina (mađarski, rusinski, rumunski, slovački i hrvatski). U istraživanju su učestvovalе jednojezične, dvojezične i trojezične škole. Škole su izabrane tako da se stekne uvid o korišćenju IKT resursa na svim jezicima nacionalnih manjina kao i na srpskom jeziku. U istraživanju o primeni IKT u nastavi u osnovnim školama učestvovalo je 876 nastavnika. Shodno cilju istraživanja, nastavnici su podeljeni u dve grupe prema nastavnim predmetima koje predaju: IT (nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta) i NIT (nastavnici drugih predmeta). Istraživanje stavova učenika koji se odnose na korišćenje IKT sprovedeno je tradicionalnim načinom anketiranja putem papirnog upitnika, koji je sadržao 20 pitanja. Upitnik je popunilo ukupno 7007 učenika iz 66 osnovne škole na području Vojvodine. Odabrani su učenici sedmog i osmog razreda osnovnih škola.

Cilj ovog istraživanja obuhvata prikaz trenutnog stanja u korišćenju IKT u školama na osvrt u i u rusinskim školama u Vojvodini kao i na svim zvaničnim jezicima nacionalnih manjina, i težnju da se ukaže na postojeće probleme i nedostatke, kao i adekvatan predlog rešenja za poboljšanje postojećeg stanja i prevazilaženje učenih problema.

Ključne reči: IKT, nastava, interkulturalnost, višejezičnost, inovacija

UVOD

Savremeni razvoj tehnologije uslovio je potrebu za celoživotnim učenjem i konstantnim ličnim razvojem. Danas je evidentno da je Internet prisutan u svim domenima ljudskih života. Internetu se pristupa pomoću računara, mobilnih telefona, tableta i prenosivih računara, pa čak i kuhinjskih aparata. U toku poslednjih pedeset godina formalni sistem obrazovanja je doživeo mnogo promena. Jedan od uspešnijih načina unapređenja kvaliteta tradicionalne nastave je osavremenjivanje nastave pomoću informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), multimedijalnih sadržaja i Interneta.

Primenom informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija, uz dodatak Interneta, nastavni sadržaji koje je potrebno obraditi se mogu

prilagoditi različitim nivoima znanja učenika, pa ih iz tog razloga svi učenici mogu mnogo uspešnije usvojiti. Nastavnici imaju značajnu ulogu u tom procesu, jer od njih najviše zavisi koliko će učenici usvojiti znanja. Samim tim, postaje izuzetno važno i aktuelno pitanje konkretnih oblasti stručnog usavršavanja nastavnika u IKT području. Nastava uz pomoć IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta mora se posmatrati kao savremeni nastavni sistem koji ima velike potencijale i perspektivu u budućnosti. Ovaj rad je obuhvatio istraživanja realizovana u osnovnim školama, sa ciljem da se pokaže da se korišćenjem IKT i multimedijalnih tehnologija u nastavi nastavni materijal može uspešno prezentovati učenicima.

Očekivani efekti intenzivnijeg uvođenja IKT u nastavu obuhvataju uspešniju prezentaciju nastavnog sadržaja učenicima i poboljšanje kvaliteta nastave. Nivo motivacije nastavnika za novi vid nastave mora biti povećan. Nastavnicima koji realizuju stručnu podršku usmerenu ka unapređivanju i održavanju *online* kurseva i korišćenju IKT okruženja, potrebno je da škole priznaju ovo angažovanje kao deo radnih obaveza u okviru 40-časovne nedelje. Tako se promovise hibridni model nastave koji postepeno uvodi nastavnika u oblast *online* učenja, Interneta, multimedije i IKT okruženja. Potrebno je takođe uvrstiti i vebinare i druge oblike *online* usavršavanja na listu zvaničnih oblika usavršavanja nastavnika koja je propisana Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju znanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika. Potrebno je takođe istaći da je vrlo važno obezbediti kontinuirano eksterno vrednovanje obrazovnih dostignuća učenika i kvaliteta rada nastavnika i obrazovnih ustanova radi praćenja stanja obrazovnog sistema i otvaranja mogućnosti preduzimanja adekvatnih mera za njegovo unapređivanje.

Cilj ovog rada obuhvata saznanja o korišćenju informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi u osnovnim školama, kao i ispitivanja koliko navedene tehnologije mogu poboljšati nastavu. Takođe, ispitani su stavovi i mišljenja nastavnika i učenika o korišćenju informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. U cilju sakupljanja mišljenja i stavova nastavnika i učenika o korišćenju IKT u nastavi pripremljeni su posebno dizajnirani upitnici koji su distribuirani u osnovnim školama širom Vojvodine. Istraživanja su rađena u školama Vojvodine među nastavnicima, stručnim saradnicima i učenicima, kako bi se moglo ukazati na postojeće probleme i nedostatke, i predložiti adekvatno rešenje za njihovo prevazilaženje. Istraživanje se može opisati kao potreba za definisanjem

neophodnih promena za poboljšanje postojećeg stanja i otklanjanje nedostataka u uvođenju IKT i Interneta u nastavni proces.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja doktorske disertacije obuhvata analizu mogućnosti i potrebe za uvođenjem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i Interneta u nastavni proces kao i stavove i mišljenja nastavnika, stručnih saradnika i učenika o korišćenju IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. Cilj ovog istraživanja obuhvata prikaz trenutnog stanja u korišćenju IKT u školama u Vojvodini, težnju da se ukaže na postojeće probleme i nedostatke, kao i adekvatan predlog rešenja za poboljšanje postojećeg stanja i prevazilaženje učenih problema.

Plan istraživanja

Da bismo ispitali ciljeve, istraživanje se sastojalo iz tri celine. Tačnije, tri različite ankete su bile sprovedene po školama u Vojvodini. Cilj istraživanja je bio da ispitamo stavove i mišljenja učenika i nastavnika o korišćenju IT resursa u nastavi i da steknemo uvid o opremljenosti škola.

Istraživanje je sprovedeno tokom 2015/16 školske godine u 66 osnovnih škola širom autonomne pokrajine Vojvodine. Trenutno se u Vojvodini pored srpskog jezika koristi 5 službenih jezika nacionalnih manjina (mađarski, rusinski, rumunski, slovački i hrvatski). U istraživanju su učestvovalе jednojezične, dvojezične i trojezične škole. Škole su izabrane tako da se stekne uvid o korišćenju IT resursa na svim jezicima nacionalnih manjina kao i na srpskom jeziku. Istraživanje se vršilo anketnim listićima, tradicionalnom metodom. Tehnike i instrumenti istraživanja su bili upitnici.

U istraživanju su korišćena tri upitnika, jedan upitnik za školu, drugi za učenike i treći za nastavnike. Upitnikom za školu je ispitana opremljenost škola IT resursima. Upitnikom za učenike je realizovano istraživanje u kojoj meri učenici koriste IT resurse u usvajanju novih znanja. U kojoj meri koriste pametne telefone i IT resurse u školi i van škole, koje aplikacije i programe koriste, da li koriste Internet, i u koje svrhe i u kojoj meri. Upitnikom za nastavnike smo ispitali stavove nastavnika o korišćenju IT resursa u nastavi, u pripremanju za takvu vrstu nastave, o Planu i programu koji koriste trenutno kao i koje programe koriste na svojim časovima. Bilo je dosta povezanih pitanja kojima je proširen osnovni skup pitanja. Vojvodina je multietnička sredina u kojoj živi mnoštvo nacionalnih

manjina, među njima pet zvaničnih nacionalnih zajednica (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Hrvati) na koje je istraživanje prošireno kako bi se istražilo celokupno stanje u primeni informaciono-komunikacionih tehnologija u Vojvodini.

Statističke metode

Varijable, odnosno obeležja, koje smo dobili iz sva tri upitnika su pretežno kategorijalne tj. ordinalne ili nominalne. Za ispitivanje kategorijalnog tipa promenljivih idealne su neparametarske statističke metode koje ne podrazumevaju pretpostavke o raspodeli.

Za utvrđivanje veze između obeležja korišćen je koeficijent korelacije. Konkretno, prilikom testiranja hipoteza korišćen je Spirmanov koeficijent korelacije rangova. Spirmanov koeficijent korelacije se koristi upravo u situacijama kada se raspolože sa obeležjima kategorijalne prirode. Za utvrđivanje ispunjenosti hipoteza korišćen je i statistički Hi kvadrat test. Pored navedenih statističkih procedura za ispitivanje i analiziranje postojanja veze između promenljivih, u disertaciji koristiće se i logistička regresija. Logistička regresija predstavlja statističku metodu za modeliranje ishoda zavisne promenljive koja je kategorijalnog tipa. Najjednostavniji model logističke regresije je binarna logistička regresija koja se koristi za modeliranje odnosa između zavisne promenljive koja je binarna. Odnosno, za modeliranje zavisne promenljive koja ima Bernulijevu raspodelu. Model multinomialne logističke regresije je korišćen kako bi se determinisali faktori koji utiču na upotrebu i intergaciju IKT u učionicama. Drugim rečima, model multinomialne logističke regresije je upotrebljen kako bi se odredili najznačajni faktori koji determinišu koliko često nastavnik koristi IKT u učionici.

Opšti podaci o istraživanju o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija u osnovnim školama u Vojvodini

Istraživanje je vršeno 2015/16. školske godine u 66 osnovnih škola na regionu Vojvodine. U istraživanju su učestvovala jednojezične, dvojezične i trojezične škole. Istraživanje se vršilo anketnim listićima, tradicionalnom metodom. Istraživanja su podeljena na tri dela:

- Opšti podaci i IKT opremljenost u osnovnim školama
- Stavovi učenika koji se odnose na korišćenje IKT u nastavi
- Stavovi nastavnika o primeni IKT u nastavi

Istraživanje koje se odnosi na opšte podatke i IKT opremljenost u osnovnim školama realizovano je anketom koju su popunjavali stručni saradnici u 66 školi. Pod stručnim saradnicima podrazumevaju se: pedagozi i psiholozi. Istraživanje stavova učenika koji se odnose na korišćenje IKT sprovedeno je tradicionalnim načinom anketiranja putem papirnog upitnika, koji je sadržao 20 pitanja. Upitnik je popunilo ukupno 7007 učenika iz 66 osnovne škole na području Vojvodine. Odabrani su učenici sedmog i osmog razreda osnovnih škola.

U istraživanju o primeni IKT u nastavi u osnovnim školama učestvovalo je 876 nastavnika iz ukupno 66 škola širom Vojvodine. Anketirani su nastavnici informatike, nastavnici tehničko-informatičkog obrazovanja, nastavnici drugih predmeta. Istraživanje se vršilo anketnim listićima u štampanoj formi. Vojvodina je multietnička sredina u kojoj živi mnoštvo nacionalnih manjina. Među njima je pet zvaničnih nacionalnih zajednica (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Hrvati). Istraživanje je zato prošireno i na nacionalne zajednice, kako bi se obuhvatilo celokupno stanje u IKT u Vojvodini. Detaljna interpretacija i analiza rezultata dobijenih istraživanjem data je u ovom poglavlju, podeljenom u tri celine.

Pregled rezultata dobijenih anketiranjem učenika

Cilj ovog dela rada je da predstavimo rezultate dobijene ispitivanjem stavova učenika koji se odnose na korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija. Istraživanje je vršeno u 66 osnovnih škola u Vojvodini u jednojezičnim i dvojezičnim školama. Sprovedeno je tradicionalnim načinom anketiranja putem papirnog upitnika. Upitnik je sadržao 20 pitanja.

Upitnik je popunilo ukupno $N=7007$ učenika. Odabrani su učenici viših razreda osnovnih škola. Konkretno, samo učenici sedmog i osmog razreda su učestvovali u istraživanju. Razlog je što se učenici 5. i 6. razreda tek upoznaju sa materijom koja je predviđena Planom i programom, a učenici 7. i 8. razreda su već odslušali predviđene nastavne sadržaje.

Učenici sedmog razreda čine 52% realizovanog uzorka, dok je 48% učenika osmog razreda. Kada je reč o strukturi realizovanog uzorka prema polu učenika, 50.9% uzorka čine dečaci dok preostalih 49.1% čine devojčice. Očuvanost ravnomerne polne strukture prema razredima prikazana je na Dijagramu 1.

Zanimalo nas je da li učenici koriste računare i u kojoj meri ih koriste tokom nastave kao i kod kuće. Stoga su bili upitani koliko vremena koriste računar u školi, a koliko kod kuće.

Ohrabrujući podatak je da 81% učenika osnovnih škola u Vojvodini ima mogućnost da svakodnevno koristi računar u školi. Većina učenika ima računare na raspolaganju najviše 2 sata tokom školskog dana, dok samo zanemarljiv deo (1.5%) učenika ima mogućnost da koristi računare u školi više od 2 sata. Ovi rezultati su predstavljeni na Dijagramu 2.

Kada je reč o mogućnosti upotrebe računara kod kuće, situacija je dosta slična kao i u školi. Čak 97.7% ispitanih učenika ima računar kod kuće i u mogućnosti je da ga svakodnevno koristi. Vreme provedeno za računarom kod kuće je, kao što je očekivano, poprilično duže nego vreme koje učenici provode za računarom u školi. Više od polovine ispitanih učenika dnevno provede čak više od 5 sati za računarom kod kuće, dok samo 13.8% učenika provede manje od 2 sata dnevno uz računar kod kuće (Dijagram 3).

Sledećim pitanjem smo hteli da saznamo razloge zbog kojih učenici najviše koriste računar. Najviše učenika koristi računar za *online* igrice 86%, zatim da dođu do novih saznanja 70,6%. 56,7% učenika koristi računar za pisanje seminarskih radova, 30,9% za proširivanje postojećeg znanja, a 28% učenika koristi računar za dodatna objašnjenja (Dijagram 4.).

Takođe, želeli smo da ispitamo mogućnosti korišćenja Interneta u školama tokom nastave kao i kod kuće. Rezultati su slični i kada je u pitanju pristup Internetu kako u školama, tako i kod kuće. 95.3% učenika ima pristup Internetu u školi, dok 98.5% učenika ima pristup Internetu kod kuće. Tokom školskog dana, 96.7% učenika koristi Internet dnevno manje od 2 sata, dok 3.2% provede više od dva sata dnevno koristeći Internet. Kod kuće, polovina ispitanih učenika dnevno koristi Internet više od 5 sati (Dijagram 5). Želili smo da ispitamo šta utiče na korišćenje Interneta i računara kod učenika. Istraživanje smo počeli utvrđivanjem i ispitivanjem razlika prema polu i uzrastu. Zanimalo nas je da li dečaci i devojčice provode istu količinu vremena koristeći računare i Internet kako kod kuće tako i u školi. Potom i da li uzrast učenika utiče na upotrebu računara i Interneta. Naredna analiza pokazuje da li postoje statistički značajne razlike u korišćenju Interneta u školi prema polu učenika. Rezultati su prikazani na Dijagramu 5. Hi kvadrat test je

pokazao da ne postoje statistički značajne razlike u upotrebi Interneta u školi prema polu ($\chi^2 = 0.000$, $p=0.995$).

Međutim, rezultati su malo drugačiji kada je u pitanju vreme koje učenici provode koristeći Internet kod kuće prema polu. Hi kvadrat testom je ispitano da li postoji statistički značajna razlika u vremenu provedenom na Internetu kod kuće između dečaka i devojčica. Pokazano je da kod kuće, više vremena za računarnom provode dečaci.

Za analizu nezavisnosti po grupama upotrebljena je statistička procedura Crosstab i Hi kvadrat test (Tabela 4.2.5). Prema rezultatima testa postoji statistički značajna razlika ($\chi^2 = 15.759$, $p=0.000$).

Ako posmatramo grupu učenika koji dnevno koriste Internet u školi do najviše 2 sata dnevno, vidimo da su jednako podeljeni učenici 7. i 8. razreda. Međutim kada je reč o učenicima koji provode od 3-4 sata dnevno Internet u školi, čak njih 69,8 % su učenici 7. razreda (Dijagram 8).

Hi kvadrat test je potvrdio da postoji statistički značajna razlika u korišćenju Interneta u školi kod učenika sedmog i osmog razreda ($\chi^2 = 29.700$, $p=0.000$). U narednoj analizi posmatramo isti problem ali razmatrajući korišćenje Interneta kod kuće prema uzrastu učenika. Činjenica je da učenici kod kuće dosta vremena provode koristeći Internet. Iz tih razloga nas je zanimalo koja je razlika u korišćenju Interneta prema uzrastu učenika. Najupečatljivije razlike uočavamo u grupi učenika koji Internet koriste od 0-2 sata dnevno kod kuće. Oko 60% učenika iz te grupe pohađa 7. razred. U ostalim grupama korišćenja Interneta kod kuće razlike su veoma male (Dijagram 8.).

Hteli smo da ispitamo da li postoji statistički značajna razlika u korišćenju Interneta kod učenika kod kuće u zavisnosti od mesta stanovanja (Dijagram 9).

99.2% učenika je izjavilo da Internet koristi i u svrhe učenja, dok ih 98.5% koristi računar u svrhe učenja. Hi kvadrat test je pokazao da postoje statistički značajne razlike u korišćenju Interneta kod kuće prema uzrastu učenika ($\chi^2 = 29.487$, $p=0.000$).

Došli smo do zaključaka da 62% učenika koji imaju pristup Internetu žive u većim gradovima, dok je preostalih 38 % iz manjih gradskih naselja ili sela.

Hi kvadrat test je potvrdio našu pretpostavku. Rezultati testa (chi-square (1) = 26.116, $p=0.000$) ukazuju da postoje razlike u zavisnosti od mesta stanovanja. Učenici iz većih mesta u većem broju imaju pristup Internetu kod kuće.

Želeli smo da vidimo da li postoji razlika u želji za naprednijom nastavom u odnosu na mesto stanovanja. Znajući da su škole po manjim mestima uglavnom slabije opremljene, čak neke škole nemaju ni pristup Internetu. Ohrabrujući rezultat dobijen hi kvadrat testom (chi-square (1) = 2.005, $p=0.157$) ukazuje da bez obrzira na mesto gde se nalazi škola, tehničku opremljenost kabineta, učenici podjednako žele da se nastava izvodi savremenijim vidom (Dijagram 11).

Pregled rezultata dobijenih anketiranjem nastavnika

Istraživanje je izvršeno 2015/16. školske godine u 66 osnovnih škola u Vojvodini, u jedno-dvojezičnim školama. Bili su anketirani nastavnici informatike, nastavnici tehničko-informatičkog obrazovanja, nastavnici drugih predmeta. Istraživanje se vršilo anketnim listićima u štampanoj formi. Vojvodina je multietnička sredina u kojoj živi mnoštvo nacionalnih manjina. Među njima je pet zvaničnih nacionalnih zajednica (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Hrvati). Istraživanje je zato prošireno i na nacionalne zajednice, kako bi se obuhvatilo celokupno stanje u korišćenju informaciono komunikacionih tehnologija u Vojvodini.

U istraživanju o primeni informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi u osnovnim školama učestvovalo je 876 nastavnika iz ukupno 66 škola širom Autonomne Pokrajine Vojvodine. Shodno cilju istraživanja, nastavnici su podeljeni u dve grupe prema nastavnim predmetima koje predaju:

- IT (nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta)
- NIT (nastavnici drugih predmeta).

Polna struktura analiziranog uzorka prikazana je u Tabeli 4.3.1. Postoji statistički značajna zavisnost između pola i grupe nastavnika (chi-square (1) = 96.931, $p=0.000$). Prema našem uzorku, nastavnici informatičkih predmeta u osnovnim školama Vojvodine su u najvećem broju muškog pola.

Tabela 2. Polna struktura anketiranih nastavnika

Nastavnici	Broj	Pol	
		Muški	Ženski
IT	121	64%	36%
NIT	755	21%	79%

Radni staž ispitanih nastavnika prikazan je u Tabeli 3.3.2. Uzorak je tako konstruisan da su pojednako uključeni nastavnici svih kategorija radnog staža. Najveći broj ispitanika ipak ima radni staž u intervalu od 6 do 20 godina. Takođe postoji statistički značajna zavisnost između grupa nastavnika i radnog staža izraženog u godinama ($\chi^2(3) = 12.922, p=0.005$).

Tabela 3. Prikaz radnog staža anketiranih nastavnika

Nastavnici	Broj	Radni staž u godinama			
		1-5	6-10	11-20	20 +
IT	121	15%	35%	32%	18%
NIT	755	22%	22%	30%	26%

Rezultati analize starosne strukture uzorka prikazani su u Tabeli 4.3.3. Najviše ispitanih nastavnika ima između 36-45 godina, a najmanje preko 56 godina (Tabela 4.3.3).

Tabela 4. Prikaz starosne strukture

Nastavnici	Broj	Starost			
		25-35	36-45	46-55	56+
IT	121	26%	34%	29%	12%
NIT	755	31%	36%	24%	9%

Kako bi se adresiralo pitanje primene informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi, svi nastavnici su upitani koliko često koriste računar u svom nastavničkom radu tokom nastave (Tabela 4.).

Tabela 5 Koliko često nastavnici koriste računar u svom nastavničkom radu u toku nastave?

Nastavnici	Koliko često koristite računar u učionici?	Frekvencija	Procentat
IT	Uvek	77	64%
	Ponekad	44	36%
	Total	121	
NIT	Uvek	145	19%
	Ponekad	468	62%
	Nikad	138	18%
	Total	751	

Kada je reč o korišćenju računara u toku nastave nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta u velikom procentu koriste računar u učionici uvek (64%), a 36% ponekad. Kod nastavnika koji ne predaju informatičke predmete situacija je sledeća: 19% nastavnika koristi računar svakog časa, 62% ponekad dok 18% nikad ne koristi računar u nastavi. Nastavnike smo pitali u kojoj meri koriste računare za pripremu nastave. Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika između grupe nastavnika i upotrebe računara za pripremu nastavnog materijala ($\chi^2(2) = 34.928$, $p = 0.000$). Približno 52% nastavnika neinformatičkih predmeta koristi računar i Internet pri svakoj pripremi nastavnog materijala, 42% ponekad, dok 6% nikad. Za razliku od ove grupe, nastavnici informatičkih predmeta u mnogo većoj meri koriste IKT kod kuće za pripremu nastavnog materijala: 79% uvek i 21% ponekad.

Kada je reč o opremi, softveru i alatima koje nastavnici koriste na časovima informatike dobijeni su sledeći rezultati: nastavnici u najvećoj meri koriste desktop i laptop računare kao i Internet. Svega 4% nastavnika koristi elektronsko učenje (Dijagram 12).

U daljem testiranju smo pitali nastavnike neinformatičkih predmeta koju opreme koriste u svom nastavničkom radu. Rezultati su dosta slični. Računari i internet su najviše zastupljeni. (Dijagram 13).

Nastavnici su bili upitani o tome da li zadaju svojim đacima domaće zadatke koji zahtevaju upotrebu računara, kao na primer izrade seminarskih radova. Uključenje računara u obrazovni put deteta je veoma bitan faktor. Veštine

za izradu seminarskih radova su bitan faktor u razvoju učenika, kao i u usvajanju novih znanja i veština. Učenici moraju razviti kompetencije za samostalan rad, koji je temelj njihovog daljeg obrazovanja. A poznata nam je činjenica da celog života moramo da učimo i da se usaršavamo ako želimo lični napredak. Iz tih razloga nam je bilo veoma važno da steknemo uvid kako je stanje kada je u pitanju samostalan rad učenika. Prema rezultatima koje smo dobili, nastavnici informatičkih predmeta mnogo češće zadaju takav tip zadataka svojim đacima. Preciznije, 72% nastavnika informatike i 51% nastavnika neinformatičkih predmeta redovno zadaje pisanje seminarskih radova kao domaći zadatak. Nastavnici su takođe bili upitani koje su po njima najveće barijere u praktičnoj implementaciji računara u nastavi. Najveći broj nastavnika iz obe grupe se složio da je trenutno najveća barijera opremljenost učionica. Interesantno je spomenuti da nastavnici neinformatičkih predmeta takođe ističu da je nedostatak obuka za nastavnike barijera u implementaciji IKT u učionicama.

Činjenica je da obrazovanje treba da prati promene koje se dešavaju u društvu, jer proces informatizacije obrazovanja podržava prednosti individualizaciju nastave, koji je veoma bitan faktor u usavršavanju. Priprema nastave pomoću računara zahteva mnogo više vremena i truda u odnosu na tradicionalnu nastavu. Nastavnici treba da prilagode nastavnu jedinicu učenicima i njihovim potrebama, ujedno da se vremenski uklope da pomoću računara predaju adekvatno znanje učenicima. S toga smo hteli ispitati stavove nastavnika o primeni računara kada je u pitanju realizacija informatičkih sadržaja, i to po završetku pripreme faze. Znamo, da mnogo uslova diktira kvalitet rada: opremljenost škole i učionica, stručna pomoć, saradnja sa drugim nastavnicima, nastavna sredstva kao i volja nastavnika za takav vid nastave. Stoga smo nastavnike neinformatičkih predmeta pitali koji su to neophodni uslovi za primenu računara u realizaciji informatičkih sadržaja, po završetku pripreme faze. 66% ispitanih nastavnika misli da najvažnije prilagoditi nastavne sadržaje radu na računaru.

Analiza koja sledi odnosi se samo na grupu nastavnika koji ne predaju informatičke predmete. Kako nam je cilj da ispitamo koji faktori utiču na frekvenciju upotrebe računara u učionici, imajući u vidu da su nastavnici informatičkih predmeta zbog sadržaja nastavnog materijala obavezni da koriste IKT, odlučili smo da se odgovori tih nastavnika isključe iz dalje analize. Raspodela po predmetima je data na grafikonu 16.

Tabela 6. Upotreba računara u svom nastavničkom radu u toku nastave prema polu

	Uvek	Ponekad	Nikad
Muško	22%	18%	32%
Žensko	78%	82%	68%

Potom smo nastavnike neinformatičkih predmeta podelili u 3 grupe prema predmetima koje predaju: prirodne nauke, jezici, društvene nauke. Zanimalo nas je da li postoje statistički značajne razlike u upotrebi IKT za pripremu nastavnog materijala kako i za izvoženje nastavnih jedinica i oblasti nastavnog predmeta. U grupi nastavnika koji koriste IKT za pripremu nastavnog materijala najbrojniji su nastavnici jezika kao i u grupi koja nikad ne koristi. Slična rapodela dobijena je i u slučaju upotrebe IKT u izvođenju nastave.

Da bi nastava bila kvalitetna treba uvesti inovacije u obrazovni sistem. Te inovacije podrazumevaju korišćenje raznih informacionih tehnologija: dobre informatičke kabinete, savremenu tehniku kao što je elektronska tabla, obrazovni softver, razne aplikacije i programi koji imaju funkciju podizanja kvaliteta nastave za lakši i efikasniji način usvajanja znanja kod učenika. Prvi preduslov za kvalitetan rad je da nastavnici imaju pristup dobro opremljenim informatičkim kabinetima. Iz tih razloga smo analizirali stavove nastavnika o opremljenosti škole u kojoj rade. Polovina ispitanih nastavnika smatra da je opremljenost informatičkih kabineta dobra, 51% njih je to potvrdilo, odnosno na zadovoljavajućem nivou 45% nastavnika smatra da je opremljenost osrednja, dok samo 4% smatra da su kabineti loše opremljeni (Dijagram 19).

Varijable koje imaju statistički značajan uticaj na klasifikaciju nastavnika koji će koristiti IKT uvek ili nikad na svojim časovima su: redovno zadavanje domaćih zadataka koji uključuju rad na računaru, dobra opremljenost učionice, i redovna upotreba IKT za formiranje nastavnog materijala. Varijable koje imaju statistički značajan uticaj za klasifikaciju između nastavnika koji ponekad i koji nikad ne koriste računare u učionici na svojim časovima su sledeće: zadavanje domaćih zadataka koji uključuju rad na računaru, dobra i osrednja opremljenost učionice, kao i redovna i povremena upotreba IKT za formiranje nastavnog materijala. Zaključci su sledeći:

- Nastavnici koji motivišu đake da koriste IKT kod kuće u svrhu izrade domaćih zadataka, u smislu da pišu seminarske radove i budu nezavisniji u upotrebi IKT će verovatnije da povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih koji ne daju đacima takve zadatke.
- Nastavnici koji su ocenili opremljenost učionica kao dobru ili čak osrednju će verovatnije povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih nastavnika koji smatraju da je opremljenost loša.
- Nastavnici koji koriste IKT svakodnevno za unapređenje nastavnog materijala će verovatnije povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih koji nikad ne koriste IKT za formiranje nastavnog materijala.
- Interesantno je napomenuti da je u ovom slučaju varijabla starost nastavnika bila na rubu značajnosti.

U današnje vreme je teško zamisliti život bez računara i Interneta. Informatička pismenost je postala podrazumevana potreba svakog pojedinca, bez obzira da li su u pitanju deca u osnovnoj školi, srednjoj školi, na fakultetu ili odrasle osobe koje su u radnom odnosu. Skoro svi koriste društvene mreže. Pitanje je samo u koje svrhe se koriste mreže, i da li ih uopšte svaki pojedinac koristi na pravilan način. Sledećim pitanjem smo hteli ispitati stavove nastavnika o tome u koje svrhe koriste društvene mreže. Da li je u pitanju lični razvoj ili je razlog samo zabava. Važno je steći uvid u to da li nastavnicima korišćenje društvenih mreža omogućava da kritički procenjuju, ocenjuju, sortiraju i razumeju raznovrsne poruke i saznanja do kojih su došli.

Društvene mreže se prema ispitanim nastavnicima najčešće koriste za zabavu (68,3 %). Samo 31,7% nastavnika koristi društvene mreže za usklađivanje nastavnih aktivnosti.

Analiza dobijenih rezultata istraživanja i zaključak

Informaciono-komunikacione tehnologije postale su sastavni deo svih aspekata svakodnevnog života. U poslednjih dvadesetak godina razvoj i primena IKT u osnovi je promenilo praksu i načine poslovanja u svim sferama ljudskog delovanja. U okviru obrazovanja, značaj i uticaj uvođenja IKT postaje sve važniji. IKT se danas često koristi kako bi se svakom učeniku pojedinačno omogućio odgovarajući, personalizovan način učenja. Stoga je potrebno pripremiti i primeniti različite načine podučavanja pogodnih za razmenu znanja u praksi kako bi svi učenici pouzdano i kreativno mogli koristiti IKT kao pomoć u razvoju

veština i sticanja znanja potrebnih za ostvarenje zadatih ciljeva. U osnovnim školama, u nastavi informatike, ali i u nastavi drugih predmeta potrebno je primeniti IKT na adekvatan način, kako bi nastava postala efikasnija i celishodnija. Razvoj savremenih tehnologija, sa posebnim akcentom na IKT, podrazumeva da je to jedan proces koji je u stalnom razvoju u funkciji osavremenjavanja i pripreme obrazovnog procesa za budućnost. Ovo podrazumeva primenu strategija koje se odnose na savremene obrazovne informacione tehnologije sa stanovišta drugih nauka i njihove integracije, u jedinstven sistem razvoja. Potrebno je pripremiti sadašnje, a i buduće generacije za primenu IKT. IKT su već obeležile sadašnji period, a sasvim je sigurno da će još veći doprinos dati u narednom periodu.

Dobijeni rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu da je među nastavnicima i učenicima razvijena svest o prednostima koje IKT resursi i Internet u nastavi donose. Nastava bi mogla da se odvija efikasnije i da se postignu bolji rezultati u usvajanju znanja u odnosu na klasičan oblik nastave, što bi u velikoj meri rasteretilo učenike i motivisalo ih za rad. Rezultati dobijeni ovim istraživanjem obuhvataju prikaz trenutnog stanja u korišćenju IKT u školama u Vojvodini kao i stavove i mišljenja nastavnika i učenika o upotrebi IKT u nastavi. Prema sprovedenom istraživanju nastavnici koji su više zainteresovani za rad uz korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija su većinom mlađi nastavnici starosne dobi od 25-35 godina. Nastavnici koji su više zainteresovani za usavršavanje vezano za IKT su iz iste starosne kategorije, 56,9% nastavnika. Postoje statistički značajne razlike u upotrebi računara u nastavi prema radnom stažu nastavnika. Nastavnici koji najčešće koriste IKT tokom nastave su u kategoriji nastavnika sa radnim stažom od 6 do 20 godina, dok najmanji udeo čine nastavnici koji imaju manje od 5 godina i preko 20 godina radnog staža.

Kada je reč o korišćenju računara u toku nastave, nastavnici informatike i tehničko-informatičkog predmeta u velikom procentu koriste računar u učionici uvek (64%), a 36% ponekad. Kod nastavnika koji ne predaju informatičke predmete situacija je sledeća: 19% nastavnika koristi računar svakog časa, 62% ponekad dok 18% nikad ne koristi računar u nastavi. Ohrabrujući su podaci dobijeni u pogledu korišćenja računara za pripremu nastave. To znači da se nastava polako modernizuje. Približno 52% nastavnika neinformatičkih predmeta koristi računar i Internet pri svakoj pripremi nastavnog materijala, 42% ponekad, dok 6% nikad. Za razliku od ove grupe, nastavnici informatičkih predmeta u mnogo većoj meri koriste IKT kod kuće za pripremu nastavnog materijala: 79% uvek i 21% ponekad. U radu smo se takođe bavili istraživanjem mišljenja

nastavnika o uvođenju IT resursa i Interneta u nastavni proces. Ustanovljeno da većina testiranih nastavnika nije zadovoljna trenutnim planom i programom nastave, potrebno je osavremeniti metodički sistem obrazovanja, kao i izmeniti plan i program u skladu sa savremenim metodama rada. Taj mehanizam mora da se prilagodi novom sistemu korišćenja računarskih, multimedijalnih i IKT metoda. Važno je istaći da je nastavnik zaslužan za pripremu i prezentaciju nastavnog materijala na što interesantniji način. Kreativnost nastavnika koji realizuje nastavu se ne ogleda samo u izvođenju časa nego i u njegovoj kvalitetnoj pripremi. Od nastavnika se očekuje veće angažovanje u pripremi za čas, podizanje nivoa kvaliteta časa korišćenjem IKT, ali i samoobrazovanje u korišćenju IKT u nastavi. Ovo podrazumeva da je neizbežna maksimalna aktivnost nastavnika u celom procesu uvođenja IKT u obrazovni sistem.

Rezultati koje smo dobili na osnovu ankete koju su popunjavali učenici o tome u kojoj meri koriste IT resurse u svom procesu za učenje, na čega se više baziraju, koje alate i programe najviše koriste su ohrabrujući. Naime, 81% učenika osnovnih škola u Vojvodini ima mogućnost da svakodnevno koristi računar u školi. Većina učenika ima računare na raspolaganju najviše 2 sata tokom školskog dana. Kada je reč o mogućnosti upotrebe računara kod kuće, situacija je dosta slična kao i u školi. Čak 97.7% ispitanih učenika ima računar kod kuće i u mogućnosti je da ga svakodnevno koristi. Više od polovine ispitanih učenika dnevno provede čak više od 5 sati za računarom kod kuće, dok samo 13.8% učenika provede manje od 2 sata dnevno uz računar kod kuće. Rezultati su slični i kada je u pitanju pristup Internetu kako u školama, tako i kod kuće. 95.3% učenika ima pristup Internetu u školi, dok 98.5% učenika ima pristup Internetu kod kuće. Tokom školskog dana, 96.7% učenika koristi Internet dnevno manje od 2 sata, dok 3.2% provede više od dva sata dnevno koristeći Internet. Kod kuće, polovina ispitanih učenika dnevno koristi Internet više od 5 sati. Došli smo do zaključaka da 62% učenika koji imaju pristup Internetu žive u većim gradovima, dok je preostalih 38% iz manjih gradskih naselja ili sela. Ohrabrujući rezultat dobijen je analizom želje učenika za nastavom pomoću računara prema mestu stanovanja koji ukazuje da bez obzira na mesto gde se nalazi škola i tehničku opremljenost kabineta, učenici podjednako žele da stiču znanja pomoću računara. Rezultati istraživanja u pogledu vremena koje učenici provode koristeći Internet kod kuće prema polu pokazali su da kod kuće više vremena za računarom provode dečaci. Istraživanje o korišćenju Interneta kod kuće prema uzrastu učenika pokazalo je da razlike možemo uočiti u grupi učenika koji Internet koriste od 0-2 sata dnevno kod kuće. Oko 60% učenika iz te grupe pohađa 7. razred. U ostalim grupama

korišćenja Interneta kod kuće razlike su bile veoma male. Istraživanje koje se odnosilo na primenu računara pokazalo je da najviše učenika koristi računar za *online* igrice (86%), ali i da veliki procenat učenika koristi računar za pronalazak novih saznanja (70,6%), potom za pisanje seminarskih radova (56,7%), 30,9% za proširivanje postojećeg znanja, a 28% učenika koristi računar za dodatna objašnjenja. Opšteprihvaćena je činjenica da su u današnje vreme sve informacije dostupne na Internetu ali nije svejedno kako ćemo i u koje svrhe ćemo te informacije iskoristiti. Učenici treba da prepoznaju dati zadatak, da pronađu potrebne informacije vezane za zadatak i da nađenu informaciju iskoriste na pravilan način. To znači da pronađenu informaciju ne prekopiraju nego da pročitaju i daju svoje mišljenje pomoću logičkog razmišljanja. Najviše ispitanih učenika koristi Internet za pronalazak dodatnih informacija koje se ne mogu pronaći u postojećoj literaturi ili kako bi uvećali znanje vezano za određeno nastavno gradivo ili izradu domaćih zadataka (42%). Nešto manji procenat, 40% ispitanih učenika, Internet koristi u svrhe pisanja seminarskih radova. Preostali đaci Internet koriste kako bi savladali strane jezike (17%), dok samo 1% učenika koristi Internet za analizu lektire predviđene planom i programom za predmet Srpski jezik.

S obzirom na činjenicu da se deca sa posebnim potrebama osrednje snalaze na računarima može se zaključiti da im je potrebno više vremena za usvajanje novih znanja, što odgovara očekivanjima, jer je i ostalim učenicima potrebno malo više vremena kada je reč o inovativnim tehnologijama. Prema rezultatima istraživanja, 56% nastavnika smatra da nije dovoljno 45 minuta da realizuju predviđene nastavne sadržaje deci sa posebnim potrebama, jer ovaj vid nastave ipak zahteva drugačiji način rada. Rezultati su pokazali da većina nastavnika (čak 84,5%) koristi već gotove prilagođene programe za decu sa posebnim potrebama, a samo 15,5% nastavnika se dodatno priprema za nastavu. Najzastupljenija aplikacija za slanje elektronske pošte prema dobijenim rezultatima je gmail (63,7%), dok je za izvršavanje domaćih zadataka od programa najzastupljeniji Word (90,8%). 99,8% ispitanih učenika je imalo priliku da prisustvuje nastavi koja se odvijala pomoću računara. Skoro isti procenat učenika je izrazio želju da se računari češće koriste u nastavi i potvrdio da im se sviđa vid nastave u kom se koriste računari.

LITERATURA

- Afrić, V. (2014) Tehnologije e-obrazovanja i njihov društveni utjecaj. U: Lasić Lazić, J., ur., *Informacijska tehnologija u obrazovanju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 5-25.
- Al-Bataineh, A., Anderson, S., Toledo, C., Wellinski, S., A study of technology integration in the classroom, *Int'l Journal of Instructional Media*, 2008, vol. 35, pp. 381-887.]
- Almekhlafi A.G.,Almeqdadi F.A., Teacher's perceptions of technology integration in the United Arab Emirates school classrooms, *Educational Technology and Society*, vol. 12., pp. 165-175.];
- Bezić, K. (2000) Tehnologija obrazovanja i školovanje učitelja. U: Rosić, V., ur., *Nastavnik i suvremena obrazovna tehnologija: zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 19-26.
- Bognar., L. i Matijević, M. (2002) *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Branović, Žarko, *Eksperiment s računarom kao novim načinom učenja matematike, Nastava i vaspitanje*, Tehnički fakultet Mihajlo Pupin, Zrenjanin, (1990)
- Brisette, I., Cohen, S., & Seeman, T. E. (2000). *Measuring social integration and social networks*.
- Buabeng-Andoh, Chalres, Factors influencing teachers' adoption and integration of information and communication technology into teaching: A review of the literature, *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, (2012), vol.8(1), pp. 136-155.
- Christensson, P. (2006). *IT Definition*. Preuzeto 29. oktobra 2019. <https://techterms.com>
- Collis, B., & Moonen, J. (2008). *Web 2.0 tools and processes in higher education: Quality perspectives*. *Educational Media International*, 45(2), 93-106.
- Copriady, J., *Self-motivation as a Mediator for Teachers' Readiness in Applying ICT in Teaching and Learning*, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 176, 699-708. (2015).
- CSTA: *A Model Curriculum for K12 Computer Science: Final Report created by educators and released at the CSTA Annual Conference in July 2017*.
- Denić, S. *Obezbeđenje kvaliteta i sistemi za upravljanje učenjem. Tehnika i informatika, Master za elektronsko učenje*, 2014/2015.

- Deore, K. V. (2012). The educational advantages of using internet. *International educational E-journal*, 1(2), 111-112.
- Dertouzos, Michael L., Moses, Joel: *The Computer Age: A Twenty-Year View-Part II*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts and London, England. (1980)
- Đorić, G.; Ishodi učenja, Univerzitet u Nišu (http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/760/1014_M%20Chapter%204%20%20ishodi%20ucenja%20G_Djoric.pdf posećeno 9.2018.).
- Ertmer, P. A., Otterbreit-Leftwich, A. T., Teacher technology change: How knowledge confidence, beliefs, and culture intersect, *Journal of Research on Technology in Education*, 2010., vol. 42., pp. 255-284.];
- Ertmer, P.A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*. 47(4), 47–61]
- Frederick, Schweizer i Love 2006); Frederick, G. R., Schweizer, H., Lowe, R., After the inservice course: Challenges of technology integration, 2006, *Computers in the Schools*, vol.23.,pp.73-84.]
- Gal, K. (2007). Uporaba PowerPoint prezentacija za postizanje bolje motivacije na satu engleskoga jezika s učenicima 2. razreda gimnazije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 53 (17).
- Gallagher, E., & Reder, M. (2004). PowerPoint: Possibilities and problems. *Essays on Teaching Excellence: Toward the Best in the Academy*, 16(3).
- Glasser, W. (1986). Control theory in the classroom. *Control theory in the classroom*.
- Goktas, Y., Yildirim S., Yildirim Z., Main barriers and possible enablers into pre-service teacher education programs, *Educational Technology and Society*, 2009., vol. 12., pp. 193-204.];
- Honan, E., Barriers to teachers using digital texts in literacy classrooms, *Literacy*, 2008., vol. 42., pp. 36-43.]; <https://web2tools-technologies.wikispaces.com/Moodle+osnove>, preuzeto 21.10.2019.
- Hutchison A., Reinking D., Teachers' perceptions of integration information and communication technologies into literacy instruction: a national survey in the United States, *Reading Research Quarterly*, 2011., vol. 46., pp. 312-333.]
- Ibrahim Mohamed Al-Faki, Abdelmoneim Hassan Adam Khamis, Difficulties Facing Teachers in Using Interactive Whiteboards in Their Classes,

- American International Journal of Social Science, Vol. 3, No. 2, 1-23., (2014).
- Jamieson-Proctor, Romina, Finger Glenn, ACT to Improve ICT Use for Learning: A synthesis of studies of Teacher Confidence in Using ICT in two Queensland schooling systems, *Computers & Education*, University of Chile, Department of Computer Science, Center of Computing and Communication for the Construction of Knowledge, (2006), vol 23.
- Jo Shan, Fu, ICT in Education, A Critical Literature Review and Its Implications, *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, Vol. 9, Issue 1, pp. 112-125, (2013)
- Kafai, Yasmin B., Sharon Sutton, J., Educational computing research, Elementary school student computer and Internet use at home: current trends and issue, Vol. 21(3) 345-362, (1999)
- Komenci, Bertalan, A tanulási környezet mezővilág modellje, New York, PA, (2003)
- Lavrnja, I. (2000) *Obrazovna tehnologija i mijenjanje uloge nastavnika*. U: Rosić, V., ur., *Nastavnik i suvremena obrazovna tehnologija: zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 27-32.
- Lim, C.P., Effective integration of ICT in Singapore schools: Pedagogical and policy implications, *Education Technology Research Development*, 2007, vol. 55., pp. 83-116.];
- Liu Z., Szabo Z., Teachers' attitudes toward technology integration in schools: A four-year study, *Teacher and Teaching: Theory and Practise*, 2009, vol. 15., pp.5-23.]
- Maksimović, J.: Digital technology and teacher competence for application in the classroom, UDK, University of Niš, Faculty of Philosophy, Creative Commons, Belgrade, (2016)
- Mandić, M., Konjović, Z., Vidikant, P.: The Profile of Secondary School Informatics Teachers in the Autonomous Province of Vojvodina, *Croatian Journal of Education*, Vol.16; No.3, 779-814 (2014)
- Marković, M. G., Koch, M. R., & Frančić, M. (2012, May). Use of Web 2.0 tools in teaching. In *2012 Proceedings of the 35th International Convention MIPRO* (pp. 1279-1283). IEEE.
- Mićanović, V., Računar u početnoj nastavi matematike, *Vaspitanje i obrazovanje – časopis za pedagošku teoriju i praksu 2*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, (2007)

- Mičanović, V., Savremeni pristup realizaciji matematičkih sadržaja, Vaspitanje i obrazovanje – časopis za pedagošku teoriju i praksu 2, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, (2007)
- Milin, V. D., Vujačić, M.B.: Program stručnog usavršavanja nastavnika: procena korisnost i obrazovni efekti, Inovacije u nastavi, XXIX, 46-59, Beograd, (2016).
- Miseviciene, R., Ambraziene, D., Tuminauskas, R., & Pažereckas, N. (2012). Educational Infrastructure Using Virtualization Technologies: Experience at Kaunas University of Technology. *Informatics in Education*, 11(2), 227-240.
- Mužić, V., Kompjuter u nastavi, Školska knjiga, Zagreb, (1973)
- Orehovački, T., Konecki, M., & Radošević, D. (2017). Alati za e-obrazovanje 2.0. *CUC* <http://cuc.carnet.hr/cuc2007/program/radovi/pdf/g2-6-rad>, Preuzeto, 28.11. 2019.
- Pallant, Julie. (2010). *SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS*. Maidenhead: Open University Press/McGraw-Hill
- Paulsen, M. F. (2002). Online education systems: Discussion and definition of terms. *NKI distance education*, 202, 1-8.
- Pečiuliauskiene, P., Barkauskaite, M. (2013). Would-be teachers' competence in applying ICT: exposition and preconditions for development. *Informatics in Education*, 6(2), 397–410]
- Pešikan, A. Ž.: Najčešće zablude o informaciono-komunikacionim tehnologijama u obrazovanju, UDK, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Pregledni rad, LXV 1, (2016)
- Petrović, M. S.: Uticaj e-modela “5 koraka” na nastavničko modelovanje aktivne nastave uz primenu multimedije, Stručni rad, UDK, Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu, LXV 3, (2016)
- Pravilnik o izmenama i dopunama pravilnika o nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja od 26.6.2017. godine
- Sánchez, J., Salinas, A. (2008). *ICT & learning in Chilean schools: Lessons learned*. Computers & Education. University of Chile. Department of Computer Science. Center of Computing and Communication for the Construction of Knowledge, Chile.]

Янко Рамач

Филозофски факултет Нови Сад

Одделене за русинистику

janko.ramac@ff.uns.ac.rs

УДК: 821.161.2.09(497.11)"19"

doi 10.19090/rs.2021.5.129-153

РУКОПИСНИ ЗБОРНІК ДУХОВНЕЙ ПОЕЗИЇ З 1819. РОКУ

Писана литература Руснацох у Бачки и Сриме почина з рукописними зборніками духовней поезиї и прози и народними хронїками котри наставаю од другей половки XVIII по початок XX века. Наставане тей литературы по нешка недосц випитане. Язык и змист зачуваних зборнікох духовней поезиї и прози шведочи же то не оригинални твори, але преписовани зоз подобних зборнікох Русиных у Горней Угорскей, а даєдни тексти писньох можебуц записани з паметаня паломнікох котри их приношели з горніх крайох. Медзитим, и у тих преписованих творох ест часточка оригиналности, бо преписоваче часто дацо меняли лебо дописовали.

У роботы опишеме найстарши потераз у литературы датовани рукописни зборнік духовней поезиї Руснацох на тих просторох. Тримаме же го зложел и преписал Михал Гали 1819. р. У прилогу наведземе змист зборніка односно список писньох у нїм. Записаним писньом у тим зборніку будземе гледац паралели у *Богогласнику* з 1790. р., даєдних рукописних зборнікох Руснацох у Бачки и Сриме и у рукописним зборніку Югасевича з 1812. р., а на концу будземе поровновац їх тексти, язык и графию, з цильом же би ше указало як наставали тоти зборніки.

Ключни слова: Руснаци у Бачки и Сриме, рукописни зборніки, духовна поезия, руски язык, церковнославянски язык.

Рукописни зборніки духовней поезиї и прози Руснацох у Южней Угорскей уж були на вецей заводи предмет наукового интересованя. Перши на нїх обрацел увагу украински фолклорист и етнограф Володимир Гнатюк (Гнатюк, 1898; 1988). Вон дал даскельо таки зборніки Иванови Франкови котри опубліковал зоз нїх даєдни часци и дал їх опис (Франко, 1899; 1906.). В. Гнатюк преанализовал даскельо зборніки духовней поезиї и прози котри принесол з Бачки и часц зоз тей поезиї опубліковал (Гнатюк, 1902). У чаше медзи двома шветовима войнами чески науковец и публициста Франтишек Тихи пошвецел увагу руским рукописним зборніком: у статї *Jihoslavanští Rusíni* (Tichý, 1928; 1988) дал обширнейши приказ о Руснацох у Югославиї и лем у кратших рисох доткнул и рукописни зборніки духовней поезиї и прози, а у другей описал єден руски рукописни зборнік котри достал Дюри Биндаса и опубліковал з нього дзешец писнї (Tichý, 1931). Два з тих писньох

опубліковани у Руским календаре за 1932. р. (Тихи, 1932). По Другей шветовой войны Михал Ковач як публициста на два заводи обраблял тему руских рукописних зборнікох, без претензийох глібше ухodziц до текстуалней або языковой анализи (Ковач, 1973; Ковач, 1977:). Юлиан Тамаш у своєї монографії о рускей літератури приказал суцносп літератури рукописних зборнікох духовней поезії и прози (Тамаш, 1984:73–80; 1997: 61–69). Руским рукописним зборніком духовней поезії и прози пошвещели увагу у даскеліх статьяох з вецей аспектох Микола М. Цап (Цап, 1996; 2014а; 2014b; 2018) и Янко Рамач (Рамач, 2011; 2016; 2018а; 2018б). Анамарія Рамач Фурман окончала лінгвістичну анализу єдного рукописного зборніка з другей половки ХІХ века (Рамач Фурман, 2019).

У тим прилогу перше ше дава кратки опис зборніка духовней поезії Михала Галого з першей половки ХІХ века.¹ Франтишек Тихи (Tichý, 1931) дал опис того зборніка, и як зме уж наведли, опубліковал з нього дзешец писні, котри у цалосци преноши у своєї статі М. М. Цапа (Цап, 2014а). Тихи тот зборнік духовней поезії достал од о. Д. Биндаса, та го и наволує „Биндасов зборнік“. На основі писньох хтори з спомнутех роботи Ф. Тихого преноши М. Цап заключуєме же слово о зборніку котри ми у тим прилогу описуєме, анализуєме и презентуєме з нього часц текстох. Же слово о истим зборніку потвердзую не лем спомнути дзешец писні, але и наводзене пагинації односно фоліяції. Зборнік хтори Ф. Тихи наволує „Биндасов зборнік“ тримаєме же на основі краткого запису на fol. 5r: ”Томѣ мено то бѣль кметь 1819 рокѣ Гали Михаль писалъ” правилнейше будзе наволац го „Зборнік Михала Галого з 1819. р.“ То єдини шлїд на основі котрого идентифікуєме автора/составяча и рок наставаня зборніка. Презвиско Гали ше у Керестуре стрета у пописох жительствова 1783. (Жирош, 1997: 211), 1828. (Жирош, 1997: 267) и 1848. р. (Жирош, 1997: 302), а находзи ше и у керестурских матичних кнїжкох з першей половки ХІХ века.

Рукописни зборнік духовней поезії М. Галого з 1819. р. не барз добре зачувани: предні рамик хиби, а задні рамик з билого платна домашней роботи, котре уж замасцене и пошивене. Кнїжка/тека димензийох паперу 17,5x19 см, ручно пошита з грубу цверну. И на предку и на задку хибя поштири папери/фолії. У самей кнїжки єст даскельо витаргнути и даскельо очкодовани папери хтори мож лем часточне пречитац. Писане з чарну

---

¹ Рукописни зборнік власніцтво автора.

тінту/киноваром, котра уж виблядла. Рукопис дакеди дава упечаток несигурней, тресацей руки, у даєдних часцох рукопис з полууставним писмом виробенши, а часци писани зоз виробеним швидкописом. Гоч ше рукопис поєдиних часцох розликує, тримає же цали зборнік писани з єдну руку, окрем фоліях 31v, 33r и 33r, котри очиглядне познейше виписани з другу руку. Ту текст *Писнь Пресаѣтой Богородици напросецию правовирнимъ христианомъ домарилюдѣ* и кратши текст писани з графітним клайбасом, нечитліви. Пагинация не оригинална, зробена є познейше, а пагиновани не боки, але фолії, у правим горнім углє. Зборнік ма 65 пагиновани фолії. У пагинації прескочена фолія 32. Пред пагиновну fol. 34r два фолії барз очкодовани а єдна цалком витаргнута. Тоти фолії вихабени у пагинації та мож предпоставиц же пагинация фоліях писана з тінту новшого часу, кед уж тоти фолії були барз очкодовани односно витаргнути. Лєм на єдней барз очкодованей фолії мож пречитац наслов и початок писні *Аггль пастире мовиль же сѣ Хрестоъ народиль*. По пагинації з котру не ураховани боки котри тєраз хибя мож заключиц же стан зборніка бул таки и кед го Ф. Тихи хасновал.

На початку текстуалней презентації зборніка М. Галого даваме змист – список писньох, а вєц ше на основи вибраних виривокх писньох зоз зборніка окончи поровнованє їх змисту, языка и графії зоз истима писнями зоз руских рукописних зборнікох Янка Маньоша з 1859. р.² Дюри Мудрого з другей половки XIX вика,³ Дюри Феча з Керестура з 1891. р.,⁴ Богогласника з 1790. р.,⁵ зоз списками змисту рукописного зборніка Дюри Лікара и двох зборнікох М. Турисного, як и даєдних обявених писньох зоз їх зборнікох (Гнатюк, 1902), и зоз списком насловох духовних писньох зоз зборніка Ивана Югасевича з 1812. р. (Žeňuch 2003).

---

²Рукописна кнїжка ше чува у библиотеки Грекокатолїцкей парохиї у Шидзе.

³Рукописна кнїжка ше чува у библиотеки Грекокатолїцкей парохиї у Руским Керестуре.

⁴Рукописна кнїжка власносц автора.

⁵ Богогласник – зборнік духовней поезії, видруковани у друкарні Почаївского манастира 1790. р., превидани 1805. и 1825. р., а з одредзенима пременками у Львовє 1850. и 1886. р. У нїм були записани 248 писні з нотами и текстами.

Мож предпоставиц же *Богогласник* з 1790. р. або даєдни його познейши виданя сцигли и медзи Руснацох у Бачки и Сриме. В. Гнатюк бул прешвечени же Руснаци праве зоз тих друкованих зборнікох преписовали духовни писні до своїх рукописних зборнікох (Гнатюк, 1898; 1988: 120). Кед же даскельо прикладніки спомнутих *Богогласникох* и сцигли медзи Руснацох у тих крайох, то було мало и не могло задоволиць потребу вирних мац власни зборніки духовних писньох, прето ше духовну поезию, а тиж так и духовну прозу, досц масовно преписовало до рукописних зборнікох. Так медзи Руснацами у Южней Угорскей од другой половки XVIII по початок XX века наставаю числени рукописни зборніки духовней поезиї и прози. О способе и драгох як така литература сциговала до тих крайох и як ше ширела по нешка не написана ані една робота. Мож лем предпоставиц же даєдни прикладніки рукописних зборнікох принесли сами преселенци кед ше пресельовали, або и познейше, кед поединци нащивйовали своєю родзини або познатих у завичаю. Таки рукописни зборніки зоз старого краю могли приношиц и священїки, учителе або паломніки котри з Бачки одходзели на паломніцтва до Марія Повчу або Красного Броду (Удвари 1989).

У зборніку М. Галого ест вкупно 78 духовни писні и *Писня швецка*. Два писні зоз того зборніка обявени у Руским календаре за 1932 рок (Тихи, 1932): *Писня швецка* и *Веселѡ Спивание* (Лежить бача на салаши). Поровнуюци тексти тих двох писньох з текстами истих котри зоз роботи Ф. Тихого (Tichý, 1931) М. Цап преноши у своєї статї (Цап, 2014а), мож заключиц же у Руским календаре направени вецей гришки у преписованю. Поровнуюци тексти шицких дзешец обявених писньох з того зборніка з текстами оригіналу находзиме лем даскельо менши розлики, цо значи же Ф. Тихи досц точно преписвал з оригіналу. Правда, у текстох котри М. Цап преписал з роботи Ф. Тихого не находзиме церковнославянски букви: **ѣ, њ, ѡ, ѿ, ѡѣ, ѡѡ, ѡѣ, ѡѡ**, але одвитууюци гражданского писма. Ми графию преношиме у оригіналу и преписуеме по правилу *слово по слово* и *буква по букву*, и того ше притримуеме и кед у питаню очиглядна гришка – *lapsus calami*, не лем пре точно преписоване, але и прето же тримаме же тоти гришки часто можу помогнуц у одгадованю походзена преписаних текстох, односно пренаходзена хто од кого преписовал. Того правила ше притримуеме аж и кед у питаню неправилне писане словох ведно и окреме, хторе барз часте у руских рукописних зборнікох, писане велькей и малей букви и подобне. Скрацения односно титли не розришовани, ані не означовани. Ані очиглядни гришки у рукопису – *lapsus calami* у наводзеню текстох не

виправляти, же би ше видзело як людзе писали. Не виправляти ані слова котри несправильно написани ведно або одвоєно, прето же и то, як и други очиглядни гришки у писаню (словах, менох, топонимох и подобне) у розличних зборнікох на истим месце у писні може помогнуц у одгадованю медзисобного преписованя и гледаня найстаршого прототипу.

Писні *Писня швецка* и *Веселѡ Спиваниє* (Лежить бача на салаши) зме потераз не нашли ані у єдним рукописним зборніку Руснацох у Бачки и Сриме, ані у *Богогласнику* зоз 1790 р., ані у Гнатюковим зборніку (Гнатюк, 1902), ані у зборніку И. Югасевича. Же писня *Веселѡ Спиваниє* (Лежить бача на салаши) була позната медзи Руснацами у Бачки шведочи здогадоване о. Михайла Шанти (нар. 1985): вон памета же му ю 90-их рокох ХХ века шпивал, тераз уж покойни, бачи Яким Яша Пляскач зоз Коцура.

Предпоставляли зме же у зборніку М. Галого єст вецей писні зоз *Богогласника*, бо вироятно тот друковани зборнік духовней поезії сцигнул и медзи Руснацох до Бачки и Сриму. У поровнованю змисту двох зборнікох пренайдзени вкупно 15 писні котри ше находза у обидвох, але прецизнейша язична и правописна анализа ясно указує же М. Гали тоти писні не преписал з *Богогласника*. Познейше то будзе приказане на прикладах виривкох зоз ніх: и кед очиглядно слово о истей писні, вони нігда не подполно идентични по тексту и графії.

Наслови писньох у зборніку М. Галого давани по тематики односно по змисту, так як и у зборнікох котри наводзиме и на котри ше будземе поволовац, наприклад: *Писнь Великопосна*, *Писнь Богородична*, *Писнь на Воздвиженіє Чесного Хреста*, *Писнь на Сошествіє Св. Духа*, *Писнь на Рождество Христово*, *Писнь на Вознесеніє Господне*, *Писнь на Богоявленіє* итд. У *Богогласнику* зоз 1790. р. то наслови часцох зборніка, у котрих ше находза лем писні з тоту тему: на Христово народженє, Богородични, писні пошвечени святим, писні на покаяне. У руских рукописних зборнікох котри наводзиме, авторе/составяче ше не барз дотримовали такого тематского порядку у преписованю и складаню своїх зборнікох. Мож предпоставиц же вони преписовали до своих зборнікох писні не лем з єдного зборніка, але частейше хасновали вецей и виберали з ніх того цо ше им пачело, без даякого напредок точно утвердзеного шора, не почитуюци стриктно тематски целосци.

У предлуженю ше наводзи список писньох зоз зборніка М. Галого по тим порядку як су преписовани. Пре легчейше провадженє у поровнованю и анализи пред каждую писню наводзиме порядкове число, гоч того нет у

рукопису, лістки односно фолії на котрих вони у зборніку и стих або два зоз каждой, пре точнейше утвердзоване о котрей писні слово, прето же ест вельо писні з идентичними або подобними насловами. Потим шлідзи наводзене паралелох з цильом же би ше указало у котрих зборнікох ше иста писня находзи, з точним наводзеньох бокох (за Богогласник наводзиме не бок, але шорне число писні). У рукописних зборнікох котри зме хасновали писні не писани у стихох и строфох, але *per extensum*, а ми, пре очиглядносц, писні будземе условно наводзиц у стихох. Лем у Богогласнику, у Гнатюковим зборніку (Гнатюк, 1902) и спомнути дзешец писні котри преписал М. Цап зоз роботи Ф. Тихого писани по стихох и строфох.

Зборнік Д. Мудрого пагиновани так як и зборнік М. Галого – не боки але фолії. Зборнік Я. Маньоша не пагиновани. Зборнік М. Фечи пагиновани по бокох. При наводзеню фолийох, кед слово о правим боку, дзе стої пагинация, наводзиме, на приклад, fol. 1r, а кед ше тот бок обраци, шлідуюци лїви бок з fol. 1v) и т. д. Писні зоз зборніка И. Югасевича наводзиме так як их наводзи П. Женюх (Žejuch).

Володимир Гнатюк у своїм зборніку духовней поезії (Гнатюк, 1902) описал даскельо рукописни зборніки духовней поезії и прози Руснацох у Бачки и Сриме. Ту, окрем других, дава и списки насловох писньох у рукописних зборнікох духовней поезії учителя Дюри Лікара и у двох зборнікох Туринского, котри означує: Лікар, Туриснки А и Турински В, котри будземе хасновац и так исто означовац, и так исто означовац шорни числа писньох зоз тих зборнікох. У прикладох за тот Гнатюков зборнік хаснуєме скрацене Гн. У тим зборніку Гнатюк опубліковал часц писньох зоз спомнутих трох руских рукописних зборнікох, найвещей зоз зборніка Туринского А, зоз котрих даєдни похаснуєме у поровнованю з писнями зоз зборніка М. Галого.

Список писньох у рукописним зборніку М. Галого:

1. **Пѣснь Велико Посна** (fol. 1r–1v)

Гори, гори дѣше моѧ котворцѣ своемѣ,
Бижить Соеленемѣ коисточникѣ живомѣ

Паралели: Мудри fol. 14^v–15^r; Турински А 28 – Гн. 126; Фечо 104–105; Югасевич 42^r–43r – Žejuch 385.

2. **Пѣснь на покаѣнїе** (fol. 1^v–2^v)

Часть о҃рѣжъ чловеche Ѡ҃гриховѣ престати / Богѣ молися и почни плакати

Паралели: Фечо 105–107, Мудри 11^v–12^v, Маньош fol. 3^r–4^r; Турински А 30а – Гн. 254–256, Турински В 59 – Гн. 135.

3. **Писнь Велико Посна** (fol. 2^v–3^r)

Ивана Богослова, иритора **а** слатко мова **а** / достойна есть всегда пити

Паралели: Богогласник 190; Мудри fol. 22^v–23^v, Турински А 68 – Гн. 128; Фечо 215–216; Югасевич fol. 74^r–74^v – *Žejuch* 392.

4. **Пѣсь Навоздвижение** (fol. 3^v–4^v)

Земь пировь горнихь Богъ **с**а **з**лава^ѣеть / **а**зарваницѣ **ѣ** ч^ѣдами сияеть

Паралели: Лікар 32 – Гн. 121; Мудри fol. 12^v–14^r, Турински А 74 – Гн. 187–89; Фечо 268–270; Югасевич fol. 125^r–126^r – *Žejuch* 402.

5. **Писнь Варвари МѸченици** (fol. 5^r–5^v)

Ѡ Варваро мѸченице наглої смерти помочнице

Паралели: Богогласник 165; Мудри fol. 10^v–11^r; Турински А 78 – Гн. 129; Югасевич fol. 150^v–151^r – *Žejuch* 407.

6. **Писнь Николаю** (fol. 5^v–6^r)

Гори сладость искапайте, вси людие возиграйте,
иере^архомъ Хртовъ Николае, мы дотебе вси прибигаемъ

Паралели: Лікар 40 – Гн. 121; Турински А 79 – Гн. 249; Фечо 246–247; Югасевич fol. 5^v–6^r – *Žejuch* 408.

7. **Писнь навоскресеніе Хрстово** (fol. 6^r–7^r)

Весели намъ день днесъ насталь / котраго знась кажди жадалъ

Паралели: Мудри fol. 66^r–67^r; Турински А 52 – Гн. 181–182.

8. **Пѣсьнь ѡлазари** (fol. 7^r–7^v)

Человикъ едень богачь билъ / роскошне жилъ такъ и пиль

Паралели: Мудри fol. 60^r–61^v

9. **Писнь ѡ мѸци Хртовой** (fol. 7^v–8^r)

Ись Хрте крижовани, царь натъ царми есть избрани

Паралели: Лікар 40 – Гн. 121; Мудри fol. 21^v–22^r; Турински А 40 – Гн. 171–172; Турински В 45 – Гн. 135.

10. **Пѣсьнь Престатой Бѣѣ** (fol. 8^r–8^v)

Дво мати пречиста **а** / ты Царице преблага **а**

Паралели: Турински А 12 – Гн. 224–226; Турински В 16 – Гн. 133; Фечо 31–32 Югасевич fol. 166^r–166^v – *Žejuch* 411.

11. **Писнь Престатой Богородици** (fol. 9^r–9^v)

Чиста **а** Бдце, гришнимъ людемъ пмощнице / теби вдень ивнощи просимъ

Паралели: Лікар 33 Гн. 121; Турински А 7 – Гн. 218–219; Турински В 8 – Гн. 133; Фечо 49–50.

12. **Пѣснь Пртой Брци** (fol. 9^r–9^v)

Радѣйсѣ Црце наша застѣпнице / Небеснаго великаго

Паралели: Лікар 23 – Гн. 121; Мудри fol. 51^v–52^r; Турински А 10 – Гн. 222–223; Фечо 44–45; Югасевич fol. 172^r–172^v – Žeñuch 413.

13. **Пѣснь Пртой Брци** (fol. 9^v–10^r)

Брце вѣрнымъ ѡборона, ѡуповающимъ нашеби корѣна

Паралели: Мудри fol. 88^v–89^v; Турински А 9 – Гн. 220–221; Фечо 36–37.

14. **Писнь Пртой Бци** (fol. 10^r–0^v)

Прчистаѣ Дво мти рѣскаго краю / нанби иназемли тѣа величаютъ

Паралели: Богогласник 134; Мудри fol. 48^r–48^v; Фечо 39–40; Югасевич 171^r–171^v – Žeñuch 413.

15. **Писнь Престой Брци** (фол. 10^v–10^r)

Рѣже сличнаѣ, Дво Стаѣа вѣачне пахнѣщаѣ

Паралели: Турински А 11 – Гн. 223–224; Фечо 47.

16. **Писнь Прстой Брци** (fol. 11^r–12^v)

Вселеный свѣте людное страны / совокѣпшесѣа вси христиѣане

Паралели: Лікар 25 – Гн. 121; Мудри fol. 61^v–62^r.

17. **Пѣснь Пресвятой Брци** (fol. 11^v–2^r)

Рождество славно присно двѣа / возхвалим вси днесъ вогласехъ

Паралели: Богогласник 79.

18. **Писнь Бгородчна** (fol. 12^r)

Повче граде гоине веселисѣа / Бгодать вотеби тѣвиса

препрославленной звисоти, / ѡмарие чистотѣ

Паралели: Мудри fol. 49^r; Турински В 23 – Гн. 211; Югасевич fol. 170^r–170^v – Žeñuch 411.

19. **Писнь Престой Бци** (fol. 12^v)

Ѡ матери дво чистаѣа, звиздо внеби пресвитлаѣа

Паралели: Лікар 26 – Гн. 121; Мудри fol. 8^v–9^r; Турински В 26 – Гн. 227–228; Фечо 19–20; Югасевич fol. 169^r – Žeñuch 411.

20. **Писнь Прстой Бгородици** (fol. 12^v – 14^v)

Весна свѣтѣ прекрасна, квитокъ Марїѣа

Паралели: Югасевич fol. 165^r–165^v – Žeñuch 410.

21. **Писнь наѢспенїе Престой Брци** (fol. 13^r–14^v)

Архаггли зъ неба пришли до Бци / тѣкъ послове Ѡцрѣа досвоей црци

Паралели: Лікар 30 – Гн. 121; Мудри fol. 35^v–37^r; Турински А 5 – Гн. 125, Турински В 5 – Гн. 133, Фечо 22–26; Югасевич fol. 113^r–113^v – Žeñuch 400.

22. Пѣснь на Превѣбраженіе Господне (fol. 14^v–15^r)

На ѡтабори превѣбразисѧ Ісѣ Хртѣ славно / сопороки бесдоваль невидимо
тавно

Паралели: Богогласник 70; Турински А 71 – Гн. 128; Югасевич fol. 109^r–109^v
– Žejuch 399.

23. Писнь напревѣбраженіе Гсдне (fol. 15^r–15^v)

Великимъ гласомъ,⁶ и ѡрѣжасомъ днесъ Давиде

Паралели: Лікар 35 – Гн. 121; Мудри fol. 62^v–63^v; Турински А 72 – Гн. 186–
187.

24. Писнь насоществіе Стаго Дха (fol. 15^v–16^r)

Источникъ дѣховни радости днесъ исполни⁷

Паралели: Богогласник 61; Мудри fol. 25^v–26^v; Фечо 204; Югасевич fol. 86^v–
Žejuch 395.

25. Писнь навоздвиженіе Чснго Крс (fol. 16^r–16^v)

Ѡдрево преблаженое воединѣ насаждение

Паралели: Фечо 259–260.

26. Писнь наѡсикновеніе ЧГІІ (fol. 16^v–7^r)

Члвкъ нбсни, земний аггль стаеъ

Паралели: Мудри fol. 57^v–58^r; Фечо 204; Югасевич 115^r – Žejuch 400.

27. Писнь побожна покаѧнаѧ (fol. 17^v–18^r)

Помишляю ѡкаѧни азъ / падаючи вогрихи кажди часъ,

ѡхъ такъ престанѣ сѣщій / маючи все би гриховъ премного.

Паралели: Мудри fol. 46^r–47^v; Туринки А 29 – Гн. 252–254; Фечо 112–115;
Югасевич 189^r–189^v – Žejuch 418.

28. Писнь Апостолѣ Павлѣ и Петрѣ (fol. 18^v–19^r)

Ѡрганѣ играйте, Петра величайте

Паралели: Мудри fol. 2^v; Турински А 70 – Гн. 128, Фечо 227; Югасевич fol.
101^v–102^r – Žejuch 398.

29. Писнь на Цвѣтнѣю недѣлю (fol. 18^v–19^r)

Радѣйсѧ зѣло дщи Сиѡна, сецарь твой сѣдъ наѡсла

Захарѧ вопиеть, Софронѧ глаголет владици.

⁶ Лікар и Мудри: велимъ гласомъ

⁷ Богогласник: радости виновный; Мудри и Фечо: радости есть полни; Югасевич:
радость днесъ исполни.

Паралели: Богогласник 44; Лікар 14, 31 – Гн. 120; Турински А 36 – Гн. 127; Фечо 181–182; Югасевич fol. 54^v–55^r – Žeñuch 387.

30. **Писнь вадами** (fol. 19^r–20^r)

Плакаль ста Адамъ про раем

Паралели: Мудри fol. 42^r–43^r, Турински А 18 – Гн. 123; Югасевич fol. 44^r–44^v – Žeñuch 386.

31. **Писнь швецка** (fol. 20^r–20A^r)

Южъ часъ пришоль вандрованю / южъ ми власнемъ розлѣчаню

32. **Писнь Престой Бци** (20A^r–20A^v)

Чемъ церковъ чемъ Хр (...)

33. **Вѣрь нарождество Хртво** (fol. 21^r–22^v)

Послѣхаче ласкави рачте мене послѣхати

34. **Писнь Тойже** (fol. 22^r–23^v)

Повичъ жеми соловіе правдѣ / Гдеѣ своего спасителѣ найдѣ

Паралели: Лікар 36 – Гн. 258–259; Мудри fol. 39^r–39^v; Турински А 44 – Гн. 127; Турински В 49 – Гн. 135; Фечо 135–36; Югасевич fol. 159^r–159^v – Žeñuch 409.

35. **Писнь навознесеніе Гдне** (fol. 23^r–23^v)

Иерѣсалиме днесъ просвити сѣ / се царъ Бгъ твой днесъ вознесе сѣ

36. **Пѣснь нарождество Хртово** (fol. 24^r–25^r)

Криклийте⁸ аггли на нбси согласно

Паралели: Турински А 103 – Гн. 130.

37. **Писнь Сѣтомѣ Николю** (fol. 25^r–7^v)

Николае Стителю Мирликійскій оучителю

Паралели: Лікар 41 – Гн. 121; Турински А 80 – Гн. 249–250.

38. **Писнь покаѣна члвикѣ** (fol. 27^v–29^v)

Фалшиваѣ юность, зрадлива фортѣна

Паралели: Маньош fol. 5^v–6^r; Мудри fol. 1^r–2^r; Турински А 3 – Гн. 264–265; Фечо 101–103; Югасевич fol. 179^v – Žeñuch 415.

39. **Писнь навоскресеніе Хртово** (29^v–30^v)

Ись Хрсъ змертвихъ вѣсталь

Паралели: Мудри fol. 20^v–21^v; Турински А 50 – Гн. 128; Фечо 184–186.

40. **Писнь наоуспеніе Стой Борци** (30^v–2^v)

Вооуспеніе престаемъ / престоль внеби восприімаеть

⁸ Турински А: крикните (Гнатюк 1902: 147).

41. **Піснь Пресвятой Богородици напросецію** (fol. 32^v–33^v)
Правовирнимъ христіаномъ до Маріаюдѣ пѣтешествѣюшимъ
42. **Піснь на Рождество Хстово** (fol. 33^v)
Аггль пастире мовиль же сѧ Хрстосъ народиль
Паралели: Югасевич fol. 10^r–10^v – *Žejuch* 378.
43. **Піснь нарождество Хстово** (fol. 34^v – 35^v)
Ей панека зъ миленаго ска намъ породила
Паралели: Мудри fol. 157^r–157^v; Турински А 107 – Гн. 145 –146; Фечо 303–304.
44. **Піснь Нарождество Хрс** (fol. 35^v–36^r)
Маріа дѣва намъ породила / квѣток райски пожадали⁹
Паралели: Турински А 101 – Гн. 143; Турински В 62 – Гн. 136; Фечо 300–301, Югасевич fol. 14^v–15^r – *Žejuch* 379.
45. **Піснь нарождество** (fol. 36^r–36^v)
Синь Божи сѧ намъ народиль / а насъ грѣшнихъ вислѣбодиль
Паралели: Мудри fol. 120^r–120^v; Турински А 102 – Гн. 144; Югасевич fol. 17^r–17^v – *Žejuch* 380.
46. **Піснь нарождество Хстово** (fol. 36^v–7^v)
Витай дѣтѧ малое / агна незлобивое
Паралели: Лікар 2 – Гн. 120; Турински А 102 – Гн. 142; Югасевич fol. 13^r–15^v – *Žejuch* 379.
47. **Піснь нарождество Хстово** (fol. 37^v–38^r)
Дѣтѧтко сѧ намъ народило / вшитокъ свѣтъ оувеселило
Паралели: Лікар 2 – Гн. 152; Югасевич fol. 14^r–14^v – *Žejuch* 379.
48. **Піснь нарождество Хстово** (fol. 38^r–38^v)
Новара достала котра неби хвала¹⁰
Надъ Вертепомъ звизда псна свѣтъ восила
Паралели: Богогласник 22; Лікар 3 – Гн. 129; Турински А 110 – Гн. 131; Турински В 27 – Гн. 134.
49. **Піснь нарождество Хстово** (fol. 38^r–38^v)
Часть радости веселости свѣтъ наставиль нынѣ
Паралели: Фечо 298–300; Югасевич fol. 19^r – *Žejuch* 381.

⁹ Турински А и Фечо: пожаданий

¹⁰ Лікар: Нова радос стала, яко в небѣ хвала.

50. **Пѣснь Нарождество Хстово** (fol. 39^r–39^v)

Рождество славно присно Дѣвѣиѣ вѣсь хвалимъ

Паралели: Богогласник 79; Лікар 27 – Гн. 121; Мудри fol. 47^v–48^r; Фечо 69–71; Югасевич fol. 119^v–120^r – Žeňuch 401.

51. **Веселѣ Спивание Наро Хр** (fol. 39^v–41^v)

Лежить бача на салаши / пришли къ емѣ три югаси

52. **Пѣснь нарождество Хстово** (fol. 41^v–42^v)

Дивни твоѣ тайни чистаѣ гависѣ

Новоповчайскаѣ церковь чѣдѣсь исполнисѣ

Паралели: Богогласник 133; Лікар 24 – Гн. 121; Мудри 47^v–48^r; Турински А 13 – Гн. 228–229; Югасевич fol. 166^v–167^r – Žeňuch 411.

53. **Пѣснь нарождество Хстово** (fol. 42^v–3^r)

Гдѣсѣ спишишъ Іѡсифѣ барзо скаплевѣ

Паралели: Турински А 13 – Гн. 146–147.

54. **Пѣснь нарождество Хстово** (fol. 43^r–44^r)

Скиниѣ все златаѣ ковчехъ завита видѣчи

Паралели: Лікар 9 – Гн. 120; Турински А 112 – Гн. 131; Югасевич fol. 17^v – Žeňuch 380;

55. **Пѣснь нарождество Хстово** (fol. 44^r–44^v)

Зорѣ зморѣ выникаестъ недалеко свѣтъ всѣмъ таедъ

56. **Пѣснь на Рождество Хстово** (fol. 44^v–45^r)

Гори сладость искапайте всѣ людие возиграйте,

Вифлеемъ веселисѣ ктеби дѣвѣа приближисѣ

Паралели: Турински А79 – Гн. 129; Турински А 108 – Гн. 146.

57. **Пѣснь Василиѡва на ѡбрязание** (fol. 45^v–46^v)

Излиѣй сѣ благодатѣ вооустахъ твоихъ

Паралели: Богогласник 181; Лікар 45 – Гн. 122; Мудри fol. 19^r–20^r; Турински А 52 – Гн. 129; Фечо 225–226; Югасевич fol. 25^r–26^v – Žeňuch 383.

58. **Пѣснь набогоѡвленіе** (fol. 46^v–447^v)

Иѡрданъ рика оутговисѣ сей бо приходитъ Бгъ крестисѣ

Паралели: Богогласник 28; Лікар 10 – Гн. 120; Мудри fol. 28^r–8^v; Турински А 114 – Гн. 131; Фечо 87–88; Югасевич fol. 30^r – Žeňuch 384.

59. **Пѣснь На Богоѡвленіе** (fol. 47^v–48^r)

Крещаетсѣ владика Воиѡрданѣ

Паралели: Лікар 11 – Гн. 120; Мудри fol. 29^r; Турински А 115 – Гн. 131; Фечо 89; Югасевич fol. 31^r – Žeňuch 384.

60. **Поздравленѧ нарощество Хстово** (fol. 48^r–49^r)
ВинчѸю млтѧмъ вашимъ ...
61. **Пѣснь ѿ страшномъ сѸдѣ** (fol. 49^v–50^r)
Чожъ ми немилѧ тай встидливо всемъ свѣтѣ жити
62. **Пѣснь Пртой Брци** (fol. 50^r–0^v)
БѸди восхвалена, ивозвеличена ѿвсѣхъ родовъ
Паралели: Мудри fol. 85^r–86^r.
63. **Пѣснь ЇсѸ ХстѸ похвалѸ** (fol. 50^v–51^v)
ПохвалѸ пинесѸ слаткомѸ ЇсѸ
Паралели: Мудри fol. 40^r–40^v.
64. **Пѣснь воскресна** (fol. 51^v–52^r)
Воскресъ ЇсѸ ѿ грѧба / радость велиѧ
Паралели: Мудри fol. 65^r–66^r; Турински А 49 – Гн. 127; Турински А 53 – Гн. 182–183; Фечо 188–190; Югасевич fol. 68^v – Žejuch 390.
65. **Пѣснь Престой Бци** (fol. 52^r–52^v)
Потвой покровъ прибигаемъ пречистаѧ дво
66. **Пѣснь напогребъ** (fol. 52^v–53^r)
Ѡхъ ѧкъ страшень сѸтъ твой Пане
67. **Пѣснь напогребъ** (fol. 53^r–54^r)
Предъ сѸдию Пна моего Хрста ласкаваго
68. **Пѣснь великопсна** (fol. 54^r–55^v)
Ѡ все створинаѧ поумершомъ ПанѸ плачѸтъ
Паралели: Фечо 257.
69. **Писми Напогребъ** (55^v–6^v)
Ѡжалосна, зармѸчена, нещаслива хвилаѧ
70. **Пѣснь космерти** (fol. 56^v–57^r)
ВодомѸ Давидовомъ страшнаѧ совершаютсѧ
Паралели: Фечо 179–180; Югасевич fol. 40^v–41^r – Žejuch 385.
71. **Пѣснь сѧгомѸ Николаю** (fol. 57^v–58^r)
РадѸйсѧ Николае, ми ктеби всѣ прибигаемъ
Паралели: Югасевич fol. 153^v–154^r – Žejuch 407
72. **Пѣснь Вознесенію** (fol. 58^r–60^r)
Дже совершиви смотреніе, / Ѡземля исполни Вознесеніе
Паралели: Мудри 24^v–25^v; Турински А 64 – Гн. 183–186; Югасевич fol. 80^v–81^v – Žejuch 393.
73. **Пѣснь насоществие Сѧтаг Дха** (fol. 60^r)

Источникъ Дховни радостей исполни

Паралели: Богогласник 61; Лікар 134 – Гн. 212; Мудри fol. 25^v–26^v; Турински А 66 – Гн. 128; Фечо 204–205.

74. **Пѣснь набожна** (фол 60^r–61^r)

Хвалите Гда сонбсь, сотворшаго свѣтъ всей

Паралели: Богогласник 77.

75. **Ужъ идѣ скапливе дайже Бже счасливе** (fol. 61^r–62^v)

Паралели: Мудри 91^r–93^v; Турински А 32 – Гн. 127; Фечо 107–110.

76. **Памѣть вичнѣю бѣдешъ праведни** (62^v–хиби 63^r)

77. **Пѣснь на Велик...** (fol. 64^r–64^v)

Ахъ **Ѧ** Мтка зармѣчена, что (...)

Паралели: Мудри fol. 38^r–38^v; Турински А 46 – Гн. 157–158; Турински В 51 – Гн. 135.

78. **Пѣснь велико посна** (fol. 64^r–65^r)

Маріѣ потъ крижемъ стала, жалосне плакала

Паралели: Лікар19 – Гн. 120; Мудри fol.76^v–79^r; Турински А 15 – Гн. 126; Турински В 55 – Гн. 155–157; Фечо 121–123.

79. **Пѣсень на великотни четвер** fol. 65^r–66^v)

Южъ сѣ декретъ подьписѣть

Паралели: Богогласник 41; Лікар 21 – Гн. 212; Мудри 93^v–95^r; Турински А 39 – Гн. 127, Турински А 39 – Гн. 168–169; Турински В 44 – Гн. 135, Турински В 53 – Гн. 135; Фечо 157–159; Югасевич fol. 49^r–50^r – Žejuch 386.

У предлуженю наводзимо вишивки з даєдних писньох зоз зборніка М. Галого и одвитууюци вишивки зоз споминаних зборнікох хтори як паралели за поєдини писні. З директним поровнаньом вишивкох истих писньох з розличних зборнікох указує ше блізкосц або розлики у самим тексту, язичу и графії, цо може буц значне за будучи глібши и обсяжнейши вигледованя, и помага випитац кельо поєдини зборніки або окреми писні у ніх медзисобно блізки/розлични и чи сугерую на медзисобне преписованє або евентуалне наставанє зоз истого жридли – зборніка прототипа. Пре легчайше уочованє характеристични слова у текстох подцагнути.

1. Пѣнь Велико Посна

Гали: Гори, гори дѣше моѣ котворцѣ Своємѣ

Биживѣ Соеленемѣ Коисточникѣ живомѣ

Мудри: Гори, гори дѣше моѧ котворцѣ Своємѣ
Бижить Соелееиємѣ Коисточникѣ живомѣ
Фечо: Гори, гори дѣше моѧ котворцѣ Своємѣ
Биживѣ бижить соеленемѣ Коисточникѣ живомѣ
Югасевич: Горѣ, горѣ, дше моѧ къ творцѣ своємѣ,
Бѣжи, бѣжи съ елеиемѣ къ Источникѣ живомѣ

2. Пѣснь на покаяніе

Гали: (...) Тернови vineць Жиди ми положили
И главѣ мою накрестъ прибили
Маньош, Мудри, Фечо:
 Тернови vineць жиди положили
на главѣ мою домозгѣ прибили
Турински А: Тернови vineць Жиды положили,
А главу святую до моску пробили.

3. Писнь Велико Позна

Гали: Ивана Богослова иритора слатко мовѧ
достойна естъ всегда пити
Богогласник: Івана Богослова, И ритора сладкомова
Достойно не лѣтъ воспѣти
Мудри: Ивана Богослова или втора слатка мова,
достойно естъ возопити
Фечо: Ивана Богослова или втора слатка мова,
достойно естъ возопѣтый,

4. Пѣсь Навоздвижение

Гали: Земь пировѣ горнихъ Богъ сѧ злѣвлаеть
ѧзарваницѣ чѣдами сияеть
Лікар: З емпировѣ горнихъ Бгъ сѧ зѧвлаеть
Мудри: Земь пиромѣ горнихъ Бгъ сѧ зѧвлаеть
оу Зарваницѣ чудама сияеть
Турински: З емьпировѣ горныхъ Богъ сѧ зѧвляеть
У Зарвници чудама сияеть.
Фечо: Земпиро горыхъ Бгъ сѧ зѧвлаеть
оу Зарваници чудама сѣлаеть

22. Пѣснь на Превѣраженіе Господне

Гали: На ѧтабори превѣразистѧ Ісь Хртсъ славно
сопророки бесдоваль невидимо ѧвно.

Ко Мойсею иіліи црѣ сты глаголаше,
 Тогда Мойсей иилиа снимъ бесидоваше.
Богогласник: На горѣ превобразисѧ Хртосѣ Гдѣ славно
 Со пророки бесѣдова видимѡ и павно.
 Ко Мовсею и Иліи Царѣ сить глаголаше
 Тогда Мовсей и Иліа оустрашены бѡше.¹¹

27. Писнь побожна покалнаѧ

Гали: Помишляю скани азъ,

падаючи вогрихи кажди часъ,
Ѡхъ какъ престанѣ сѣдїи и Богѣ
 маючи все би гриховъ премного
 (...) Чемѣ человеиче челоци насмерть непомниши,
 Але безъ оуваги за свитомъ гониши,
Спаматай челови че встатние дари
Когда та возмуть Ѡвсїхъ намари.

Мудри: Помишляю скани азъ,

Падаючи вогрихи кажди часъ,
Ѡхъ какъ сѣдїи ибгѣ маючи себи
 Гриховъ премного.
 (...) Чемъ южъ человеиче насмерть непомислишь
Алебезъ оуваги засвитомъ
 Спаматай члвиче встатние дари
Когда тавозмуть Ѡвсїхъ намари

Фечо: Помишляю скани азъ

Падаючи вогрихи кажди часъ,
Ѡхъ какъ предѣ станѣ сѣдию ибгѣ
 маючи себи грихи премногѣ.
Чомже человеиче, насмерть непомислишь,
 Але безъ оуваги засвитомъ гонишь.
 Паматай человеиче встатние дари
Когдата та возмуть Ѡвсїхъ намари.

Турински А:

Помышляю окаяный азъ,
 падаючи во грѣхи кажди часъ:
 Охъ, якъ предѣстану, судїи и Богу
 Маючи в себи грѣховъ премного.

¹¹ У Колопанским рукопису стої : ужасни бываше (Гнатюк 1902: 47)

(...) Чомъ южь, человекѣ, на смерть не помниши,
 Але безъ уваги за свѣтомъ гонішь?
Спамнятай, человекѣ, остатніє дары,
 Когда ты возмуть от всѣхъ на мѣры.

29. Писнь на Цвѣтнүю недѣлю

Гали: Радѣйста зѣло дщи Сиѡна, сецарь твой сѣдь на шсла

Захариа вопиеть, Софроніа глаголет владыци.

Богогласник: Радѣйста зѣло дщи Сіѡна, се царь твой возссѣдый на конѧ

Софроніа глаголетъ, Захариа вѣщаетъ владѣцы.

Фечо: Радѣйста зѣло дщи Сиѡна, се царь твой восѣдый на шслъ

Захариа вопиеть, Софоніа глаголет владыци.

31. Писнь швецка

Гали: Южь часъ пришолъ вандрованю,

южь ми власнемъ розлѣчаню,

дайми Бже агла своего,

бимѧ храниль ѿзлого.

(...)

Модлилъ бымъса албо спиваль

Албо звами картазоваль.

Не бѣдетъ знаць жадень человекъ,

Где сомъ паста смѣтни подѣль.

Кедть Ѹмремъ чѣже страни,

Панъ Бхъ нбсни похова мѧ

Звири бѣдѣтъ тамъ копаць

Панъ Бгъ бѣдець дѣшѣ шпатроваць.

38. Писнь покаѡна на члвикѣ

Гали: Фалшиваѡ юность, зрадлива фортѣна

слѣжимъ человекѣ вомолодомъ вѣкѣ.

Теперь встала: босила похибила

Старость чловика къеми прихилила

Швтри бѣрнии подѣвуйте

Срце Фрасовливе вомнѣ вхладѡйте.

Маньонш: Фалшиваѡ юность, зрадлива фортѣность

слѣжить члвѣкѣ вомолодомъ вѣкѣ.

Теперь оставила босили похопила.

Старость человекѣ къ земли прихилила.

Витри бѸрни бистро подѸвайте
 Сердце фрасовливе вомнѣ охладѣйте.
Мудри: Фалшиваа юность, зрадлива фортѸность.
СлѸжить человѣкѸ вомолодомъ вѣкѸ.
 Теперѣ оставила, босила похопила.
 Старость человѣка ко земли прихилила.
Витри ибѸрни бистро подѸвайте
 Сердце фрасовливе вомнѣ охладѣйте.
Турински А: Фалшивая юность, зрадлива фортуна.
Служить человѣку во молодомъ вѣку.
 Теперѣ оставила, бо сила похибила,
 Старость человѣка к земли прихилѣла.
 О витри бурнии! Бистро подувайте,
 Серце фрасовливе во мнѣ охлаждайте.
Фечо: Фалшиваа юность зрадлѣва жартѸна.
СлѸжиж человѣкѸ вомолодомъ вѣкѸ.
 Теперѣ оставила босила похибила,
 Старость человѣка къ землѣ прихилила.
Витри бурнии бистро подѸвайте,
 Серце фрасотливе вомнѣ охлаждайте.

51. Веселѡ спивание Наро Хр

Гали: Лежить бача насалаши,
 Пришли къ емѸ три югаси.
 Ставай горѣ бачо Нашѣ
 Народилса Хрсѣ Нашѣ.
 Гоитомъ Тлидлитомъ,
 Тидли, тидли, тидли томъ.

А Юра сѡ зоснѸ зорваль,
 Лемъ тело же очи Продлалѣ.
 Бижидь доловъ стей Гори,
 Ашѣ потратилѣ бочкори.

Бижить далей къ ВифлемѸ,
 Пошпотитьсѡ накаменѸ,
 Нещестѡ го споткало,
 МликосамѸ вилало.
 Гойтомъ, Тидли томъ.

56. Пѣснь нарождество Хство**Гали:** Гори сладость искапайте¹²

Всѣ людие возиграйте,

Вифлеемъ веселися,

К тебѣ дѣва приближиста.Цря ты имадь родити,Дво паки пребити.**Турински А:** Гори сладость искапайте,

Вси людие возиграйте.

Вифлеемъ веселить ся,

К тебѣ дѣва приближит ся.Царя ти имать родити,Дѣвою паки пребити.**58. Пѣснь набогоявленіе****Гали:** Иврданъ рика оутговиста, сеи бо приходитъ Бгъ крестиса.Плотію идетъ на своа стрѣта ѿ Ивана оуслихъ требѣла**Богогласник:** Иврданъ рѣко оутговиста, се бо приходитъ Богъ креститиса.Плотіи идетъ на твоа стрѣла, ѿ Іванна оуслѣгъ требѣла.**Мудри:** Иврданъ рико оутговиста, сеибо приходитъ Бгъ креститиса.Плотію идетъ на своа стрѣи, ѿ Иоанна вислѣгии требѣеть.**Фечо:** Иврданъ рика оутговиста, се бог приходитъ Богъ креститиса.Плотію идетъ на твоа стрѣла, ѿ Іванна оуслѣгъ требѣла.**73. Писнь насошествіе Сятаг Дха****Гали:** Источникъ дѣховни радости ... исполнистрани всего свита слышитеСоапостоли примите роуѣ благодатиВблакъ раздѣлаше тазики раздагашерибаремъ оугнагаша, евреемъ оужаснаа,ивсимъ врагомъ страшнаа.**Богогласник:** Источникъ духовный, радости виновный.Страни свѣта крикните,

¹² У рукописних зборнікох котри зме хасновали ест вещей писні котри починаю з "Гори сладость искапайте, пошвещени Йоанови Крестительови, на Христово родзене, св. Николайови и други.

с апостоли прїимите росѸ благодати.

ѡблакъ раздѣлаеть, Ѡзыки раздаеть,
Рыбаремь огненныѧ, Евреемь оужасныѧ,
всѣмь врагомь страшныѧ.

Мудри: Источникь дѸховни, радости есть полни.

Страни всего свѣта слишите,
соапостоли примите росѸ дѸха благодати.

Ѡблакъ покриваше, ѧзыки роздѣлаше.

Рибаремь ѡгненаѧ, евреемь оужаснаѧ,
ивсимь врагомь страшнаѧ.

Фечо: Источникь дѸховни, радости есть полни.

Страни всего свѣта слишите,
соапостоли примите росѸ дѸха благодати.

ѡблакъ покриваше, ѧзыки роздѣлаше.

Рибаремь ѡгненаѧ, евреемь оужаснаѧ,
ивсимь врагомь страшнаѧ.

79. Пѣсень на великотни четвер

Гали: Южь сѧ декреть подьписѸ[еть] Пилать (...) исказѸеть,

Накреть (...) крижѸють анца (...)

Южь ѡкрѸтне сготовано, / креть своздами поковано

Богогласник: Юже декреть подписѸеть / сѸдїѧ Пїлать вказѸеть

На креть, на креть агнца неповинна,

тебе, тебе творца непремѣнна.

ѡрѸдїе зготовано, креть и гвозди поковано.

Мудри: Южь сѧ декреть подьписѸеть, / Пилат вирѸ исказѸеть,

На креть, на креть крижѸють анца,

тебе, тебе всего свѣта творца.

Южь ѡкрѸтне сготовано, креть и гвозди поковано.

Турински А: Южь сѧ декреть подьписуеѸ / Пилат виру исказуеѸ.

На креть (2) крижують анца, / Тебе (2) всего свѣта творца.

Южь окуртне сготовано, / креть и гвозди поковано.

Фечо: Юже Пїлать подписѸеть оужасни декреть, вказѸеть

на креть, на креть анца неповиина, даеѸ небеснаго сина.

Ѡрудїе сготованнѡ, / грозно гвоздами ковано.

На основї анализи и поровнованя текстѡх, языка и графїї у даскелїх вибраних виривкох писньѡх зоз зборнїка М. Галого зоз наведзенима у паралелѡх, мож заключиц же писнї у рукописних зборнїкох Руснацох у

Южней Угорскей по веліх елементах частейше медзисобно блізиши, а розликую ше од истих писньох у *Богогласнику* и зборніку Югасевича. У рукописних зборнікох ест досц церковнославянски слова котри преписовачом вироятнo не були розумліви та су часто писани на розлични способи, дакеди и деформовани або у даедних случаяох вецей або меней успишно прилагодзени гу народней бешеди. У едней писні место процесия похасноване просеция (наслов 41. писні), як було прилапене у народней бешеди (Рамач 2017, II: 361). Кед слово о графії, у чаше писаня зборнікох авторе/преписоваче ше углавним не притримовали ніяких правилох або норми. Кед преписовали, мож предпоставиц же ше трудзели преписац точно, але и ту випатра не вше були цалком дошлїдни, та часто писали так як знали, як звикли, кажди по своїм знаходзеню. Наводзиме даедни таки приклади:

Писня 1: Место: сь елеиемъ, Гали и Фечо: Соеленемъ.

Писня 3. Место: и ритора, Мудри и Фечо: или втора.

Писня 4. Место: з емпировъ: Гали: Земъ пировъ; Мудри: Земъ пиромъ; Фечо: Земпиро.

У даедних писньох авторе/преписоваче заменьовали меней познати церковнославянски слова зоз словами з народней бешеди, або им давали ей форму и прикмети, наприклад:

Писня 7. **Гали:** Котраго знась кажди жадалъ; котри вчера во гроби лежалъ;
Потомъ свою змоцѣ змертвихъ сталъ; печати на гроби нерѣшалъ,
Мудри: котори изнась кажди жадалъ; котри вчера во гроби лежалъ,
Потомъ зосвою моцѣ змертвихъ всталъ, печати гроба нерѣшалъ.
Турински А: которихъ насъ шитки жадалъ; вчера во гроби лежалъ;
Потомъ свою моцу з мертвихъ сталъ, а печати с гроба нерушалъ.

Писня 21. Гали: най скорей; Ладжински: що нарихлѣ (Гнатюк, 1902: 54)

Писня 38. Место фортуна, Маньош и Мудри – фортѣность, а Фечо – жартѣна

Писня 58. Место се бо, Гали: Сей бо, Мудри: сенбо, Фечо: се бог

Писня 77. Мудри: кирвави зной; Гали: Крвави потъ; Турински: кирвави потъ

Писня 78. Гали, Лікар: жалосне патрила; Турински В: смутне позирала;

Мудри: смѣтне позирала; Фечо: смѣтнье позирала

Наводзиме приклади погришного писаня ведно и оддвоено:

Гали, Мудри и Фечо: котворцѣ – место: ко творцѣ

Гали, Мудри, Фечо: Коисточнику – место: ко источнику

Гали: Новара достала котра неби хвала – место: нова радість стала котра не бувала

Гали: во ать – место во адъ; ась покою – место а спокою; вовер тепи – место во вертепи

ЗАКЛЮЧЕНЄ

По оконченим поровнованю насловох и часточне текстох духовних писньох у зборніку М. Галого зоз одвитуюцима писнями у зборнікох котри наводзени як паралели мож принесц одредзени заключения. Гоч ше могло обчековац же Руснаци у тих крайох до своїх зборнікох переписовали велі писні зоз друкованого *Богогласника*, хтори мал даскельо виданя, виходзи же то не так. У Зборніку М. Галого єст лем 15 писні котри ше находза и у тим друкованим зборніку. Не окончена анализа на обяжним материялу, але на основи препатрунку писньох рукописних зборнікох М. Мудрого, Д. Фечи, М. Лікара и двох зборнікох Туринского, мож заключиц подобне: и у тих зборнікох лем менша часц писньох ма свойо паралели у *Богогласнику*. Медзитим, од писньох котри находзиме у зборніку М. Галого половка або и вещей ше находза у зборнікох М. Мудрого (40), Д. Фечи (37), и Туринского А (44), а дакус меней у меншим зборніку Туринского В (13), у зборніку Д. Лікара (24), у Маньшовим лем три (од 9 писньох, бо остаток у нїм проза). Може випатрац покус несподзиванє, але у зборніку Югасевича находзиме 38 писні котри и у зборніку Галого, а велька часц писньох з Югасевичового зборніка ше находзи и у других руских рукописних зборнікох духовней писні. На основи того мож вивесц заключение же рукописни зборніки Руснацох у Южней Угорскей у велькей мири блізки з рукописними зборніками на Горніци, односно же там треба гледац основне жридро походзєня духовних писньох у рукописних зборнікох у тих крайох. Розуми ше же за валиднейши науково твердзєня треба окончиц вельо обяжнейши вигледованя и поровнованя, на векшим корпусу писньох з рукописних зборнікох Руснацох у Южней Угорскей и таких зборнікох на Горніци, але тримаєме же и анализа окончена на меншим корпусу ясно указує основни драги одкаль Руснацом у Бачки и Срїме у XVIII и XIX вику сциговала найвекша часц духовних писньох котри ше нашли у їх рукописних зборнікох.

ЖРИДЛА

Зборнік Михала Галого, 1819. – власніцтво автора.

[Zborník Mihala Ġalogo, 1819. – vlasníitvo avtor.]

Зборнік Михала Мудрого, друга половка XIX вика – Архив Грекокатолицкей парохіі у Руским Керестуре

[Zborník Mihala Mudrogo, druga polovka XIX vika – Arhiv Grekokatolickej parohii u Ruskim Keresture.]

Зборнік Дюри Фечи, 1891. – власніцтво автора.

[Zborník Dûri Feċi, 1891. – vlasníctvo avtora.]

ЛИТЕРАТУРА

Gnatûk, Volodimir. «Ruski oselî v Baċci. (V Poludnevij Ugoršini)». Zapiski

Naukovogo Tovaristva im. Ševċenka, t. XXII, 1898: L'viv 1–58. (Cyrillic)

Gnatûk, Volodimir. «Ruski naselênâ u Baċki.» In: Etnoġrafiċni materiâli z Ugorskej Rusi. Rozpravi i statî o Rusnacoh Baċki, Srimu i Slavonii. t. V. Novi Sad: Ruske slovo, 1988, 79–126. (Cyrillic)

Gnatûk, Volodimir. Ugorruski duhovni virši. t. I. L'viv, 1902. Latâk, D. (red.), Novi Sad: Ruske slovo, 1985.

Kovaċ, Mihajhlo. «Rozvoj pisanogo slova i suċasna vidavatel'na diâlnosc u nas». Nova dumka, 4. Vukovar: Soûz rusiniv-ukraïnciv Horvatii, 1973, 41–45. (Cyrillic)

Kovaċ, Mihajhlo. «Šlidami zazberovaċoh narodnih duhovnih skarboh u nas». Nova dumka, 16. Vukovar: Soûz rusiniv-ukraïnciv Horvatii, 1977, 49–56. (Cyrillic)

Ramaċ Furman Anamariâ. «Osoblivosci konsonatizma êdnej ruskej rukopisnej kniŹki z po atku XX viku». Švetlosc, 4/2019. Novi Sad: Ruske slovo, 2019, 25–45. (Cyrillic)

Ramaċ, Ânko. «Teksti apokrifa "HoŹdeniê Bogorodici po mukah" u ruskih rukopisnih zbornikoh». Švetlosc, 1/2011. Novi Sad: Ruske slovo, 2011, 49–70. (Cyrillic)

Ramaċ, Ânko. «Materiali do viv ennâ apokrifiv z rukopisnih zbîrok rusiniv Pivdennoi Ugoršini (XIX st)». Problemi slavânoznavstva / Problems of Slavonic studies, Vipusk/Issue 65. Lîviv – L'vivs'kij nacional'nij unîversitet, 2016, 158–166. (Cyrillic)

Ramaċ, Ânko. «Podobi Hrista, apostolohi svâtih u apokrifoh Rusnacoh u Ūznej Ugorskej». [U:] A. Duliċenko, – M. Nomati (red). Slavânskaâ mikrofilologiâ. Slavica Tartuensia XI – Slavic Euroasian Studies 34.

- Sapporo – Tartu: Slavic-Euroasian Research Center – Slaavi Filoloogia Osakond, 2018a, 273–289. (Cyrillic)
- Ramač, Ānko. Svìtoglād rusinìv Pìvdennoĭ Ugoršìni krìz' prizmu apokrifìv z ìh rukopisnih zbìrnìkìv z XVIII ta XIX stst. U: Srpska slavistika. Kolektivna monografija, t. II. Beograd: Savez Savez slavisti kih društava Srbije, 2018b, 321–332. (Cyrillic)
- Ramač, Ū. (ред). Slovník ruskogo narodnogo āzika, I–II, Novi Sad, 2017. (Cyrillic)
- Tamaš, Ūliān. Istorìā ruskej literaturi, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 1997. (Cyrillic)
- Tihi, František. «Dvi stari bačvansko-ruski virši». Ruski kalendar za ūžnoslavānskìh Rusinoh 1932. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne društvo, 1932, 78–82. (Cyrillic)
- Tichý, F. «Jihoslavanští Rusini». Slovanský přehled, 1928, XX, č. 3, leden, s. 30.
- Tichý, F. *Československé písně v Moskevském zpevníku*. Praha a Bratislava, 1931.
- Franko, Īvan. Apokrifi ì legendi z Ukraĭns'kih rukopisìv. t. II, Apokrifi novozavìtnì. A. Apokrifìčni evangelìā. L'vìv, 1899. L'vìv: L'vìvs'kij nacional'nij unìversitet, 2006. (Cyrillic)
- Franko, Īvan. Apokrifi ì legendi z Ukraĭns'kih rukopisìv. t. IV. Apokrifi eshatologìčni. L'vìv, 1906. L'vìv: L'vìvs'kij nacional'nij universitet, 2006. (Cyrillic)
- Udvari, I. «Mariāpovč – dakedišnĭ virskii kulturni center Rusinoh». Narodni kalendar 1990. Novi Sad: Ruske slovo, 1990, 222–235. (Cyrillic)
- Cap. M. Mikola. «Nĕvipitani drukovani žridla starpej literaturi Rusnacoh Ūgoslavii.» Rusnaci – Rusini 1745 – 1995. Zbornĭk robotoh. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Filozofski fakultet, Katedra za rusinski jezik i književnost, 116–129. (Cyrillic)
- Cap M. M. Najstarši duhovni pìsn bačvansko-srimskih Rusnacoh. U: Cap, M. M. Na žridloh duhovnosci. Ruske slovo: Novi Sad, 2014a, 35–48. (Cyrillic)
- Cap M. M. Pìsnā „Čudna ĕsi pomočnice” i ĕj ruski variānti. U: Cap, M. M. Na žridlogh duhovnosci. Ruske slovo, Novi Sad, 2014b, 49–54. (Cyrillic)
- Cap M. M. „Psalom 132” – preklad či pìsnā vitvorena u duhu serbskej umetnìckej poezii XVIII viku? : (Ĝu pitanū perših prekladoh serbskej poezii na ruski āzik) / Mikola M. Cap // Švetlosc (Novi Sad). – Rok LXVI, č. 2 (april-ĕnij 2018), s. 255-259. (Cyrillic)
- Žeñuch, Peter –Vasil' Cyril. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Roma – Bratislava – Košice, 2003. (Cyrillic)

Janko Ramač

THE MANUSCRIPT COLLECTION OF SPIRITUAL POETRY FROM 1819

Summary

A description of a manuscript collection of spiritual poetry of Mihal Gali from 1819 is given in the supplement. The author considers it to be the oldest dated Ruthenian manuscript from Southern Hungary known in literature. The description of the collection is followed by a list of poems included in it and parallels are given for individual poems from similar Ruthenian collections from these regions from the second half of the 19th century, from Bohohlasnyk from 1790 and from the collection of Ivan Juhasevič from 1812. Based on the analysis of the parallels, the author concludes that in M. Gali's collection more than half of the 79 poems have parallels in the previously mentioned Ruthenian collections from the second half of the 19th century, and I. Juhasevych collection from 1812, and a little less, only 15, from Bohohlasnyk from 1790. Comparing the examples of the selected excerpts from the poems from the collection of M. Gali with the parallel poems from the collections mentioned above, similarities and differences in the text, language and graphics are pointed out in order to accentuate the similarities that indicate the origin of texts from the same manuscript or similar prototypes. Comparing the selected passages, the author especially points out the characteristic examples of incorrect transmission of certain words in the Church Slavonic language in the collection of M. Gali and other Ruthenian collections, probably because the copyists did not understand them, as well as the examples of incorrect writing of words, together and separately, because the author believes that these deformed words and the same errors that appear in these collections indicate the closeness of individual manuscripts and that they most likely originate from the same collection/collection of prototypes. However, such conclusions require much broader research on a larger corpus of manuscript collections.

Key words: Ruthenians in Bačka and Srem, manuscript collections, spiritual poetry, Ruthenian language, Church Slavonic language.

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ

Часопис Русинистични студії / Ruthenian Studies обявює оригінални науково, преглядни науково и фахово роботи зоз обласци філологічних, лінгвістичних и дружтвених наук. Роботи хтори уж обявени або понукани за обявйоване у даєдней другей публікації не могу буц прилапени, так як ані гевти хтори не задоволюю науково критеріюми. Кед робота була викладана на науковим сходу, або настала як результат наукового проєкта, тот податок треба навесц у надпомнуцу на дну насловного бока тексту.

Автор длужни почитовац науково и етични принципи и правила под час пририхтованя роботи у складзе зоз медзинародними стандардами. Зоз придаваньом роботи автор гарантує же шицки податки у роботи точни, як гевти хтори ше одноша на вигледоване, так и бібліографски податки и наводи зоз літератури. Пре рецензованє ше перевірює чи у роботах нет елементи плагіяту.

Часопис Русинистични студії / Ruthenian Studies обявює роботи наставнікох и сотруднікох Факултету як и з боку Редакції поволаних авторох зоз иножемства и других універзитетох зоз жеми. У *Русинистичних студіях* ше обявюю роботи найвецей трох коавторох. Кажде може понукнуц лем єдну роботу за обявйоване, без огляду чиє є єдини автор чи коавтор.

Придаванє рукописох

Роботи ше придаваю у електронскей форми у .doc или .docx формату на адресу ruthenianstudies@ff.uns.ac.rs. Рок за придаванє рукописох 31. май чечуцого року.

Рецензованє

Поступок рецензованя анонимни у обидвох напрямох, прето авторе муша вихабиц шицки інформації зоз тексту, одн. файлу на основи хторих би могли буц идентификовани, и то на шлїдуюци способи:

- а) з анонимизацию референцох хтори ше находза у тексту и хтори авторово,
- б) з анонимизацию референцох у бібліографії,
- в) з уважним менованьом файлох, так же би ше не видзел автор (нпр. File > Check for Issues > Inspect Document > Document Properties and Personal Information > Inspect > Remove All > Close).

Роботи рецензую двома кваліфіковани рецензенти.

Думане анонимного рецензента и текст роботи зоз евентуалними надпомнучами ше придаваю авторови же би вон у цеку 14 дньох окончел гледани пременки у роботы. Кед же рецензент утвердзи же робота не согласна зоз правописом и же ма граматични и стилски гришки, авторови ше враца робота на лектуру. Автор одвитуе за правописну и стилску коректносц текста. Ревидована верзия роботи ше посила рецензентови на увид, та ше вон вияшнюе чи гледани пременки одвитууюци и чи роботу мож друковац. Потим Редакция приноши одлуку о обявйованю.

Язык и писмо

Роботи ше публикую на шицких славянских языкох и на главних шветових языкох.

Форматованє тексту

Тексти ше пишу у програми Microsoft Word, зоз фонтом Times New Roman. Велькосц фонта основного тексту 12 (кед цитат ма вещей як 40 слова, велькосц фонта 11). Проряд основного тексту 1,5. Кажди перши шор нового пасуса уцагнути (Paragraph/Indentation/Special:_First line 1,5 cm), а текст треба вировнац з обидвох бокох („justify”). Формат бока А4.

Фусноти означовац зоз арабскимa числами (окрем перших хтори ше означую зоз гвиздочками а часц су информации о авторови, повязаносци вигледованя зоз проектом або информации о предходним опубликованю часцох роботи). Велькосц фонта фусноти 10.

Роботи хтори не задоволюю формални стандарди не могу войсц до поступку рецензованя.

Насловни бок

Шицки роботи маю насловни бок хтори треба же би у горнім лївим углу мал мено автора, а под тим и афилияцию, односно мено институции. Под тима информациями шлїдзи наслов роботи хтори центрирани и написани зоз верзалом и фусноту хтора означена зоз гвиздочку (*). Зоз першу гвиздочку ше дава инфорамция о имейлу автора а зоз другу и трецу гвиздочку информации о науковим проекту, подзекованю або надпомнуце о предходним представяню роботи на науковим сходзе итд.

Структура статї

Рукопис понукнути за друкованє треба же би мал шлїдуюци елементи: мено и презвиско автора, институцию у хторей є заняти, наслов статї, абстракт, ключни слова, текст роботи, резиме и наукови апарат.

Наслов статі

Наслов треба же би цо вирнейше описал зміст статі.

Абстракт и ключни слова, резиме

Єден параграф, до 200 слова.

Велькосц фонта 10, зоз прорядом 1.

Перши шор уцагнуц, без писаня слова *абстракт*.

Обовязни інформації абстракту то цель вигледованя, методологія вигледованя.

Под текстом абстракту, пише ше наслов *Ключни слова*: и наводзи ше од 5 до 10 слова або фрази хтори описую зміст статі.

Резиме ше пише по англійски на концу текста, после литературу, з велькосцу фонта 10 и прорядом 1 (single). Пред резимеом пише ше мено и презвиско автора на латинки. Потим шлїдзи наслов *Summary*, центровани. Перши шор каждого пасуса уцагнуц на 1,5 цм. Наслов резимеа по англійски виписани зоз верзалом, центровано. Резиме зжато приказує проблем, цель, методологію и резултати наукового вигледованя. Обсяг резимеу до 500 слова. Резиме не преклад абстракта. После тексту резимеа, уцагнути на 1,5 цм шлїдзи наслов *Key words*: после хторого ше наводза 5 до 10 ключни слова.

Кед же робота на англійским языку, резиме ма буц по руски.

Обсяг тексту

Минимална длужина роботи 20.000, а максимална 30.000 характери, ведно зоз абстрактом, резимеом и литературу.

Основни текст роботи

Основни текст ше пише з велькосцу фонта 12. Наслови поглавїох ше наводза з верзалом центровано, а поднаслови знука поглавїох з курзивом уцагнуто на 1,5 цм, як и перши шор нового пасуса.

Таблічки и графикони формовац у Word формату. Кажда таблічка ма буц означена з числом, з адекватну назву. Число и назва ше находза над таблічку/графиконом.

Цитованє референцох у тексту статі

Цитати ше означую зоз двойністима знаками наводзєня у складзе зоз правописом языка на хторим статя, а цитати знука цитату з єдними знаками наводзєня ('...'). Хасноване жридлище ше наводзи знука тексту так же ше елементи (презвиско автора, рок виданя, число бока на хторей ше находзи часц хтори ше цитує) наводза у заградзєньох и одвоюю зоз запяту и двома точками (Duličenko, 2009: 54). Цитовани

жридли ше наводза на концу виреченя, непосредно пред точку.

За блок цитат (вещей як 40 слова) не хасновац знаки наводзеня але ше го пише у окременим блоку, ліва маргина (Paragraph/Indentation/Left) уцагнута на 1,5 цм, а фонт велькосци 11, на концу у заградзеню жридли.

Кед ше наводзи роботу хтора ма 3–5 авторох, перши раз навесц шицких авторох а у познейших наводзеньох лем першого автора и навесц „и др.” або „et al.”.

Кед статья ма два або вещей референци истого автора зоз истого року, вец ше после податкох о року додаваю знаки а, б итд. (Таташ 2012а), (Таташ 2012б). Роботи истого автора ше наводза по хронологийним шоре: (Halle, 1959; 1962).

Литература

У списку литературы наводза ше лем референци хтори автор хасновал у роботі. Референци хтори у оригиналу на кирилки ше наводза на латинки зоз надпомнуцом у заградзеню непосредно после точки референци (Cyrillic). Велькосц фонта 12, а форма треба же би була Hanging на 1,5 цм (Paragraph/Indents and Spacing/Hanging).

Напрямки за преруцоване зоз рускей кирилки на латинку

<http://rusinisticnisti.ffi.uns.ac.rs/index.php/rs/article/view/17/14>

Зоз сербскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/serbian_conversion.htm

Зоз украинскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/ukrainian_conversion.htm

Зоз русийскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/russian_conversion.htm

Кніжки (друковани жридли)

Кніжка зоз єдним автором

Duličenko, A. (2010). *Jugoslavo ruthenica II*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Ruske slovo Novi Sad. (Cyrillic)

Кніжка з вещей авторами

Кед кніжка ма вещей авторох, наводза ше шицки, але ше пред остатнім презвиском додава знак „&”.

Dorđević, S.–Mitić, M. (2000). *Diplomatsko i konzularno pravo*. Beograd: Službeni list SRJ.

Rokai, P.–Đere, Z.–Pal, T. & Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađara*. Beograd: Clio.

Кніжка зоз редактором або ушорйовачом зборніка роботох

Кед кніжка зборнік роботох зоз наукового сходу або є пошвечена єдней теми, як автор ше наводзи редактор або ушорйовач публикації и коло презвиска и инициялу ше додава „ред.” або „ушор.” односно „ed.” кед кніжка на странским языку.

Tamaš, JU. (red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddeljenje za rusinistiku.

Статя зоз зборніка

Hardi, DJ. (2012). Koncept istoriji bačvansko-srimskih Rusnacoх Havrijila Kosteljnika. U: Tamaš, JU. (Red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddeljenje za rusinistiku. 141–149.

Статя зоз наукового часописа

Kišjuhas, A. (2017). Manjinski identiteti: perspektiva teorije kontrole afekta i teorije kontrole identiteta. *Русинистични студији/Ruthenian Studies*, 1, 155–171.

Статї зоз новинох

Потребне навесц информациї о року, мешацу и дню за дньово и тижньово новини и хасновац „bok” або „p.” кед новини на странским языку.

Mišić, M. (1. feb. 2012). Ju-Es stil smanjio gubitke. *Politika*, str. 11.

Кед ше не спомина автор статї:

Straževica gotova za dva meseca. (1. feb. 2012). *Politika*, str. 10.

Онлайн жридла

Кед то жридло оможлівює, треба написац DOI число. Тото число ше записує на концу описа без точки. Кед DOI не доступни, треба хасновац URL.

Статя зоз онлайн наукового часописа

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility

consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. doi:10.1186/1745-6150-1-5

або з URL числом

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. Preuzeto sa <http://www.biology-direct.com/content/1/1/5>

Е-кніжки

Кед ше наводзи жридли хторе доступне лем на интернету, место податкох о месту видаваня и видавательови, треба навесц податок о електронским жридли зоз хторого ше пребера:

Milone, E. F.–Wilson, W. J. F. (2008). Solar system astrophysics: background science and the inner solar system [SpringerLink version]. doi: 10.1007/978-0-387-73155-1

Веб сайт

Податок о року одноши ше на датум формованя, датум копії або датум остатней препенки.

Kraizer, S. (2005). Safe child. Prevžate 29. februara 2008, sa <http://www.safechild.org/>

Penn State Myths. (2006). Prevžate 6. decembra 2011, sa <http://www.psu.edu/ur/about/myths.html>

Необявени роботи

За необявени роботи треба навесц подполни податки.

Segedi, K. (2004). Prefiksi sa prostornim značenjem u rusinskom i ruskom jeziku (Nepublikovana magistarska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Рукописни материял ше наводзи по авторови рукопису, а кед автор рукописа не познати, по наслову. Кед рукопис не ма наслов, дава му го тот цо пише о нїм. Шлїдуюци елемент час наставаня тексту, место и назва институції у хторей ше рукопис находзи, сигнатура и фоліяция.

Редакция часописа *Русинистични студії / Ruthenian Studies*

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Др Зорана Ђинђића 2.
21000 Нови Сад
Тел: +381214853900
www.ff.uns.ac.rs

Припрема за штампу и редизајн корица
Игор Лекић

Штампа
Футура, Нови Сад

Тираж
200

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.161.2

РУСИНИСТИЧНИ студиј = Ruthenian Studies /
главни редактор Јанко Рамач. - 2016, 1- . -
Нови Сад : Универзитет у Новим Садзе,
Филозофски факултет, Одзелене за русинистику,
2017- . - 23 cm

Dostupno i na: <http://rusinisticnistudi.ff.uns.ac.rs>. -
Годишње.

ISSN 2560-3612 = Русинистични студиј

COBISS.SR-ID 313718791
